

MÓRA FERENC

HÁTRAHAGYOTT
MŰVEI

DÍSZKIADÁSA

UTAZÁS A FÖLDALATTI
MAGYARORSZÁGON

B U D A P E S T
GENIUS KIADÁS

M Ó R A F E R E N C

UTAZÁS
A FÖLDALATTI
MAGYARORSZÁGON

B U D A P E S T
GENIUS KIADÁS

Fenntartunk minden jogot, a fordításét is.
Copyright by Genius, Budapest,

39409. — Révai-Nyomda, Budapest. (Műsz. ig.: Linzer M.)

MIT TALÁLTAM A CIROKFÖLDÖN?

„Itt az idő, itt van, itt, ásassunk már valamit.” Ez a múzeumi nóta így ősz felé, mikor a termés betakarodik a mezőkről és a kint való nemzet hajlandó az ősök csontjait kivallatni a földből. Persze illendő napszámért, mert azt maga a hét vezér se kívánhatja, Isten nyugtassa őket, hogy ebben a drága világban ingyen keresgessék őket a kései unokák.

A múzeumi nóta rendszeren azon bukik meg mostanában, hogy nincs miből napszámot fizetni. Nem minden múzeumnak van olyan Kunágotája, mint az én szegedi múzeumomnak. Ez a derék csanádi község nemcsak a földjében tartogat ritkaságokat, hanem a földjén is. Itt találkoznak olyan magyarok, akik nem azt várják, hogy a múzeum instálja meg őket, hanem ők instálják meg a múzeumot.

— Tessék már minálunk is ősoket keresni egy kicsit. Mi megmutatjuk a halmot is, amelyekben található, meg fizetjük a napszámot is a munkásoknak. Az uraktól nem kívánunk mást, csak azt mondják majd meg, mit találtak a földünkben.

Igenis, a kunágotai magyarok a maguk szíve szán-tából két milliót adtak össze régészeti ásatásokra. Igaz, hogy a környéken sok a gazdag uraság és a fa-

luban is akad néhány nagygazda kisgazda. De hogy félreértés ne legyen a dologból, a pénzt nem ezek adták. A két milliót a kunágotai lateinerek szedték össze maguk közt: a jegyzők, segéd jegyzők, tanítók, kántorok. Kivetették magukra a régészeti sarcot, „te fizetsz egy napszámot, te fizetsz kettőt”, kiki tehetsége szerint. És akadt olyan tanító, aki föllebbezett:

— Hohó, nem hagyom a jussom! Három napszámot vállalok!

Nem tudom, mikor jegyezték föl utoljára ilyen különös dolgot a hazai annalesek. Érdeemes volna a neveket is följegyezni, de nem merem. Hátha fölemelek az adójukat ezen az alapon! (Ámbár hiszen a községi végrehajtó is köztük van. Az se hagyta a jussát.)

Elég az hozzá, hogy a múlt hetet Kunágotán töltöttem, mint ásató mester. A „Világ” megtisztel le a kunágotai ásatást azzal, hogy vasárnap vezércikkben tett említést róla. Most már az illendőség azt kívánja, hogy a „Világ”-ban számoljak be róla, mit találtam Kunágotán¹? Igaz, hogy a „Világ” nem szaklap. De ez kiegyenlítődik azzal, hogy én se vagyok szakember.

Ez mindjárt kiderült, ahogy megérkeztem a faluba.

Hogy szavamat ne felejtsem, Kunágotára egy kicsit körülményes a megérkezés. Vasútja nincs, Bánhegyestől autóomnibusszal megy az ember.

— Mit fizetek? — kérdem a soffőrt, aki maga a tulajdonos.

— Semmit, kérem, semmit.

— Nem, — mondom — én se hagyom a jussom.

— Hát akkor tessék azt is a napszámhoz tenni — fogott ki rajtam autós barátom.

Autón is hosszú út a falu széléig, hát még onnan a községházáig! A kunágotai utca olyan hosszú, hogy mesélnek egy fiataleberről, aki legénynek indult el az elején és nagyapának ért a végére. Hát ehhez nem tudok mit szólni, mert ezt még nem próbáltam. Hanem azt tudom, hogy én egy hétig mindennap mint nagyapa indultam el rajta, de egyszer sem lett belőlem fiatalember, mire a végire értem. Különben aki meg akarja tudni, milyen hosszú ez a nagy-utca, az vegye elő a múlt évben megjelent angol Harmsworth-lexikont, abban Alföld címszó alatt benne van Kunágota térképe, mint tipikus alföldi falué ...

Mindegy no, örülünk neki, ha az angolok azt képzelik, hogy minden alföldi falu olyan kiléniázott, mint Kunágota. A fő az, hogy megérkeztünk s már indulhatok is az ásós, kapás hadammal a krumpliföldre.

— A krumpliföldre? — ütődök meg. — Hiszen nekem eddig mindig cirokföldről beszéltek. Azon találtak a rozsdás kardot.

— Hja, az megint más — lép elő a magyarjaim közül egy bizonyos Péter bácsi nevezetű. — A huszár, az a cirokföldben van, de az Atilla a krumpliföldön tartózkodott.

Már most ha én tudósa vagyok a régészetnek, menten visszafordulok Kunágotáról. Ha én tudós volnék, már régen megmondtam volna, hogy én ezt a mostani Attila-hajkurászt egészen tudománytalan dolognak

tartom. Így azonban, csak csöndes nézelődője lévén a tudománynak, mint minden egyéb világi dolognak, csak rámosolyogtam Péter bácsira:

— Ahogy én ismerem az Atillát, nem nagy kedvelője volt az a krumplinak.

Péter bácsi összehúzza a szemöldökét, amely olyan szigorú szemöldök, mintha az Attila táltosaitól örökölte volna.

— Nézze, a mérnek úr ehhez jobban értett.

— Melyik mérnök úr?

— A nagyságos főm érnek úr, tudja, aki az üstöt mércsikélte itt az én suttyó-koromban. Van-e magának napacel-ja?

— Nem, az nincsen.

— No látja, annak volt. De az olyan fényes volt, hogy ha a nap belesütött, azt emberi szem ki nem bírta.

Kezdem sejteni, hogy a napacel nem valami tót káromkodás, hanem valami fémtükör lehet, amit a magyarok nap-acél-nak mondanak.

— Hát aztán mit tudott az a napacel?

— Megmutatta a krumpliföldben a kriptályt, aki-ben az Atilla fekszik. Ott áll fölötte a pap is a szentséggel, osztán tizenkét cseh vitéz meg leborulva imádja.

Sokért nem adtam volna, ha megláthatom az Isten-ostorát ebben az érdekes miliőben. Dehát nem volt szerencsénk. Másfél napi munka után megkoccant ugyan az ásó valamiben, de a Péter bácsi felesége mindent elrontott. Hozta az ebédet az urának, oda-

guggolt a gödör szélére s ahogy meglátta a mélységben az urát, elhőtyögte magát:

— Jaj, csak nem kendet ásatí tán el ez az úr a gödörbe¹?

— Hú, a Máriád ne legyen! — hördült fel Péter bácsi a mélységből. — Mindjárt szétvágom a fejedet az ásóval, te! Már éppen a kriptály küszöbét cseszte, mikor megszólaltál. Most már hiába minden, elcsuszant innen az Atilla, mert az Atilla nem állhatja az asszonyépet, ahogy a világkrónikák írják.

Szerencsére nem messze csuszant a nagy király, csak egy-két kilométernyire innét, a kukoricaföldre. Ezt meg egy Pál nevű táltos tudja, az meg a keresztanyjától hallotta még gyerekkorában, aki azért látott be a föld gyomrába, mert aranyat cseppentettek a szemébe. (Érdekes, hogy némelyek meg akkor nem látnak, ha arannyal kenik meg őket. Ez sokkal gyakoribb eset, de ezt ne bolygassuk most, mert ez már az orvosi tudományra tartozik.)

A kukoricaföldből is kifogytunk, de a táltosokból nem. Most egy Máté nevezetű sámán hozakodott elő valami zsidó könyvvel, ami neki gyerekkorában járt a kezében.

No ezt magamtól is fölérhettem volna ésszel, hogy zsidó nélkül nem lesz szerencsénk! Idejekorán kiviszem a szót a tudományos Máté szájából.

— Az a zsidó könyv, már régen a csanádi püspök birtokába került. Éppen abban olvastam én is, hogy az Atillát cirokföldbe temették el, mert nagyon szerette a cirokból főtt sört.

Ez olyan érv volt, amivel nem lehetett szembe szállni. Még Péter bácsi is azt mondta rá, hogy ezt már ő is hallotta, így aztán negyedik nap reggelén mégis csak a cirokföldet vettük vállatőrá s délre már meg is találtuk a honfoglaláskori lovas-temetőt.

A honfoglaláskori temető semmiesetre se jelentse az olvasó előtt a sírok százait, A honfoglalók egy-két nemzedéken keresztül lovas nomádok voltak s belpolitikájuk homlokterében nem a kisüst állott, hanem a legelő. Egy-egy atyafiság sátrat ütött egy-egy halmon, amelyikről messze lehetett látni s ott maradt addig, míg a jószága le nem legelte a környék fűvét, aztán ment tovább, új szállást keresni. Aki a közben átköltözött a másvilág fűvellő mezőire, annak ágyat vetettek a halom keleti lejtőjén, a jó puha homokban, arccal napkeletnek, a honnan a Hajnalisten eregeti aranynyilait. Ezért van az, hogy némelyik halomban csak egy lovasvitéz tetemeit találni. A tíz-tizenöt síros temető már ritkaság. Ahol ennyit találni egy szálláson, ott nagy istenverése lehetett a nemzetségen.

A kimágoiai cirokföldön hat lovas-sírt találtunk. Azaz, hogy nem is lovas-sírt, hanem lófejes sírt.

A lóval való temetkezés a turáni törzsek rítusa volt, nálunk a iránoké, avaroké, bolgároké, magyaroké. Kezdetben egész lovat temettek a messzi útra kelt vitézzel, hogy ne gyalog tegye meg a hosszú utat, mert az nem lett volna úrhoz illő dolog. Gyalog csak a szolga ment még a másvilágra is. A torontálmegyei Csókán egyszer tizennégy avar lovast találtam a Tűzkő-halom keleti hajlatán, arccal naptámadatnak. Mindegyiknek

egy kicsit magasabbra ágyazták a fejét, mint a lábát s mindegyik mellett ott volt a fölszerszámozott lova, kengyele, zablával, nyereggel. (Az egyik lócsontvázon több, mint hatvan rézzel bélelt aranyboglár jelezte az elkorhadt szerszámszíjak helyei.) A Tűzkő-halom északi oldalán volt a szolganép temetője, a hullámvonalas cserepek szerint ítélve, alighanem szlávoké. Ezeknek is szabad volt arccal napkeletnek nézni, — csakhogy ezeknek a feje állt alacsonyabban, mint a lába. Lovat se lehetett mellettük találni, hanem igenis minden halott fölött megtaláltam valami szarvat viselő állatnak a koponyáját, kosét, marháét, szarvasét.

A kunágotai sírokban nem egész lovat, csak a ló fejét, meg a, két első lábát találni a halott lábához fektetve. A másvilágra való lovaglást kezdték szimbolikusan felfogni és szimbólumnak a löfej is elég volt. Praktikusabb is volt így a dolog, mert a ló többi része futotta a halotti tort. (Most azonban a törzsökös magyarok már csak tor-túrót szervíroznak a halott emlékezetére. Nem hiába mondják mindig, hogy elfajzottunk az ősoktól.)

Egyébként azonban a kunágotai honfoglalók mindent veledtak a halottal, amit a tekintélye megkívánt, A lókoponya mellé odatették a zablát és a hajlott talpú kengyelt, amit a puhatalpú lábbeli megkívánt, A halott vitézt is díszbe öltöztették. Az egyik mellett bronzmarkolatú kardot találtunk, a másikkal a vállánál egy csomó nyílvevesszőt, a harmadik a balkezében tartott öt nyilat. Egészen új típusú lelet az a törkésnek vékony, szögnek vastag és hosszú vas-szer-

szám, amit az egyik csontváz dereka táján találtunk, a baloldalon. Fanyele volt, amely természetesen elmállott s kis ezüst-kupakba szolgált, amely a nyáron divatos suhogó-pálcák gombjához hasonlít. Díszítésén majd elvitatkozhatnak a szakértők, hogy melyik keleti stílushoz hajaz. Engem a perzsára emlékeztet.

Ez a nyársas vitéz különben valami tekintélyes ak-sakál lehetett. Nyíltartó tegeze is volt, amelynek a vasalása megmaradt. Hozzá hasonlót egyelőre *nem* találtam a szakirodalomban. Amerre az átalvető-szűj futott a testén, egy marék aranyozott ezüst-boglárt találtam rajta. Valamennyinek stilizált ágat, levelet ábrázol a középmezeje, egy szívalakú pitykében alighanem kínai motívumot fognak sejteni a hozzáértők.

— Ez úr lehetett, mert még most is nagyon mérgesen néz — mondják a magyarjaim, mikor a csontváz-hámozásban a koponyához értünk. Azt hiszem, a magyar paraszt szemében ezer esztendő óta ez a különös ismertetőjele az úrnak.

Az azonban egy kicsit zavarba hozta véreimet, hogy az „uraság” halántékain két nyitott végű aranykarkát találtunk.

— Mégis csak huszárcapitányné lehetett ez, ha függője van.

Hiába magyaráztam nekik, hogy nem fülönfüggők voltak azok, hanem haj tartó karikák, amelyek a halántékon lógó hosszú haj fonadékot összefogták — nekem nem hitték el. Szerencsére a falu borbélyja is segített nézni az ősök feltámasztását vagy hatvanad magával. Az aztán latba vetette értem a szavát.

— Jól mondja pedig ez az úr, emberek. Hát Rákóczi Ferenc ő felségének nem akkora haja volt, hogy a sarkáig érhetett volna? Láthatják kendtek a műhelyemben is, ugyan ott csak derékig festette ki a piktör.

A borbély helyreállította a tekintélyemet. Mikor a legközelebbi sírt kibontjuk és fölveszek a koponya mellől egy kis ezüstkarikát, azt mondom Péter bácsinak:

— Csak vigyázva azzal a késsel, hogy a másik függő is egészben maradjon!

— Micsoda függő? — tekint föl mérgesen Péter bácsi. — Volt is még akkor függő! Ez csak olyan haj tartó karika.

Pedig ez valóban függő, amit egy vékony csontú serdülő gyerek, vagy talán gyereklány hordott ezer évvel ezelőtt. Egészen közel fekszik a kis csontváz az „uraság”-hoz. A lábánál neki is koponya, ritka épségben megmaradt, zabiája nincs, ellenben van mellette egy pár kengyel. Olyan kicsi, amilyent még sohase láttam. Női lábra, vagy gyereklábra való.

A magam részéről a lánygyerek mellett maradok. A tarkójánál tenyéryni nagyságú, kerek ezüstpléh görbül rá a koponyára. Ostya-vékony, mégis sikerül egészben kivenni. A kifelé néző oldala közepén szív alakú bemélyedés, aranyozva. A felső szélén két lyuk, abba vékony ezüstdrót szolgál, amely a homlokon keresztül körülkeríti a fejet. Ahogy levegő éri, helyenkint szétporlik, csak darabokban lehet fölszedgetni.

Két-három hazai sírleleten találtak eddig ilyen vékony ezüst-korongot, mindig honfoglaláskori temetőben, azonban mindig megbolygatott sírból. A régészek nem tudtak vele mit csinálni és jobb híján megtették a lószerszámon csüngő dísznek. A kunágotai sír szerint a honfoglaláskori magyar nő haj dísze volt. Bizonyosság rá a csontok megzöklülése ott, ahol rajta feküdt a koponyán.

Honfoglaláskori nő... A honfoglalást tulajdonképpen csak Szent István fejezi be. A kunágotai temető körülbelül a honfoglaló száz esztendő derekáról való. Az egyik sírban Romanos Lakapenos görög császár bizánci ezüst érmeit találtuk. (Átlyukasztva, fölfűzve díszül hordták, mint „kis ezüst”-öt.) Ez volt az a kegyes uralkodó, aki olyan rossz üzletet csinált, ami még császárok közt is ritkítja párját. III. Richárd egy lóért adott volna egy országot, de a Lakapenos csakugyan oda adott egy országot azért a levélért, amelyet Jézus Krisztus harminc éves korában sajátkezűleg írt Abgar edesszai királynak ...

Ennek a Romanosnak a kortársa minálunk Taksony vezér volt, az Árpád unokája és Szent István nagypapja. Az ő magyarjainak hagyatékát őrizte meg a kunágotai cirokföld, amelybe tisztelettel temettük vissza a korhadt, mállott csontokat, két koponyát azonban sikerült teljes épségben kiemelni.

Angyalhullásos szántókon, göröngyös dűlőutakon tenyéren vittük be őket a szállásomra az őszi napszállat pirosságában. Az árnyék megnövesztette őket és óriások feje gyanánt vetette képüket a varjúmákos

tarlókra. Kései magyarok hosszú csapata hallgatag halotti kíséretül jött utánam. Talán mindnyájan egyet gondoltunk, mikor magától jött elfogódottsággal hal-
kan lépegettünk a honfoglaló ősök után, akiknek ha-
gyatékát eljátszottuk a háború kockáján ...

A kapuban a gazdám házvezetőnője fogadott ben-
nünket. Törülgette a szemét a kötőjével.

— No, mi baj, Julcsa néném, mit sirat? — kér-
dezem tőle.

— Ó, Istenem, hát ezeket az ártatlanokat — mu-
tat a koponyákra. — Élhetek volna még szegények,
hiszen csupa jó foguk van.

IGAZLÁTÓK

Az Isten is megverne, ha valami rosszat mondanék a jazig temetőről, amit most már negyedik hete bontogatunk a rendezőpályaudvar mellett a nagypartban. Igaz, hogy mostanában minden rendes múzeum hunokat szed elő a földből, de hát tudnivaló, hogy a mi múzeumunk nem lehet rendes, ha már én igazgatom. Ahol én elkezdek turkálni, ott a dacos hún-avar ősök bizonyosan lejjebb húzódnak egy öllel a destruktív szagra. (A hunok és avarok ugyanis az összes kortársak bizonyossága szerint rendkívül konstruktív emberek voltak.) A jazigok azonban, mint afféle karaktertelen szarmaták, belenyugszanak abba is, hogy én találjam meg őket és én is beknyugszom abba, hogy csak jazig agykoponyák kerülnek a zsákunkba. Utóvégre egy ezüst függődbe, gyöngykalárisba, bronz fityegődbe öltöztetett jazig sírtulajdonos ér annyit, mint egy kilyukasztott koponyájú hún szegénylegény, akinek egyebe sincs, mint a lyukas koponyája, (Notabene, a koponyáját egy másik hún lékelte meg. Hiszen éppen erről ismerni rá, hogy atyánkfia volt az illető.)

Elég az hozzá, hogy az eredménnyel nagyon meg vagyok elégedve, csak az érdeklődést sokallom egy kicsit.

Az első héten három-négy ember nézte a munkánkat. A második héten kitett a napi átlag ötven-hatvan embert. Most már úgy hét-nyolcszáz felé járunk. Én nem tudom, számtani, vagy mértani haladvány-e ez, de az a gyanúm, hogy ez nem is haladvány, hanem állvány. Aki reggel odaáll a száját tátani, az estig nem akar onnan elhaladni. Ha statisztikus volnék, ezzel kapcsolatban rendkívül érdekes számvetéseket tudnék csinálni. Például, hogy hány sírt lehetne abból felásni, ha minden vendéggel fizettetésnek tízezer korona vigalmi adót. Vagy hogyha mind megfogná az ásót, meg a lapátot és áldozna egy órácskát az ősök felderítésére. Ezek nem egészen fantasztikus ötletek, mert Sebestyén Károly kollégám, aki a jövő héten egészen átveszi odakint az ősök felett való impériumot, igen komolyan foglalkozik ezeknek az ötleteknek a realizálásával. Talán sikerülni is fog neki, mert őt rendkívül respektálják a kint való nemzetek.

Például az embereim lent hámozzák a halottat a gödör fenekén. Én magam valamivel feljebb gubbasztok egy agyagpadkán és csinálom a leltárt az ősök hagyatékáról. Fent a sír szélén körben vagy negyven ember, ember, asszony, öreg, fiatal, kapával, kaszával, kosárral, tarisznyával s az mind nyüzsgölődik és mind túrja befelé a morzsás földet, a nyakunkba és a fejünkre.

— Ugyan az Isten szentölje mög magukat, — szól ki János a gödörből — ne fogják el elülem a napot,

hiszön olyan árnyékot vetnek, hogy nem láthatok idelent sömmit.

Erre még nagyobb lesz az összebújás. Biztos, hogy megvan a kriptály, ha már látni akarnak odalént.

Egy kasza hegye súrolódik a kalapomhoz. Egy öreg szüle kosarából tejfölöcske csurog a vállamra. Koncz bácsi, noha barátságos és választékos modorú férfiú, ezúttal kissé felháborodottan kel védelmemre és kifelé döfköd a lapáttal a sírból:

— Húzódjanak hátrább, kérem, hát nem látják, hogy mind lecsurgatják már az igazgató urat is!

— Az ám, lelkem, — nézek fel én is — látja, csupa tejföl vagyok már.

— Nem töszön sömmit, lelköm, hiszön csupa savanyú téföl az mán — mosolyog rám a szüle, de olyan barátságosan, hogy itt csakugyan lehetetlen haragudni.

Ennélfogva most már még összébb szorul a gyűrű, a lapockámban érzek egy-egy kemény lábfejet, mikor a furfangos János egy kicsit kidugja a fejét és az ásóval a „vasúti töltés felé mutat:

— Jön a tanár úr!

Az embere! szétrebbenek, mint a meghajított verebek. Az már igen, a tanár úr szigorú ember, az nem engedi oda a vállát kispatkának.

Fellélegzünk, de sietni kell vele, mert öt perc múlva kiderül, hogy nem a tanár úr jött s megint a nyakunkon van az egész szájtató nemzet. Néha, mikor feldühítenek, elképzelem, hogy közéjük vágok egy koponyát, de persze nem teszem meg. A kopó-

nyáért is kár volna, meg jussom sincs hozzá. Utóvégre én is csak szájtató vagyok itt, mint a többi, mert az ösökkel csak a János dolgozik, meg a Koncz bácsi.

Aztán meg, ami igaz, igaz, tanul is az ember a nemzettől sokat. Egy suttyó legényke neze a gödörbe már vagy három óra óta, de egy kukkot se szól. Pedig nagyon érdekes disputa folyik körülötte. Némelyek azt mondják, hogy a gugahalál idején temetkeztek ide az emberek, mások meg azt mondják, hogy kutyafejű tatárok voltak, az volt dudásuk, akit most bontogat a Kotormány úr — ez az én derék Jánosom — mert annak még most is félre áll a szája, mint a dudásoknak.

Egyszer aztán megszólal a fiatal. Egyenesen hozám intézi a szót:

- Hallja-e?
- Hallom.
- Franciák vótak.
- Franciák?
- Csakis.
- Miből gondolja, öcsém?
- Csak tudom.

Ez a meglepő leleplezés délelőtt történt s hamar híre ment a mezőkön, szintén jön egy öreg menyecske a kukoricaföldről, lenéz a sírba, ahol éppen a karpereceket szedegetjük le valami jazig dámaról. Gyönyörű patinája van a bronznak, a nedves földben smaragdból faragottnak látszik a hitvány.

— No szegény Franciska, — szánakozik le rá a menyecske — te is erre jutottál!

Kiderül ezután, hogy ez az a Franciska, aki az ő kislány korában kártyavető és rostapörgető asszony volt a Cserepes-soron.

— A félszömű Franciska — mondja magyarázva a többinek. — Látja kentök, hogy ennek is félszöme van.

Való igaz, mert a koponya oldalt van fordulva és így most még csak félszemmél rendelkezik. Ellenben a Franciska mindig ördögbőrnadrágot hordott a szoknya alatt, annak pedig itt nyoma sincs. Vagy azért, mert elette a föld a szoknyával együtt, vagy azért, mert nem is adták rá, hanem örökölte tőle a lánya.

— Az möglöhet, — mondja egy élemedett korú ángyika — mert az asszonyok is csak úgy vótak a följobbvaló esztendőkbé, mint az embörök. Néha öt embör is házasodott egy nadrágba.

— Hát az hogy lehetett, szülém?

— Úgy, galambom, hogy akinek vót szép esküvő-nadrágja, az nem hajtotta lébe, hanem kikímélte, úgy, hogy még a fiai is, mög az unokái is abban esküd-hessen.

Koncz bácsi kiteszi a gödör szélére a másfélezer éves asszonykoponyát. Apró gyöngyfogai csillognak a déli verőfényben.

— Megvan mind a harminckettő — álmélkodnak a népek.

— Harminckét Miatyánkot kék ezért mondani an-

nak, aki nem akar vele álmodni — ijeszti Koncz bácsi a fehérnépet.

Többen gondolkodóba esnek ezen. Egy szigorú nézésű öregasszony mondja ki a szentenciát:

— Hogyis ne! Magunkért se győzünk öleget imádkozni, nemhogy más lelkiért imádkoznánk.

Alighanem csirkekofa volt a szigorú öreg nő.

— Tessék csak lejönni, igazgató úr — invitált t János a háromméteres sírfenékre. — Mifélek ezek a kék dinnyemagok itt a nyakában?

Azok bizony kék üveggyöngyök. Vigyázva kell őket felszedni a bicska hegyével, mert a lehellettől is szétporlanak.

A népek egy darabig csöndben hasalnak odafönt, de aztán erőt vesz rajtuk a türelmetlenség. Szeretnék, ha már a gyűrűjét keresnék a halottnak. (Gyűrűnek különben nyoma sincs.) Egy incselkedő asszonyhang lekiált hozzánk:

— Látszik, hogy maguk is szeretik az asszonyt, mert nagyon sokáig tapogatik.

János felemeli a fejét és fölkacsint félszemmél, felelvén mind a kettőnk nevében:

— Mink már nem szeretjük az asszonyt, hanem az asszonyok szeretnek minket.

Ami olyan okos mondás, hogy ebben meg is maradhatunk.

ATTILA KOPONYÁJÁRÓL
Nyílt levél a kultuszminiszter úrhoz.

Kegyelmes Uram,
sok mindent lehet énám fogni, egyet-mást talán méltóztatott is már garázdálkodásaimról hallani, de azzal még senki se vádolt, hogy valami szenvedélyes levélíró volnék. Azt már inkább vetették a szememre, hogy természeti ellenkezés van köztem és a levélírás közt. De ezt se egészen vállalhatom. Való igaz, hogy erről az esztendőről is hatszázegynehány levél várja sorát az íróasztalom privátfiókjában. Felelek is én arra valamennyire, ha sorát keríthetem, kire szívből, kire emberségből, de illendőségből bizonyosan. S ha az idén nem, jövő esztendőre. Tudok én annyi tisztességet, hogy mindenkinek visszaköszönök, csak, könyörgöm, tessék türelemmel kivárni.

Van azonban az utolsó félesztendei postámban néhány levél, amelyekre muszájból kellene felelnem. Tévedésből az írónak szólnak ugyan, de nyilván: múzeumigazgatótól várják a választ. New Yorkból arra szólított fel valami jószándákú kolléga, hogy „legújabb kutatásaim alapján” írjak színes monográfiát Attiláról, ő majd megangolósítja nyelvben és lélekben a jenkik számára. Van rá kiadó és a közön-

ség mohón kapna rajta. Tavaly is meggazdagodott néhány ügyes ember Mohammedből és Dzsingisz kánból, az Isten ostorával pedig le lehetne pipálni mind a kettőt. A másik levelet San Domingóból kaptam valami tudós senortól, aki még fantasztikusabbat gondolt ki. Azt, hogyha én szállítanék neki egy-két láda népvándorlási kultúrát, bronzfityegőket, rozsdás kardbicskákat, miket, azt ő kétszerannyi inkakincsel, azték régiséggel, indián encsembencsemmel viszonozná, amiben nekem bizonyosan nagy örömem telne. Hiszen köztük van még a Viclipucli csutkapipápa is, amivel ez a néhai isten akkor delectálta magát, mikor a lovagias indián nemzet Kolumbusz Kristóffal megkötötte a békeszerződést.

Nem tagadom, hogy szeretném kipróbálni a vörösbőrű isten pipáját, különösen, ha egy-két zacskó sandomingói dohány is járna vele s az inkakincsekből is rámférne egy-két tarisznyával, ellenben a felhőkarcoló helyett, amit Attila telekkönyveltetne rám, egy sokkal szerényebb vigvammal is beérvén itt a mi homokunkon. Mindazáltal célirányosabbnak tartom a mister és a senor helyett Nagyméltóságodnak felelni, aki ugyan semmit so kéredezett tőlem, de mégis csak jogom van hozzáfordulni, mint a magyar kultúra gazdjához a magyar kultúra öregbéresének. Szerencsére nincs magasabb rangom, a kultúra majorjában s így Nagyméltóságod természetesen fogja találni, ha egy kicsit földízű lesz az idiómám. Mert méltánylom én nagyon a hivatali nyelv szépségeit is, sőt mulatni is tudok rajta, de

élni nem tudok vele. És aztán — hallottam én már magyarán beszélni a miniszter urat.

Attérek a tárgyra, Kegyelmes Uram és beszámolókat legújabb kutatásaim eredményéről.

Kegyelmes Uram, én merőben tudománytalan dolognak tartom az Attila-keresést s hogy a hun királyt keresztény módon koporsóba zárták, azt csak akkor hiszem el, ha kiderül, hogy Nagy Leó pápát lóháton temették el és föléje halmot domboltak, Mindazáltal nem lehetetlen, hogy tegnapelőtt találkoztam a nagyúr koponyájával a dcszki országúton. Egy kis hún utód húzta maga után madzagon a kocsitú porában, a két szemegödrén húzván keresztül a zsineget. Ilyen körülmények közt nem csoda, hogy a legnagyobb túrán igen mérgesen acsargatta a fogait, mert apróbb turánoknak se nagy örömeük telne benne, ha a jövő nemzedéke kocsit csinálna a koponyájukból.

— Hol vetted azt a halálfejet, te? — fogtam karcsúgyön az ifjú nemzedéket.

— Edősapám tanálta a verőmben. Mögvót az egész huszár, össze vót borulva a lovával.

— Hát kardja volt-e a huszárnak¹?

— Vót valami vasabrincs mellette, mög cifra tű is, kű is vót benne, vagy mi a nyavalya.

— Megvan-e még?

— Löhetségös, mert a múlt hétön még ott hanyódt az ablakban.

Csakugyan, az öreg szittyá is azt mondja, akit vallatóra veszek a fiú után. De már nincs a cifra tű az ablakban, alighanem a kanász vitte el.

— Hé, Jancsi, a nehézség essön beléd, nem vötte el innen az ablakból azt a cifraságot, akit a verem-ásáskor tanáltunk?

Hát csakugyan Jancsi vitte el a zománcos fibulát és belepróbálta az ingibe, mivelhogy kegyetlen szép játéka volt, ha a nap rásütött. Még az előbb is ott volt, azonban Jancsi értelmes férfiú és látván, hogy itt városi úr kereskedik, ami sose jelent jót, ijedtében behajította az apróságot a folyókába s azt most már csak az kurkászhatná elő az iszapból, aki kacsává tudna változni.

De azért nem teszem le rá a hitet, Kegyelmes Uram, hogy itt Attila hagyatékát pocskolták el a misterek és senorok elől. Lehet, hogy Pusztá-Péterin verték szét a világbíró hún király koponyáját, lehet, hogy a rókabögyösi ispán úr veri bele a pipáját a világretegető gondolatok elhagyott dómjába, de az is lehet, hogy galambitató vályúnak szolgál valamelyik domaszéki tanya padlásán. „Fejdelmi Cézár, ha föld röge lett, lyukat töm, hogy kizárja a szelet. Évezredes világhódítók csontjait a Duna—Tisza síkján is belegyúrják a vályogba, de [a fejüket nem. A. koponyát nagyon megbecsülik tanyai véreink, még egy kötés dohányt se sajnálnak érte. Azt mondják, csak abban a tanyában maradandó a galamb, amelyikben koponyából itatják.

Egyebet azonban elpusztítanak mindent. Bronz tört, avar függőt, honfoglaláskori kardot.

— Akkora edényt találtam, uram, hogy két karommal alig bírtam átérni — dicsekszik a kint való nemzetnek egy ak-sakálja. — Háromszor kellett ráugranom, meg össze bírtam törni.

De hát lehet ezért szemrehányást tenni ezeknek a derék, 30 embereknek? Tanította őket valaha valaki a régiségek megbecsülésére? És ma tanítja valaki őket?

Tudok olyan tanyai iskolát, ahol az iskolaszolga vagdosta a kapufélfához a népvándorláskori edényeket a tanító szemeláttára. Tudok olyan homokbányát, amelyikből tizenöt esztendőn keresztül kubitolták ki a hún és avar sírokat és ide az iskola udvarán keresztül jöttek-mentek a homokhordó kocsik. De hát okoljam a tanítókat? Tanították őket valaha arra, hogy a mi földünk lépten-nyomon az ősök hagyatékát rejti magában? És ma tanítja valaki őket?

Valahol a határunkban jazig sírokat találtak. Egy kubikos, aki már járt a múzeumban, jelentést tett a csendőrtiszthelyettesnek és megkérte, hogy adja tovább a jelentést. A csendőr helyszíni szemlét tartott, megnézte a koponyát, megpiszkálta mellette a rozsdás vaslánczát és kihirdette a hivatalos határozatot:

— Nem most lett agyonverve. Semmi közöm hozzá, nem az én hatáskörömbe tartozik.

Szegeden, bent a városban, ahol Kegyelmes Uram az új klinikát építteti, hat méter mélységben csont-

vázat találtak Hadrianus-éremmel. Ez az ősszel történt és a kubikos, aki az őstemetőre rátalált, most pünkösdkor tett róla jelentést, mikor már ráépítettek az ősökre a bőrgyógyászati pavillont.

— Fiam, hát mért nem előbb szólt?

— Rösteltem, kérem, az érem nélkül bejönni, azt meg elvették tőlem az urak és csak most bírtam visszakapni.

Megnevezte az urakat. Csupa diplomás ember. És mind megvakarta a Hadrianus császár képét a bicskahegygel hogy arany-e. De egyiknek se jutott eszébe, hogy be kellene telefonálni a múzeumnak.

*

Kegyelmes Uram, ahol ezt a levelet írom, Kis-Zombor község vályogvetőjében, ahol évek óta pusztítják a bronzkori, latène-kori és népvándorláskori népek egymás fölé ásott temetőjét, vagy negyven ember tolong körülöttünk csodát látni. Ebben a pillanatban lettünk készen egy gazdag hűn sír felszedésével.

— No, ez már üres — néz föl a famulusom jókedvűen a gödörből. — Most már kit temessek bele e közül a sok szájtató közül?

A sok szöszke, fitos, feketére égett kis libapásztor-lányt akarja egy kicsit elrezzenteni, akik elfogják előle a napot.

— Kár volna ezekért a kis libákért, János, — fogom pártjukat a gyerekeknek — valami öregebbet keressünk.

Felhördül erre Bódi, a falu öreg tapasztó-cigánya.

— Majd én megmondom magának, kit temessen be. Azs igazsgató urat kik abba a gödörbe elásni.

Az emberek felszisszennek, én a szivarommal dugom be a Bódi száját.

— Hát aztán mért haragszik maga énrám, Bódi!

— Azsért, mert sent hitünk ellen való, amit cseleksik azs igazsgató úr. Megzsavarja a holtak csendes nyugodalmát.

— Hát jobb, ha a te disznód zavarja meg, Bódi; Ma reggel is újságolták az embereim, hogy a disznód megint kítúrt egy koponyát.

Bódiban megáll az ütő és most már csak a fiát akarja belerúgni a gödörbe, aki megkísérli, hogy elörökölje tőle a szivart.

*

Kegyelmes Uram, a mi földünk nagyon gazdag leletekben. A mi népünk hajmeresztően tudatlan. A mi intelligenciánk elképesztően indolens. Ez a három állító mondat összetartozik s az utolsó kettővel bizonyosan nem mondok újságot Nagyméltóságodnak, nem is illusztrálom tovább. Hanem az elsőt újra állítom. Meg is toldom azzal, hogy a tőlünk nyugatra eső Európában sehol annyi emléket nem rejteget a föld a népvándorlás idejéből, mint az alföldi medencében, a nemzeteknek ebben a nagy katlanában, ahol ezer éven át taposta egyik nép a másik sarkát. Talán nincs a mai Európának nemzete, amelyik itt érdekelve ne volna, mert vala-

mennyi hagyott itt sírokat s azokat a mi halmaink, dombjaink mind megőrizték. Ezt mi, a kultúra vidéki útkaparói jobban tudjuk, mint Kegyelmes Uram és Kegyelmes Uram tisztartói és intézői, akik sokkal okosabb emberek minálunk, de a mi portánkon mégse ismerik úgy a járást, mint mink, mezít-lábas cselédek. Merem azt állítani mindnyájunk nevében, hogy a magyar föld, még megcsonkítva is, annyi tudományos szenzációt rejteget a méhében és annyi régészeti problémának a kulcsát rejtí magában, hogy európai érdeklődés központja lehetne. Csakhogy a magyar Alföld nádasokkal körülvett dombjaiban, magános halmaiban, régi folyóparti dűnéiben évezredek óta megőrzött kincsek kilencvennyolc százaléka úgy megy veszendőbe, hogy a tudomány annak a hírét se hallja.

Olyan tékozlás folyik itt mindnyájunk szemelátára, amire még ebben a tékozló országban sincs példa.

*

Kegyelmes uram, félszáz esztendő mulasztását pótolta, amikor törvényt hozatott a régiségek védelméről. Jó-e az a törvény, vagy nem jó, azt én nem tudom, hiszen színét se láttam máig se, minket, vidéki múzeumi embereket, akiket legközelebből érint, nem kérdeztek meg, mit szólnak hozzá. Attól ugyan egészen jó is lehetne a törvény, de én a magyar élet ismeretében akkor se sok jót várok tőle. Megírtam már egszer, mikor még szó se volt róla, hogy ha lesz,

úgy járunk vele, mint mikor a borbélyokra ráparancsolták a dezinficiálást. Akkor láttam én egy falusi borbélyműhely falára akasztva egy mázas cserépfazekat, amelyre kovással papírt ragasztott a mester és arra odarúnázta, hogy Defincingáló.

— Aztán mi van ebben, mester?

— Nincs abban az égvilágon semmi se, ne tessék tőle félni.

— Hát akkor mi az; ördögnek ez?

— Rendeli a törvény, kérem, majd mit mondok annak, aki kitalálta.

Kegyelmes uram, nem törvény kell ide, amit csavargatni lehet, hanem tett, de nagyon határozott. Autóra kell ültetni nyolc-tíz régészt — lehet kimustrált típusú is, amilyenre úr már nem ül — egy év alatt el lehet készíttetni dülőútról dülőútra az alföldi halmok kataszterét, aztán nekilátni minden évben aratás után meg kis tél idején a munkának, sokba se kerül, van hozzá levante elég s tíz év alatt olyan népvándorláskori múzeumot lehet csinálni Magyarországon, amilyen nincs és nem is lehet sehol a világon s aminek csodájára járnának németek, franciák, angolok és bizonyosságot tennének róla, hogy az a magyar kultúrfőlény igenis van.

Csak sietni kellene, Kegyelmes uram, mert minden nap elvesz egy halom és Attila fejét minden nap fenyegeti a veszedelem, hogy hun király, hun galamb-
 itató ...

Kegyelmes uram, félreértés ne legyen belőle: nem én akarok a népvándorláskori múzeum igazgatója lenni. Jó gazdám nekem a városom és nem cserélném el a szolgálatát senkiével. Hogy mi van hát akkor e mögött az írás mögött?

Megmondom én azt is.

Egyszer, inaskoromban, az ötömösi pusztán ásattam három hétig egy Anjou-temetőt. Azalatt mindig szóval tartottam a magyarjaimat, hadd okosodjanak is a napszámon felül. Az utolsó nap aztán vizsgát tettem velük. Kérem a legértelmesebbet közülük, bizonyos nevezetű Szuszogó Kása Jakabot.

— Hát aztán most már mondja meg, Jakab bácsi, mit gondol maga énrólam? Miért csinálom én ezt¹? De lélekre ám!

Jakab megrökönyödvé nézett rám. Megkaparta a torkát. Aztán azt mondta szégyenlősen:

— Nem gondolok én, kéröm, sömmit.

— Dehogynem gondol kend. Csak ki vele, bátran.

— Mindögy az magának, nézze — szólt a magát kinyjában. — Aztán mög mit is gondolhatnék?

— Hiszen azt szeretném tudni én is. Nézze, most szombat van, korára végzünk, maga is hazamén, kitisztalkodik, kiül a tanya elé, az unokák körülveszik, vallaszák, miért csinálta ezt a munkát ez a városi úr— mit mond akkor nekik?

Jakab lehajtotta a fejét és kényszeredetten pusmogott ki a gödörből:

— Hát akkor megmondom nekik, hogy ilyenek is csak lönni köll...

A mi fajtánk virágnyelvén így stilizálták azt meg, hogy bolond.

Hát, Kegyelmes uram, ezt a levelet is csak azért írtam meg, mert olyannak is csak lenni kell, aki egyszer ezt is megírja.

HUN SÍROK, HUN NEM AZOK ...

I.

Kettőshatár

Engedelmet kérek, a szójáték nem olyan veszedelmes, mint amilyennek látszik. Ezeröttszáz évvel ezelőtt igen. Akkor talán belémszalajtottá volna érte a törbicskát az a hún politikus, akiből a sírja fenekén is kilátni, hogy tagja volt a Irán körül-táj-nak.

(Hogy hát azt meg már honnan tudom, minek hívták a hunoknál az országgyűlést? Nagyon hiteles helyről, Jókaiból. Mindmáig legnagyobb tekintélyünk a hún közjogba«. S azt se boszorkányság látni, hogy ez a kis mokány csontember, akit még a föld se bírt megenni, csak politikus lehetett. Egy kiváló pszichológus barátom, különben dorozsmai kubikos, azt mondja rá, mikor az állkapcsairól lekefélem az agyagot:

— Úgy nevet ez a koma, dilektor úr, mintha harapni akarna.)

Hát addig, míg ez a lent való koma argumentált a vasnyárrsal, meggondoltam volna a szójátékot. Most már azonban én vagyok fölül, az én virzsíniás dobogóban van a csontnyelű gyilok és megmondhatom

szemébe a komának, hogy nem vagyok benne bizonyos. Attila vére-e ő, vagy csak a fajtája, vagy még az se, csak abból az elegy-belegy népből való, amit a hűri vihar hajtott maga előtt, mint szél a papírrongyot, hullott levelet, targallyat, madártollat, aztán legyűrte maga alá az egészet.

Nem mondom, hogy sohase lehet majd szétválogatni a „kiásott csontokat és elosztályozni őket a polcokon, hogy: te szkíta vagy, te hun vagy, te szabír vagy, to gepida, te vízigót, te avar, te kuturgur, te zabender, te saragur, te onogur, te alán, te kazár, te akacir. Lehet, hogy valamikor, tömérdek stúdium után, amiknek még a lelegején vagyunk, elhiszi magáról a tudomány, hogy képes erre, — én akkor se hinnék a tudománynak, ha megérném azt az időt. Egyelőre pedig csak annyit iátok a magam szemivel, hogy a fajok a népvándorláskori temetőkben csakúgy össze voltak keveredve, mint a mostaniakban. Amiket hún temetőknek szokás mondani, azokban különösen. A népvándorláskori temetők közt ezek a legnagyobbak, sok százával vannak bennük a sírok, magam is találtam már olyant, amiben négyszáznál több sírt bontottam föl. Ennyi halotthoz nagyon sok élő kellett és helyhez kötött, megtelepedett élet. A hunok történeti szereplése száz évig se tartott magyar földön, s míg itt voltak, se igen voltak itthon. S nem igen eregettek rá szép kényelmes békében meghalni és pappal temetkezni.

— Ezöket, szögélyöket, tán nem is pappal temeték? — sajnálkozik egy bizonyos Róza néni, ahogy

nézegeti, amint Jánosom, az a Kotormány, hámozza az ősoket.

— Hát mit gondol, nenő? — kukkint föl János félszemmel a gödörből — tán magával letemetik a papot is?

Száz hún sír — írták a lapok. Ugyan már föle is van vagy húsz. Az ilyesmit nem szabad szószerint venni. Úgy kell érteni, hogy a temető a hunok korából való. Hún is van köztük tíz, tizenöt, húsz, a koponyáikból, meg a fegyvereikből, ruhadíszekből ítélve. Ők voltak az urak, nekik volt a legtöbb ékességük, őket ásták legmélyebbre, — majd kiderül, miért. A többiek pedig, a szegényebb viseletűek, a felületesebben eltakarítottak, akiken kevesebb volt a félteni való: az akkori föld-népe. Valami olyan ága a fajtánknak, amelyik már a hunok előtt ide-szivaroghatott az ázsiai közös őshazából s itt megtelepedett, földhözköttöt életet élt. Ugyanaz a közép-termetű, arányos csontú, kisfejú nép, ugyanazokkal a sírmellékletekkel a keszthelyi, győri, gátéri, szentesi, kisdombi nagy temetőekben. És szerintem ez az alapréteg, amelyre aztán ráhullámozott a három hódító úri rokon a hún, az avar és a magyar. Persze föltevés, amit nehéz volna bizonyítani, de annál erősebbé válik bennem, mentül többet ásogatok. Talán egyszer a tudósok is figyelemreméltatják ezt a feltevést, amire engem, a tudatlant, a paraszt-eszem vezettet, annak az alapján, amit a magam kezével szedek ki a föld alól. Van azonban már, elméleti ember is, kit az enyéimnél komolyabb és alaposabb stúdiumok

is erre a föltevésre vezettek. Olyan stúdiumok, amellyel bizonyítani is lehet. A miskolci Marjalaki Kiss Lajosra, gondolok, akinek az idén jelent meg egy kis füzete a magyarság eredetéről. Féltem is szegényt, hogy beverik a fejét érte. De úgy látom, annál is rosszabb sors érte: nem vették észre.

Hanem hát ne tudósodjunk, inkább lássunk az után, amiből élünk: mutassuk be a halottakat, akikkel négy-öt hete együtt vagyunk jóban-rosszban. Már mint a jó negyvenfokos kánikulában, meg ebben a jó hideg esőben, amely a gödrökből idemosott bennünket a góréba a kubikosokkal együtt, így legalább ők is beleszélj egyzetezhetnek abba, amit írok. (Sajnos, a jegyzeteik igen pogányul hangzanak. Stílusosak ugyan, de éppen azért nem közölhetők a mai jámbor világgal.)

*

... Fehértó a neve annak a környéknek, ahol most világom élem. Mi az a Fehértó? Az Alföld legnagyobb szikes pocsolyája. Mikor jól érzi magát, ötezer holdas tenger, amely elér Szegedtől Kistelekgig, félóráig megy mellette a gyorsvonat. Hal van benne annyi, hogy a puli is azt enne, ha bevinné a gusztusa a sárizú halat. Nagy nyarakon eltűnik a tenger s akkor végeláthatatlan sziksó-sivatag lesz belőle, amely azonban szeret tengerrel álmodni. A sivatag álmát a költészetben és a fizikában úgy hívják: délibáb. Én itt öregedtem meg az Alföldön, de sose láttam. Mondani nem mertem, de mindig azt hittem, Petőfi találta ki az egészet,

A Fehértón olyanokat láttam, amilyeneket tán a Hortobágy se produkál. Óceánokat a sovány kutya-tejes legelő felett, koronájukkal lefelé fordult erdőkkel és úszó hattyúfalkákkal. Az Óceán gyakran ki-gyullad. A forgószél táncra kapja a szikes port, erre mondja Arany János, hogy „mintha tűzokádó nagy kémény szaladna”. Olyan optikai és meteorológiai csodák ezek, amikre idegenforgalmat lehetne berendezni, ha értenénk hozzá. Én idegen se vagyok, mégis reggeltől estig délibákkal detektáltam magam. Néha azt is ebédeltem. Elég könnyű étel, de a testsúlyt nem gyarapítja.

Hát én már régész-inas koromban is azt gondoltam, hogy a Fehértó egész területe temető lehet. Fekete kalárislánc a föld alatt besüppedt sírok sok ezreiből. Halom ugyan nincs, amire gyanakodni lehetne s a tó szélei alig magasabbak a medrénél. De az lehetetlen, hogy ekkora vizet a régi emberek ki ne használták volna. Ha pedig itt éltek, akkor itt is haltak. Az is bizonyos, hogy a víz sok szép időt megért már s a honfoglalók asszonyainak haját is szőkítette. A mai neve is nagyon régi. Már 1075-ben előfordul Géza király valami oklevelében: Feir tou. Korábbi embernyomokat is találtam ráérős csavargásaimban. Rejtélyes bélyegű cserepeket, kőbaltát, bronztűt. Csakhogy akkor még nem voltam ilyen bogaras ember, mint most, nem törődtem velük. De eszembe jutottak, amikor rámuszájtottak a régészkedésre és kétszer is eredménytelen támadást intéztem az ásóval a Fehértó ellen. Most derült ki, hogy tizenöt évvel ezelőtt csak

egy miatyánknyira jártam a hunok temetőjétől. Ha a háború bele nem szól, el is érem már akkor. De hát se idő, se pénz nem volt akkoriban arra a bolondságra, hogy kiszedjük a halottakat a föld alól. Az okosak jóvoltából arra kellett az idő is, a pénz is, hogy inkább az élőket rakjuk a föld alá.

Az Isten tudja, föltámasztottam volna-e most is a fehértói ősoket, ha Lippay Sándoréit nem segítenek hozzá. Lippay Sándor, meg a felesége, aki a Vetróhadból származik. Nagy famíliák ezek errefelé, jó gazdák, tekintélyes emberek, urazzák őket a szegényebb sorról való szittyák. Meg is érdemlik a megbecsülést, a tanya is, meg a gazdáék is. Artézikutas tanya, rádiója is van, újságot is lehet benne találni a tisztaszoba asztalán. Van annak még strandfürdője is, — de arról majd máskor beszéljünk. Lippay Sándor világlátott ember, kijárta a háborút elejétől végig, de álmodni nem szokott vele, ébren pedig a fenével éteti, aki kitalálta. Elég sok embercsontot látott ahhoz, hogy mikor a tanyaudvaron a múltkoriban megakadt valamiben az ásója, ráismerjen az akadályban az emberi kulcscontra. Ki is ásta az egész tetemet s akkor odahívta a feleségét:

— Nézd már no, mi termett az udvarunkban.

Panni asszony megnézte, hogy mi termett ott, ahová ők semmit se vetettek és megcsóválta a fejét.

— Ennek még koporsóra se telt, az istenadtának, nagyon ágról szakadt kommunista lehetett.

Aztán elkezdtek tanakodni, mitévők legyenek most. Ebből látszik, hogy Lippay Sándorék milyen különös

emberek. Más hún utódoknál az ilyesmi nem probléma. Először szétverik az ásóval a koponyát, hogy nem arannyal van-e kibélelve. Aztán visszaássák a földbe. Utoljára pedig ráfogják az ásót arra, aki azt találja mondani, hogy tán jelentést kellene tenni a múzeumnak.

— Te, mindjárt széthasítom a fejed, ha be nem fogod a szád! Még csak az köllene, hogy idejöjjenek a földemet csúffá tönni!

Lippay Sándorék vállalták ezt a kockázatot is. Kihívtak, megmutatták a tetthelyet, sőt a gazda még egy kis foszlós pléhdarabot is előkeresett az asztalfiából.

— Ez is ott volt mellette. De hozzá se löhetett érni, úgy széthullott, mint az ostya. Úgy nézöm, valami pléh.

— Az ám, de ezüst pléh. Rossz ezüsből való. Több benne a réz, mint az ezüst. Úgy-e, a dereka körül volt?

— Ott ez. Még ezt is tudja igazgató úr?

— Tudok én mást is. A maga földje tele van másfélezer esztendő sárokkal. Lehet belőlük három-négy-száz, vagy tán több is. Megengedné-e, hogy megkeressük őket¹?

Ha Lippay Sándor olyan hún-utód volna, mint a többi nemzet erre mifelénk, akkor az ilyen kérdésre a válla közé húzná a fejét, aztán megvakarná a füle tövét, oda hunyorítana a feleségire, rúgna a macskán akkorát, hogy begurulna az ágy alá és azt mondaná neki, hogy „ördög bújjon tebeléd is, mit ugrálsz ott, hova senki se hitt”, kinézne az ablakon, észrevenné

a béresgyereket az eperfán, mérgesen rákurjantana, hogy „téged is mindég ott reszel a fene, ahol nem köllenc”, s miután így kerülő úton már kimutatta a hozzám való barátságát, így mondaná ki a határozatot:

— Már hogy mögengedném-e? Már mint én? Nézze, azt az egyet nem töhetöm.

— Mért nem teheti?

— Csak.

Ha aztán a magyar egyszer kimondta, hogy „csak”, akkor reménytelenebb a helyzet, mint a hágai konferencián. De tán még ennél is rosszabb, ha a magyar a tekintetes, vagy a nagyságos, vagy ennél is följebb való nemzethez tartozik. Akkor az az első kérdése, „hogya „hát az arany kié lesz?” és olyan kikötéseket tesz, hogy az ember ijedten tudakolja kifelé az utat, mielőtt foglalóba elkérnék tőle a fél fejét.

Lippay Sándor nem kérdezett semmit, nem kötött ki semmit, csak elmosolyodott és megvonta a vállát. Mint aki nem nagyon hisz a vállalkozás komolyságában.

— Hát tőlem megpróbálhatja az igazgató úr. Akár a tarlón, akár a legelőn.

Panni asszony azonban egy kicsit ijedten nézett rám.

— De hát akkor mi iössz, ha nem találnak sömmit?

— Hát mi lenne”? Akkor megköszönjük a barátságot és elmegyünk haza.

— Nem lössz abból minékünk valami bajunk?

Szegény jó lélek alighanem úgy gondolta, hogy

akkor keresetet indítunk ellenük, hova tették az ősoket, vagy legalább is velük fizettetjük meg a napszámot. Sok minden kitelik mostanában az ilyen úrféletől.

Megnyugtattam, hogy nekem nem kenyerem a népek sareolása s erre Lippay Sándorék átengedték nekem a földjük fölött való impériumot. Még a kánikula elején nem tudták szegények, hogy még az első őszi eső is náluk csurog a nyakamba.

*

Intermezzo.

Mikor idáig érek az írásban, nagy meglepetés ér.

Megszólal a vendég. A bojtárgyerek a szomszéd tanyáról.

Hetek óta mindennap ideszökdösik hozzánk, ami ellen a birkái nem tesznek semmi kifogást, mert addig egy kis kirándulást tesznek a harmadik szomszéd lucernájába. Én is szívelem a gyereket, mert nem kotyogó természetű, hanem kontemplatív kedély. Ül az árok szélén és néz le csöndesen a gödörbe. Nagyon érdekes gondolatai lehetnek, szeretném is tudni mi csodák, de nem merem megkérdezni, mert úgy se tudná kifejezni magát. Szokott ez megesni nagy gondolkodókkal.

Hát most megszólalt maga jószántából. Fölhasználta az alkalmat, hogy végre négyszemközt vagyunk. (Az eső már csak szítál, az emberek munkához láttak.)

— Hallja-e, osztán ki bírják ezökbül árujni, amibe kerülnek?

— Mikből, fiam?

— Ezökbül a csontokbul. Azt a röttentő sok nap-számot.

— Hát mit gondolsz, fiam, miféle vagyok én?

— Hát mi vóna? Csontszödő zsidó.

Végre komoly embernek való pálya, ötvenéves koromban. Ezt is a Fehértónak köszönhetem.

II.

Százötvenen túl

Úgy kezdődött a beszámolóm, hogy száz sírt találtam a Fehértó partján. Most már fölül vagyunk a százötvenen. Mire szedő barátom, akit az én hieroglifáimmal vert meg az Isten, készen lesz ezzel az írással, akkorra közel járunk a kétszázhoz. Ma például rekordtermés volt csonttetemekben. Reggel félhétől este félhétig tizennyolc sírt bontottunk ki ebből a kutyahitű földből, amely még ma is emlékszik rá, hogy tenger volt valaha és hegyeknek homokká örlődött törmelékéből töltődött fel. Egy méterig kemény, mint a kőszikla. Az ásó beletörik, a csákányt pedig, amely szikrát pattant ki belőle, nem akarja visszaereszteni. Egy méteren alul pedig itt a tenger. Először csicsog, lo-

csog a ragadós agyag, aztán elkezdi izzadni s mire elérjük a sír fenekét, bokáig ér benne a víz. Azt ki kell merítgetni kalappal, vagy ha fogytán vagyunk az időnek, akkor sárrá sűríteni a beletúrt földdel. Úgy aztán ki lehet lapátolni s akkor lehet közelebről szemügyre venni az ősoket a himmi-hummi-jukkal.

Most már az a kérdés, hogy ha ilyen körülményes itt az ásató-mesterség, hogy lehet mégis egyik hétről a másikra újabb százas sorozatot kezdeni? Olyan szapora népek voltak azok a hunok, marakánok vagy micsodák, hogy még az ásó alatt is szaporodnak?

Hiszen ebben is van valami. Egy sírt kezd az ember kiásni, aztán talál benne két halottat. Hol egymás felé néző arccal, hol úgy, hogy hátat fordítanak egymásnak, azt a gyanút ébresztvén a késő utódban, hogy ezek alighanem férj és feleség voltak, akik közül az utóbbi azért halt szörnyet az ura után, hogy még az örök nyugalomát is megrontsa. Van bennem annyi férfi-szolidaritás, hogy ezeknek a koponyáját más-más ládába csomagolom Bartucz Lajos barátom számára, aki aztán majd a laboratóriumában kitudakolja tőlük a goniométerrel, hogy mit mond a hasion, meg a nasion, az inion, meg az opis-thion. Ezek mind különböző tudós pontok a koponyán és egészen bizonyos, hogy az asszonyén mást mondanak, mint az emberén. Ugyan találtam már én olyan dupla sírt is, amelynek a lakói bizonyosan egyetértettek volna még a csomagoló papirosban is.

Egymásnak fordított arccal feküdtek, a férfi csontkarja a nő csontdereka alatt, az asszony feje a férfi vállára hajtva. Ezek azonban nem kerülnek a tudós tapintó-körzője és tolókás-mérője alá. Házasságlevél nem volt ugyan a környékükön, mégis úgy éreztem, hogy bűn volna őket egymástól szétválasztani, de még azt se vettem a szívemre, hogy fölfeszegessem megbarnult, borostyánszín csontjaikat a kis spatni-val. Már azt nem mondom, hogy akkor is ilyen emberséges lettem volna, ha kizöldellett volna alóluk valami bronz fityegő, de úgyszólván tudom, hogy isten-kolduskái voltak szegények és egyebet nem tettek melléjük, mint azt a kosfejet a túlvilági útra, amelyik éppen olyan aires szemgödrökkel meredt a semmibe a lábuknál, mint ők maguk. Hát micsoda pogányság volna csak úgy passzióból széthajigálni a másfélezer éves álmodókat, akik olyan szép pipa-csokkal és búzavirágokkal üzenték föl a földre, hogy milyen álmuk van nekik? Összeszedtem, ami sovány tarlóvirágot a környéken találtam s amikből bizonyosan már a hún hajadonok is csokrot kötöttek, mikor a domb tetejéről villogtak a délibábra, hogy kilépnek-e már belőle a hún daliák s hoznak-e gyöngykalárist, aranyfüggőt, napkeleti, napnyugoti vásárfiát a véres vásárról? — s azzal behintettem a két szeretőt, akiknek szerelme túlélte a halált. Aztán megint rájuk húzattam a földet, s most már bizonyosan nyugtuk lesz addig, míg Csaba vezérek vissza nem robognak a Hadak útján s nyilván akkor is meggondolják, lerázzák-e

magtíkról a takarót, hogy idefönt megint elérassék egymás kezét.

Az is igaz, hogy találtam én már olyan hún ivadékot is, aki a halála után született meg, ásó segítségével. Tudniillik előbb meghalt, minthogy napvilágot láthatott volna. Csirkecsont vékonyságú karocskáit, lábacskáit, tojánhéj vékony kis koponyáját az anyja csontjai körül szedtük ki, aki nem vehette karjára méhe gyümölcsét. De azért nem ezek. a fantasztikus szaporodások adják ki a nagy számokat. Arra nekem speciális módszerem van, amit nem ismer még az Ebert-lexikon sem. (Reallexikon der Vorgeschichte, tizennégy kötetben. Ez a mi őskori bibliánk, akik világosságot keresünk a földalatti dolgokban. Igazán olyan, mint a biblia: minden benne van, csak sose találja az ember, mikor keresi. A népvándorláskori bibliánk háromkötetes magyar könyv, ha német nyelvű is. Azt Hampel József írta, az apostol, vagy huszonöt évvel ezelőtt. Bizony azt már sokan eretnek kézzel forgatjuk. Azóta sok mindent tudunk, amit ő még nem tudott s éppen azért sok mindent nem tudunk, amit ő tudni vélt. Ebből látszik, hogy a régészet nagyon komoly tudomány: nagyon gyorsan változik.)

Hát mondom, az én kutató módszerem nincs benne se az Ebertben, se a Hampelban. Nem vagyok irigy ember, közprédára bocsátom. Úgyis sokan kérdezték már tőlem, hogy csinálom, mint csinálom, varázsvesszővel sarcolom-e olyan eredmé-

nyesen a földet, vagy valami boszorkánytükörrel látok bele. Erre én bizalmasan el szoktam árulni — persze csak a laikusoknak, akiknek a konkurenciájától nem kell félni, hogy hozom én ki az impozáns *nagy* számokat. Úgy, hogy ahol nagyon jóízű ásatás esik, barátságos a gazda, kedvemben jár a gazdasszony, ott én nem érem be egy szezonnal. Hanem amit ősszel kiástunk, azt télen visszahordatom oda a Jánossal, aztán tavasszal újra kiássuk.

Persze ez csak tréfabeszéd. Hiszen amit én behordok a múzeumba, azt ott mindjárt munkába veszik az embereim s mindenféle tűzben, vízben, levekben, savakban áztatják, vakarják, kefélik, ragasztják a munkatársaim, akik a kozmetikai osztályban szorgoskodnak. Nincs az a szép asszony, aki annyi kenés-fenéssel készülne ki a bálra, mint amennyit egy rozsdás kengyel kiáll, még bekerül az üveg alá a vasárnapló nemzet gyönyörködtetésére. S amit egyszer kiadtam a kezemből, azt nem is mutatják nekem többet addig, míg ki nincs agyusztálva. Attól félnek, mindig magammal hurcolásznám őket s ki a frakkom zsebéből kerülne elő, ki a leveses-tálból.

Hát most elmondom a tiszta színigazat, utánam csinálhatja akárki.

Tulajdonképpen csak az első tíz csontvázat kell megtalálni. Azazhogy nem is tízet, csak kilencet. Akkor a továbbiakat megbeszéli az ember a kubikosaival, szétosztván köztük a Hunnia-porciót. (Ha már hunokat keresünk, legyen stílszerű a ci-

garettánk. Gondolom, azért kapta a nevét, mert hún idegek kellene hozzá. Az elszívásához is, meg az elszíveléséhez is.)

— Ide hallgassanak, emberek. Látják, hogy én jó szívvel vagyok magukhoz, hát maguk se hagyjanak engem cserben. Kilenc csontvázsal én haza nem merek menni, mert akkor nagyon lecsökken a tekintélyem a többi régiségkereskedők előtt. Hát nekem okvetlen szükségem van a tizedikre is, azt nekem ma estig előkerítsék. Értik-e?

Hát hogyne értenék. Mondják is, hogy az ő szándékukon nem múlik, mert ők az én kedvemért még az Atillát is föltúrják. De amit le nem tettek, azt föl nem vehetjük, ezt beláthassa a tekintetös úr is.

— Nono, — mondom — tudunk mink tenni arról is, igaz-e János? Van nekünk arról törvényünk.

— Van ám — pödörgeti János a kis bajuszát. — Szóregen is úgy csináltuk, meg a Kundombon is.

— Errül törvény? — csodálkoznak a kubikosok. — Arra is ráérnek a minisztörök?

— Csakis — merül bele János a törvénytárgyába. Nagyon folyékonyan mondja, mert nagy gyakorlata van már benne. — Ha nincs ki a tíz halott, akkor egyet agyonütünk közülünk, aztán belefektetjük a kilencediknek a gödribe és kiássuk tizediknek. Ez a valódi múzeumi törvény.

Ebből nagy nevetés lesz, de mindig akad egy-két ijedt ember, akinek nevetés közben is megrebben a szeme sarka. Mit lehet tudni, annyi mindenféle

törvényt hoznak az urak a mai világban, hiszen már abba is belebeszélnek, hogy melyik oldalon hajtson a szegény ember az országúton és hogy térjen ki, mikor ügyis kórságossá teszi az autó dudája, a nehézség törje ki, aki kitalálta. Aztán ahol ni, már a tejet is megpróbázzák és ha sűrű, ha ritka, megsarcolják érte a szegény embert. Pedig ahhoz nem volna semmi közük, mert nem ők adták hozzá se a tejet, se a vizet. Azt pedig be kell ismerni, hogy ez a csontszedés sok pénzükbe kerül az uraknak, nagy napszámot adnak érte, hát tudja Isten, lehet az, hogy minden áron foganatját akarják látni. Ejnye-hejnye, csak már azt tudhatná az ember, hogy kiből akarják csinálni a pót-csontvázat? A legöregebbül, vagy a legfiatalabbul? Voksolással, vagy sorshúzással¹? Meg hogy ugyan magukat kockára teszik-e ezek a városi emberek? Mert az igazság az, hogy ha már ilyen bolond a törvény, akkor mindenki részeljen benne. N'ne csak, aki dolgozik, hanem az is, aki nézi.

... A csákányok szaporán csattognak az agyagból való sziklán, amely apró szilánkokra forgácsolódik. Az árok végében kínlódó hún-utód nagyot rikkant.

— Itt a tizedik!

— Az se igaz ám! — kiált valaki az árok másik végéről — én találtam mög a tizediköt!

Itt is, ott is fekete pettyek keverednek a sárga agyagba, amik nem maguktól termettek ott. Azok akkor kerültek oda, mikor az ősök a sirt ásták,

illetve behúzták. Akinek szeme van hozzá, az meglátja a földben, ha négyezer esztendővel ezelőtt forgatták is fel.

Szóval nemcsak, hogy kivan a tíz sír, de most már meg se állunk a negyvenkilencig, tekintettel arra, hogy mi kiskunok vagyunk. Most már az ötvenedik csontvázra vonatkozik a múzeumi törvény. De most már nem tartományos tőle senki. Elégedett mosolygás szalad szét a feketére égett ábrázatokon a konya. és a petyke bajuszok alól, mikor ígéretet tétetnek az ötvenedik halott torára, amit nagyobb előkészületek előznek meg. Egy doboz princessacigaretta ajánlatik fel füst-áldozat céljaira, amiből csak a doboz kívántatik vissza, mert az fogadja majd magába az ötvenedik sír pitykéit, vagy gyöngyeit és egy meghatalmazott követ indítatik a dorozsmai nagy kánhoz, aki árpából possajtott kumisz-szal vidítja a magyar szív elborult szemhatárát.

A kilencvenedik sír körül már nem. én emlékeztem az embereimet a múzeumi törvényre, hanem ők kérdezték tőlem, hogy érvényes-e az a századik sírra is. Hát hogyne lett volna érvényes, mikor némelyikük kettőt is talált egy nyomban. A nagy kán fölszólítást kapott, hogy ide uraknak való sört dirigáljon és táskám mélyéből børszivarokat hozott felszínre az ásatás. Még pedig edzett férfiaknak való børszivarokat, abból a fajtából, amelyikkel magam is harminc éve kurtítom életemet.

A százötvenedik sírnál homoki bicskanyitogató-

val szilajítottam és portorico-szivarral szelídítettem kiskun véreim erkölceit. A kétszázadik csontváz áldomását rizlinggel és ötös kubával lakjuk el. De aztán el is fogy a tudomány. Úgy nézem, akkora temető ez, hogyha itt minden ötvenes turnusnál tort ülünk, utoljára pezsgőbe kell hűtteni a tokajit és megkérni a kubikosaimat, hogy gondoljanak velem is, mikor Henry Clay-t pipálnak s ne messzire hajtsák a csutkáját.

Mert e tekintetben elfelejtett rólunk gondoskodni a múzeumi törvény.

III

Szegények voltunk, de jól éltünk

A Fehértó partjának agyagszikláitól kibányászott csontemberekre értem, akik hún őseink voltak, hún nem azok. S akiket éppen azért legjobb lesz elő-magyaroknak nevezni. Hóman Bálint barátom nagyszerű új könyvében találtam ezt a kifejezést, amit egy kicsit szokni kell. Én mingyárt megszoktam s nemcsak eltideltem tőle, hanem tágitottam is rajta. Ő azokat a népelemeket nevezi elő-magyaroknak, amelyekből az őshazától a honfoglalásig kialakult a magyarság. Én beleértem azokat a néptörmelékeket is, amelyek itthon várták a magyarságot, hogy az a maga jegyében egygőzölje őket. Volt ebben szarmata, gót, hún, alán,

avar, kelta, gepida, mindenféle náció, amely valaha lakta ezt a földet és egyik se pusztult ki róla egészen. Egy részük tovább ment, vitte őket a vándoröszön vagy a kényszerűség, másik részük leköltözött a föld alá, de több-kevesebb mindnyájából maradt itt s összekeveredett a régi szomszédokkal, meg az új urakkal. Mint ahogy a lenge nádat kivághatják, a tocsogót lecsapolhatják, kiszáríthatják, fölszánthatják, búzával bevethetik, egy-egy szál nád még évtizedek múlva is kiütközik a vetésből. Vagy aki még ilyent nem látott, annak mondhatok olyan példát, amit bizonyosan ő is olvasott. Mikor a római Mummius fölgyjűtötte a görög Korinthost, az égő város utcáin napokig patakokban folyt az arany, az ezüst, a réz, a vas, az ólom, mindenfék; megolvadt érc, az ércpatakok összefolytak s lett belőlük egy addig ismeretlen új fém, amit az ötvösök úgy neveztek el, hogy korinthusi érc s az olyan nemes vegyület volt, hogy még istenszobrok öntésére is méltónak találták. Hát én úgy gondolom, hogy a népvándorlás tüzébe került Európának ilyen korinthusi érce lett a magyarság. De azért arra se haragszom, aki másképp gondolja s őt is arra kérem, hogy béküljön velem össze. Ez az én példám nagyon alkalmas megegyezési alapnak kínálkozik. Mert eszerint volt az őseink közt sárarany is, színezüst is, ólom is, vas is, réz is. Kiki kiválogathatja belőlük magának, ami legjobban esik neki, s nemcsak magát érezheti nemes fémnek, hanem ami még sokkal többet ér annál, a másik

emberen is megérezheti, hogy az a nemtelen fémek maradéka, ennél fogva majd ha megint eljön a vízözön, az csak harmadik osztályú jegyet kap a bárkán.

Elég az hozzá, hogy a Lippay Sándor földjében negyven centimétertől harmadfél méterig előmagyarok tartózkodnak, gömbölyű fejű, turániak és hosszú fejű irániak s ők azok a néhai uraságok, akik szegények voltak, de jól éltek.

Legalább az egyik egészen bizonyos. Az, hogy jól éltek.

— Mind urak voltak ezek, — konstatálják, a kubikosok — mert ezek mind húst öttek.

Ezen nincs mit disputálni, mert ezt mindenki a maga szemével láthatja. Az emberiség ősvallásai szerint a halottat el kellett eleséggel látni a* túlvilági útra. Én már jó néhány ezer ősi sírt fölbonítottam, de még olyan gazdagon fölтарыsznyázott halottakat sehol se találtam, mint a Fehértó partján. Az eddig feltárt kétszázegynehány sír közül mindössze négy volt olyan, akinél nem találtunk semmiféle elemőzsiát. A helyi közvélemény ezekről azt állapította meg, hogy „ezök isten-neves halottak voltak, kis ingben temette őket a pap”. De az ellenvélemény is megszólalt.

— Nem lőhet azt tudni. Hátha ezek csak valami kása-pempőt kaptak, mert nem bírtak már rágni. Látja kend, milyen fogatlan vén csorosozlya volt az illető.

Hát efelől csakugyan semmit se lehet tudni. Még

azt se, hogy nem a mi megfigyelésünk volt-e tökéletlen. Lehet, hogy a felületesebben fekvő síioknál a csákány zúzta szét a csirkecsontokat s a morzsázásnál kilapátolták őket.

Mert a csirkecsont a vezérmotívum. Majd azt merném mondani, hogy a vezérkövület, amiről mindig föl lehet ismerni a mi vidékünk húnkori temetőit. Épségben megmaradt még az olyan hitványság is, mint a villacsont, még ma is alkalmasan annak a fontos műveletnek a céljaira, amit a szerelmesek úgy hívnak, hogy „szakajtani”. (A madárcsontbari tudniillik sok a kovasav s azon elvásik még az idő vasfoga is.)

Hát a csirkével, tyúkkal nagyon bőven bántak. Némelyik sírban csak egy-két csontocska van, de a legtöbben annyi a csont, hogy három-négy csirkét össze lehetne belőle rakni. Itt-ott a kakas sarkantyús lábacsontját is megtaláltam, amiből azt gyanítom, hogy ezek egészben kerültek a sírba s a transeírozást rábízták a halottra. Hiszen mindnyájának megvolt hozzá a vaskése. Aztán az is feltűnő, hogy az enivaló ritkán van a száj körül. Ősibb korokban igen. Például a szőregi bronzkorban mindig úgy helyezték el, hogy a keze ügyébe essen az ismeretlen tartományba indult utasnak. Vagy a feje körül találta, vagy az ölében. Itt a csontkazal rendesen a halott lábafején van keresztülfektetve, vagy — a dereka alá téve, ahonnan nehéz lett volna előkaparászni. Azt hiszem, ezekben az időkben már nem hit volt a halottak etetése, csak rítus. Kegyeletesen

megőrzött szimbóluma annak, ami valaha élő hit volt.

Igaz, hogy aztán nagyon kitobzódta magukat a kegyeletben s nagyon sok sírban többfogásos lakomát találtak a halott mellé. Alig van sír, amelyikből hiányzana a sonkacsülök, meg a karmonádlisont. A gazdag sírokban csirkén és disznón kívül óriási marhacsontokat találni. Csülköket, gerinceket hatalmas bordanyúlványokkal. (Propeller-csavaroknak nevezik őket az embereim.) A birkacsont már sokkal ritkább, halat pedig mindössze két sírban találtunk. A ponty tüskéit és pikkelyeit. Ellenben nagyon gyakori a tojánhéj. Hol a csontrakásban találni őket, hol a halottak markában, különösen szegényesebb asszonysírokban. A dorozsmai nemzet erre is tud magyarázatot.

— Ezeket mindön-okvetetlen büjtben temették el.

Nagyon feltűnő azonban, hogy lócsontot egyetlen sírban sem találni. Már pedig az látnivaló, hogy itt az élők ételét nem sajnálták a halottaktól. A magyarázat nem lehet más, minthogy a fehértói előmagyarok nem voltak lóhúsevő népek.

De hát lóhús nélkül ma is egészen jól el lehet képzelni a gazdag konyhát. S azzal, amit eddig referáltam, igazoltam a fejezet címének a második felét. „Jól éltek” ezek a halottak. Hát a szegénységgel hogy vagyunk?

Felvinczy Takács Zoltán barátom, a Hopp Ferenc-múzeum igazgatója kétszer is megtisztelt azzal, hogy lejött a Fehértóra délibábot látni és hunokat

nézni. A délibáb nagyszerűen szuperált, de a Iránok nem egészen jól viselték magukat. Szép dolgokat csak odabent az áztató-tálakban tudtam mutatni illusztris vendégemnek, a helyszínén nem volt szerencsés napunk. Csupa meddő sír a plebejus-fertályban. Orsókarikás asszonyok, kiskéses gyerekek, vascsattos „célszűrű szögény embörök”. Igaz, hogy a tudósnak ezek is tudtak örömet szerezni. Az egyik vaskésnek csontnyele volt — a legtöbb fanyélbe volt ütve, amiből csak foszlányok maradtak — s a csonton szíjfonatot utánzó „pásztorfaragás”.

— Ez volt az ő igazi népművészetük, — lelkendezett a tudós — hanem azért ez mégis szegény tájék lehetett.

A temetőnek abban a részében valóban csak a zselléreknek vetettek ágyat, ahogy a temető térképe mutatja, ami ekkora sírmezőnél elengedhetetlen és *nagyon* tanulságos munka, akármilyen vesződéses. Sok minden kiderül belőle, amit egyébként nem látna tisztán az ember. A térkép például megmutatja, hogy hol volt a főút a temetőben és hogy ágaztak el a mellékutak? Hol voltak a gyülekező és talán áldozó, torozó helyek? Ezekben tűznek kellett égni, mert kerek hamusgödör van a közepükön. Azt is szépen látni a térképen, hogy a sírok iránya nem egyforma. A halott mindig úgy van fektetve, hogy napkelet felé nézzen, ahonnan a világító és melegítő isten jön, de a sírok iránya nem mindig kelet-nyugati, hanem sok van köztük északkelet-délnyugati is. A temető egyik felében több az egyik, másikban a

másik, ez tisztán látható, de az egyik irányúak közt mindig felbukkan a másik irányú. Ki tudná ma már megmondani, társadalmi, faji vagy vallási különbség van-e ebben? Vagy paraszti ésszel valami egészen kézzelfogható magyarázatra is rá lehetne hibáztatni? Teszem föl arra, hogy talán a talajnak ezen a kis darab földön is lépten-nyomon változó, hol agyagos, hol iszapos, hol homokos struktúrája szerint egyik irányban könnyebb volt ásni, mint a másikon s kevésbé kellett félni a felfakadó víztől? Akárhogy volt, az bizonyos, hogy ez az eddig is nem kis temető, amiből az én hitem szerint még nagy temető lesz, egy temető, nem szakad meg sehohsem, nem látszik rajta, hogy az egyik nép fölhagyott volna vele s a másik újra kezdte volna. S ugyanaz a vegyes társaság lakik benne mindenütt, a kerekfejű nemzet, meg a hosszúfejű nemzet, de szemmel láthatóan voltak köztük olyanok is, akik egy harmadik divat szerint való koponyát viseltek. (A fő az, hogy a koponyák mind épek, az elő-magyarok nein verték be egymás fejét se vallási, se politikai alapon, legalább, akik egy halmon laktak. S ez az egyetlen kétség, ami gondolkodóba ejt. Hogy csakugyan ezektől eredtünk mink, utó-magyarok?) Az is bizonyos, hogy mind apró növésű népek voltak s az asszonj^aik különösen finom csontúak. Mindössze egy férfi-csontvázat találtam olyant, amelyik majdnem betöltötte a két méter hosszú sírt: csonttetemnek is száznyolcvannyolc centi magas volt. („Ez volt köztük a bíró, mondták a kiskunok és némi

becsületsértő kifejezéstől se tartózkodtak. De ezt nem a hivatalának köszönhette, hanem annak, hogy egy vascsatton, meg egy tűzsiholó acélon kívül semmit se vitt magával a föld alá. Még csak ló-tejes bögrével se látták el, mint a többi. „Nazarénus volt a koma”.) A többiek inkább alatta maradnak négygyel-öttem a százhatvan centiméternek, minthogy kettővel-hárommal meghaladná. Az asszonyok magassága százötven körül volt, amire a kubikosaim elismerik, hogy ezeknek a régi embereknek is volt magukhoz való eszük. Ha már rossznak is muszáj lenni, legyen mentül kisebb. .

Jó néhány száz kisebb-nagyobb skatulyát tölt meg eddig a fehértói ősök hagyatéka. Korhadt csontfaragás, mállekony cseréj), rozsdás vas, patinás bronz, töredező rossz-ezüst, csupa olyan holmi, ami után nem jár örökösödési illeték. Még az aranyozott bronzok is illetékmentességet nyernének a becsüstől. Az ő szemében az egész örökség nem érne meg ezredrészét annak a kétezernéhányszáz pengőnek, amibe az ásatás eddig került. Es én mégis azt mondom, hogy nem szegény nép volt az, amelyik másfélezer évvel ezelőtt ide temetkezett a tópartba, amely akkor lapos sziget lehetett a tiszai kiöntésekben. A nyájterelő, kölese sarlózó zsellérek közt urak is éltek itt, akik aranyba, selyembe öltöztek s római, meg bizánci ötvösök remekeit rakták az asszonyaikra. S ez nem aféle délibáblátás, amibe a magyar ember könnyen beleesik. Hát még a magyar régész! Hát még az olyan magyar régész, aki nem is

okleveles vakondok, csak olyan magánpasszióból való szerelmese ennek a mi soktitkú földünknek!

Amit mondok, azt bizonyítom a térképpemmel, amibe be van rajzolva minden sír, a fekvése, az iránya, a mérete szerint. A térképem kétszázhuszonhárom kockája közül huszonnégy sírkocka feketére van árnyékolva. Még pedig a leghosszabb, a legszélesebb és legmélyebb sírok. Már most mit jelent ez?

Azt jelenti, hogy ez a huszonnégy sír ki van rabolva. A mostani tenyérynyi humusz alatt két méter mélységig szurokfekete földet találtunk benne s arról mindjárt tudtuk, hogy itt már nekünk semmi keresnivalónk. Az ilyen sír kétszer volt megásva. Először megásták azok, akik ja halottat beletemették a drágaságaival. Másodszor megásták azok, akik a halottól elszedték a drágaságait. Még azt is meg lehet állapítani, hogy a halottrablók be se temették a sírt, hanem nyitva hagyták a gödröt és rábították az időre. Talán évtizedekig heverték ott a feltakart csontok, míg a szél behordta és az eső bemosta őket a gödör partjára kihányt fekete földdel. Néhol a tetem fölött élesen elkülönül egymástól két-három iszapréteg. Azokat ezeréves felhőszakadások hagyták maguk után.

A halottrablók rendszerint alapos munkát végeztek. Némelyik csontvázat úgy szétszórták, hogy annak sok dolga lesz, mikor majd mindnyájunknak glédába kell állni a nagy trombitaszóra. Az alsó állkapcsát a térdei közül szedi fel, a bokacsontjait pedig a bordái alul kaparássza elő. Néha volt annyi

emberség a rablókban, hogy a felturkált csontokat legalább egy rakásra hányták a sír sarkában. De megesett az is, hogy csak a fejet bolygatták fel s a törzshöz hozzá se nyúltak. Ilyenkor csak egy kis lyukon bújtak le a halotthoz, nem vesződtek az egész sír kiásásával. Ez megfelel arra a kérdésre is, mit kerestek a halottrablók? Aranyat. Ahol csak a fejet fosztották ki, aranyfüggőt. Tisztában voltak vele, hogy abban a sírban úgyse találnak mást.

Látnivaló, hogy a halottrablók „biztosra mentek”. Még csak tévedésből se törtek be szegény sírba. Ebből több dolog következik. Először az, hogy újabbkori kincskeresőkről itt nem lehet szó. Megkármodtatnak engem azoknak a nyomai is, de csak rossz hírű, szembeötlő halmok tetején, ahol boszorkányok szoktak táncolni a régi jó világban. Az ilyen lapos szántóföldeken, semmit el nem áruló libalegezőkön nem kap a kincskeresők szeme. Itt olyan emberek jártak, akik ismerték a dörgést s tisztában voltak vele, hol mit találhatnak. A halottrablók egyikét nemzedékkel következhetek a halottak után. Akkor, amikor a halottak már csontokká váltak, mert különben nem hányhatták volna szét a csontjaikat. S akkor, amikor még valami jelből következtetni lehetett rá, melyik sírnak van gazdag lakója. Hogy aztán az a jel mi volt: magasabb sírhalom-e, fából való emlék-e, azt nem tudjuk.

Persze az ismeretlen tettesek után való nyomozás se igen fizetné már ki magát. A sírrablás abban az időben mindenfelé” űzött foglalkozás volt. Theodo-

síus császárnak-e, Theodoriknak-e, kívülről meg nem mondom, én Márton Lajos barátomtól, a Nemzeti Múzeum régész-igazgatójától hallottam, hogy valamelyik uralkodónak van egy rendelete, amely szentesíti a sírrablásokat. Azt mondja, hogy az élő hívőknek sokkal nagyobb szüksége van az aranyra, mint a halott pogányoknak.

Nem valószínű, hogy a fehértói rablások is ennek a gazdaságpolitikai császári ediktumnak az alapján történtek volna. Inkább hiszem, hogy valami erre kóborló barbár csorda dúlta fel az elgazdátlanodott temetőt. Longobárdok, gótok vagy gepidák, akik Attila halála után urak lettek a hún földön s a szökött cseléd mohóságával prédáltak.

S itt van a felelet arra is, hogy hová lett az Attila sírja? Kirabolták még azok, akik tudták, hogy hol : ásták meg. A vízbe való temetés szép meséje egészen újkori keletű s merő kitalálás, amiből egy szó se igaz. Állítom és bizonyítom, ha sor kerül rá.

Egyelőre azonban maradjunk a fehértói ősöknel. Illenék végre megmondanom, mit örököltünk hát tőlük. Legközelebb arról számolok be, ha valami közbe nem jön.

IV.

Valami közbejött

Azt ígértem, hogy ennyi sok bevezetés után most már csakugyan megcsinálom a hagyatéki leltárt a fehértói hunnosok himmi-hummijáról. De szerencsére hozzátettem, hogy „ha közbe nem jön valami”.

Ásató embernek sok minden eshetőséggel kell számot vetni. Egyik napról a másikra elfogyhat a temető. Olyan csudát is értünk már, hogy elfogyott a múzeumnak a pénze. De hát engem az ilyen kicsiség nem hoz zavarba. Ilyenkor az irodalom megteszi azt a kutyabarátságot a tudománynak, hogy kiségti. Nekem előleget ad a kiadó, én meg előleget adok a múzeumnak. Jövő esztendőre majd megkapom, ha megérem s ha nem érem meg, azzal is a kiadó jár jól. Még pedig duplán. Először nem kap tőlem regényt. Másodszor kap a városomtól egy márványtáblát, amivel én már úgyse sokra megyek. Hát már most kijelentem, hogy én azt átengedem az előleg fejében a kiadómnak. Véssesse rá, hogy ez alatt nyugszanak azok a regények, amelyek megírásának útját állták a hunok. Így teszik jóvá, amit ezerötszáz esztendővel ezelőtt vétettek a kultúra ellen.

Pénzfogytánál is nagyobb baj az, mikor a napszámok fogynak el. Ilyent is láttam már. Valahonnan a város széléből jelentették, hogy embercsontoltat túrtak ki a disznók. Kimentem a tetthelyre, szétbotoztam a rőfögő konkurenciát, találtam egy avar függőt s összekurjantottam öt ráérő embert a legszélső utcából. Elmondtam, miről van szó, megértették, a napszámokban is megegyeztünk s mindjárt próbát is tettünk. Estig fölástunk négy sírt s akkor jóéjszakát mondtunk egymásnak azzal, hogy majd reggel hat órakor folytatjuk. S ha a szerencse szolgál, hónapszámra én adok nekik kenyeret.

Én ott is voltam reggel hat órára a helyszínen, de az emberek közül egy se. Nyolc óra tájban kullogott oda a legöregebbjük, de se ásó, se kapa nála.

— Hát maguk? — vasvilláztam bele a szememmel. — A többiek?

— Engöm töttek mög követnek, kéröm.

— No? Máris sztrájkolnak?

— Dehogy, kéröm. Nem múnk, hanem az asszonyok.

— Miiil? A feleségeik? Hu, fene teremti, az nagy baj lehet.

— Az ám, kéröm. Mögmondták kereken, hogy ha múnk itten csontokkal foglalkozunk, akkor nekünk otthon csiba ki! Vagy úk, vagy a zavarok, vagy hogy tüsztölik ezeket a régi egyénöket.

Hát annyit már tudunk az Aristophanes Lysistrate-jáól, hogy háború is bukott már meg az asszonyok sztrájkján, pedig az nagyobb dolog, mint az ásatás. Öt kilométerről kellett napszamosokat hozni s azoktól is idejekorán megkérdezni, ki az úr a háznál.

De hát találkoztam én már ennél váratlanabb ásatási akadályokkal is, nem is olyan régen. Hírül hozták az ásatóhelyre, hogy konkurrenciát neveltem magamnak. Valamelyik napszamosom megüzente a hadat. Elhatározta, hogy a szomszéd portán, a komája földjén, a saját szakállára műveli a honi archeológiát s amit talál, azt kiküldi Berlinbe s kap érte egy bögre aranyat. Hívtam magamhoz, nem jött. Küldtem hozzá követet, bicskát ígért neki.

Ugyan nem is neki, hanem bele. Én ezért a területért felelősséggel tartozom a tudománynak, nem tűrhetem, hogy egy értetlen ember belegrázdálkodjon s attól a többi is vérszemet kapjon. A falusi közigazgatás esetleg mellém állna, de nincs rá paragrafusa. A szentesített törvény már megvan, de még hiányzik a nyele: a végrehajtási utasítás. Kaptam magam, expressz-levelet írtam éjszakának idején a kultuszminiszter úrnak, hátha segít. Hálásan ismerem el, segített. A Nemzeti Múzeum útján már másnap utasította a vármegyét, hogy a miniszteri megbízott megérkeztéig az illetéktelen turkálásokat tiltsa be. Az is bizonyos, hogy az utasításnak hihetetlen gyors foganatja lett. Még aznap délután betiltották — az én ásatásaimat. Jó, hogy harmadnapra a sürgönyhöz megjött a használati utasítás is. A hivatalos levél, amelyikből kitudódott, hogy én vagyok az a borzasztó hatalommal felruházott homo ministerialis, akinek rendet kell csinálni s aki még önmagamat is ásatásra illetékesnek jelenthetem ki.

De hát ez még mind nem a vastagából való a bajnak. Hanem mikor megvan minden, pénz, nap-számos, gazdag lelőhely, mégpedig a magunk határában, ahol nem parancsol a vicispán s nem kell az embernek attól félni, hogy vasra vereti a vármegye. (Mert ilyesmivel is kecsegtettek már engem, nem is egy helyen. Beismerem, nem is ok nélkül. Borzasztó dolog az, hogy én még a szomszéd határba is elmegyek, ha hívnak. Ha a kubikosok talicskáznak bele egy négyezeréves temetői a vasúti töltésbe, azon nem

háborodik fel senki. Ha a disznók turkálják szét a honfoglaló magyarokat, azoktól se kéri senki az ásatási engedélyt. Persze, azok „nostras”-ok, nem idegenek, mint én vagyok. Én ellenem már tanácsi határozatot is hoztak valamelyik szomszédban, amit bizony az odavaló pocák nem mondhatnak el magukról. Ami szabad a kondának, az nem szabad a múzeumnak. Mert mit lehet tudni, hátha Attila mégis ott van abban a bizonyos tilalmas határban? Már pedig inkább ott egye meg a nemjó Attilát koporsóstul, minthogy ne mink találjuk meg, hanem a szomszéd. Ilyen szépen fölkarolja mostanában a közgazgatás a tudományt.

Szóval az a dandárja a bajnak, mikor minden föl tétele megvan a sikernek, de a gazda megveti a lábát a barázda, végiben és ezt mondja: eddig lőhet, tovább nem. Akkor aztán hiába tudod, hogy ott még a Balambért is megtalálnád a bűn főkántor búcsúztatójával együtt, nem eresztenek hozzá, ha a lelked kiteszed is. Nem régész embernek a kínszenvedésnek erről a fajtájáról fogalma se lehet. A Tantalus pokla ehhez képest csak társasjáték volt.

Hát a Fehértónál is beleértünk ebbe a napba. Az ötödik héten már körülbelül tisztában voltam vele, melyik irányban meddig ér a temető és hol a szegényfertály, merre ágyaztak meg az aranyos-ezüstös uraságoknak. A térkép világosan mutatja, hogy a sírok az udvar felé sűrűsödnek és gazdagodnak. Már pedig oda minket nem eresztenek be. A szántóföldet, meg a birkalegelőt adta Lippay Sándor jószívvel. De

az udvar, a gyepes tanyaudvar, az más. Igazság szerint azt szeme sincs kérni az embernek. Lippay Sándor úgyis azt mondaná rá:

— A király udvarát fölásathatja az úr, de az enyémet nem.

Ha azt mondaná, igaza is volna. Kinek lenne abból kára, ha a király udvarát feláskálnák? Szoktak a király udvarán nyomtatni, csépelni, babot verni? Nem szoktak. Hát a királyné nevel-e ott kis pulykát, kis csirkét, kis libát? Nem. A királynék már az ántivilágban úgy elurasodtak, hogy még a tyúkültetést is az udvari kapásnéra bízták. Nem is mertem én tárgyalásokat kezdeni Lippay Sándorral az udvar felől, csak úgy célozgattam rá. Hogy ott okvetlenül megtalálnák ha Attilát nem is, de valamelyik pedinterét. Hanem persze tudom én azt, hogy nem lehet az udvar földjét felpuhítani.

— Én nem bánám, tudja, — vont vállat Sándor — mert idővel majd megkeményödne az mögint. De hát ebben nem én vagyok a gazda, hanem a Panni.

Panni asszonnyal már bátrabban kísérleteztem. Azt ígértem neki, ha enged egy-két árkot húzatni az udvarra, mind rárom a hún asszonyok kalárisait s úgy fényképeztetem le a múzeum számára, mint valóságos húukirálynét.

— Jaj, dehogy vállalom én azt! — nevette el magát. — Mit szólnának osztán hozzá a népek, ha a piacon paradicsomot árulnék?

Addig istenkedtem neki, míg utoljára azt mondta, nem bánná ő azt udvart, de mi lesz a gyöppel?

— Tudja mit, Panni asszony! Bevettem magának a legfinomabb fűmaggal, az egészet, magam megyek föl érte Pestre.

— Jaj, csakhogy nem lössz ám abbul a fűmagbul soha gyöp. Mind kicsipedi a baromfi, mire megerősödne.

— Azon lehet segíteni. Nem kell ráereszteni a baromfit.

— De szófogadatlan népek ám a pulykák, mög a csibék.

— Majd szófogadók lesznek, ha sűrű kerítéssel körül vesszük u pázsitot.

— Sok pénzt kóstálna ám az, leiköm igazgató \u\

— Azzal már maga ne törődjön. Nem a maga pénzét kóstálja, hanem az enyimet.

— Igazán? Megcsináltatná a kerítést? No majd alszunk még rá egyet.

Ebben én meg is nyugodtam. Száz pengőt megér nekem, ha az udvart is átkutathatom. Kiadtam Jánosnak az ordret, hogy nézzen szét valami szelőszeszkza után, amiből kerítést szerkeszthetünk.

Negyednapra aztán ezt mondja János, szügyébe vágott fejjel:

— Beütött az ördög a határba.

— No?

— Nem éri már be Lippayné a kerítéssel. Ma azt kérdezte tőlem, mit gondolok, hajlandó volna-e az igazgató úr legalább három-négyszáz pengőt fizetni.

Valamelyik tanító úr adta nekik ezt a tanácsot, hogy négyszáz pengőn alul ne engedjék meg az ásatást, bizonyosan megadja ezt a múzeum, csak meg kell szorítani.

Úgy, a tanító úr? Mennyit panasztam, hogy a mi tanyáink tanítói nem érdeklődnek a régészet iránt! Megvan az érdeklődés, mákos borongatta, mézes teringette!

Erre azután természetesen nem hoztam többet szóba az udvart. Ismerem a fajtámat, ha megajánlom a négyszáz pengőt, akkor azt kívánják, hogy építtessek a tanyára, tornyot és vezettessem be a tehenistállóba a villanyt. Már ilyen bolondot nem csinállok magamból, se a múzeumot nem engedem archimédeszi csavarba fogni. Beérjük mink a birka-legelővel is, ahová a szegényeit ásták el az ősöknek. Úgyis ezek a nincsetlen zsellérek voltak az én igazi őseim, nem azok az ezüstös potentátok, akik a csiréknek küldözzetik fel a porcfüvet.

De hát akármekkora demokrata is az ember, ha muszáj, azért előbb-utóbb csak beleun az olyan szegény atyafiakba, akik egyébbel nem állnak szolgálatára, csak a fél fejükkel, mert a másik felét már felszántotta az eke. Egy ilyen félfejű ős körülbelül huszonöt pengőbe jön s nem jelent egyebet, mint egy kockát a térképen. Hát ez határozottan nem jó üzlet. Hát még mikor negyvenszer huszonöt pengőt fizet ki az ember egy rossz vascsattért s annak sincs pecke, mert szétette a rozsdá! Tagadhatatlan, hogy ilyenkor pesszimista világnézet borong a tarlók felett.

Maguk a kis-kúnok is életuntán eresztgetik az ásót a földbe, János minduntalan becsületsértő kifejezésekre ragadtatja magát az ősasszonyokkal szemben s magam is olyan képpel vezetem a jegyzőkönyvet, mint akinek megette a tyúk a kenyerét.

— Idegesnek tetszik lenni, igazgató úr — mondja részvétellel Lippay Sándor, aki ki-kiszalad a tanyából a földből előhámozott árendásai föltekintésére.

— Én? — mondom hűvösen. — Miből gondolja?

— Mán egy hét óta látom, hogy mindig felében hajítja el a szivart.

Panni asszony is egyre komolyabban csóválja a fejét.

— Tán betegnek tetszik lönni az igazgató úrnak?

— Nem tetszik nekem — mondom kurtán.

— Hát akkor, hogy be nem gyön mostanában a házba? Nézze, hogy ugrál a Teca kutya, hogy ütet mán mög se simogati...

— Bizony már nem igen simogatom többet. Kitalik az esztendőm.

— Hogy-hogy? Hát nem ásati mán a földünket? — borul el Panni asszony bazsarózsaképe.

— Mi a ménkút ásassak rajta? Ezt a sok rissz-rossz csontot?

— De mikor mink úgy elnézelődtünk itt a maguk munkáján az egész kánikulában. Éppen beszéltünk is már a Sándorral. Mit nézünk most mán, ha az igazgató úr itthágy bennünket?

— Hát majd nézik egymást Sándorral — fanya-

rodik mosolygásba a rossz kedvem. — Kukoricaszedés után már úgyis ráérnek.

Nem visz rá a lélek, hogy az udvar felé biccentsek a fejemmel. Hogy megint madarat lehetne énvelem fogatni, ha oda beeresztenének! Hátha tudván tudnám, hogy a hét vezér alszik ott, könyörögnék-e többet? Én is a kiskun nemzetségből való vagyok.

Kurta jóéjszakát kívánok és kemény lépésekkel megindulok a vasúti őrház felé.

— Gyerünk, János, mert lekésünk — intek a famulusomnak.

Csakugyan ott tüsszög már a vonat, mire János odalohol. Rég nem látott mosolygás bujkál a kis szöke bajusza alatt.

— Igazgató úr, kérem!

— Tessék!

— Igazgató úr, kérem, nem lehetne úgy csinálni, hogy holnap ne tetszenék kijönni? Legalább dél-előtt.

— Nem, nem lehet. Ugyan ami az eredményt illeti... De hát mi az ördögért ne jönnék ki? Tán én ijesztem el a szerencsét?

János először a jobb vállát húzza föl, aztán a balt, aztán lezökkenti mind a kettőt.

— Nem mondhatok egyebet, igazgató úr. Lippayné kívánta, tetszik tudni. Nagyon rám kacsintott, hogy nem bánánk meg, ha az igazgató urat holnap a városban bírnam marasztalni.

Hát félnapra sikerült. De ebéd után már nem volt maradásom. Tudtam, mi vár odakint.

Az udvaron már ott futott a jó két méter mély kémlő árok. A Teca csaholására Jánosom feketére égett feje bukkant ki belőle.

— Igazgató úrnak jelentem, tegezdíszes, nyilas, kardos, ezüstös vitéz ...

Lippay Sándor és Panni asszony boldog mosolylyal köszöntöttek:

— No, igazgató úr, hát úgy-e, hogy most már nem hagy itt bennünket?

Hát ez volt az a „valami”, ami „közbejött” az utolsó fejezet óta. A hún utódok szeretete, akik nem bánnak se udvart, se gyepet, se kerítést, csakhogy örömet lássák, többet ér nekem még az ősök hagyatékánál is.

V.

Asszonyok smukkjai

Mink régészek nem nagyon szeretjük az asszonynépet ...

Ezt nem én mondom, mert én szerény ember vagyok és nem érzem magam illetékesnek arra, hogy az egész céh nevében nyilatkozzam. Ezt János mondja, a famulus, én csak ráhagyom. Nem tagadhatom le, hogy a mi mesterségünkben nem nagyon leledzünk az asszonyi nemzetért. De ezt azért ne vegye rossz néven az asszonyi nemzet. Mert hiszen ez csak annyit jelent, hogy ha miránk lett volna

bízva, akkor ezeröttszáz esztendővel ezelőtt csupa férfiakat duggattak volna a föld alá. Ez olyan asszonypártoló álláspont, hogy még gavallériának is megjárja, nem is szólva a tudományos érdekről. Milyen világosságot derítene az ezekre a zűrzavaros időkre, ha az ősanák tennének róluk hitese nyilatkozatot! Ha például előadást tartanék egy fehértői vitéz úr törött lábszárcsontjáról és kimutatnám, hogy azt a hun birodalom védelmében szerezte és akkor fölállna a hallgatóságból egy ezeröttszázéves matróna — huj, milyen rövid szoknyája lenne annak! — és helyreigazítást sziszegne:

— Szó sincs róla! Akkor szerezte a kutyahitű, mikor a gepidáné sátrából kiugrasztottam!

Sajnos, ezeröttszáz évvel ezelőtt se volt több szavunk az ország dolgában, mint most, se Jánosnak, se nekem, ennélfogva nem voltak semmi tekintettel a régészeti érdekeire és sokkal több nőt eresztettek le a földbe, mint férfit. Itt a Fehértón száz sírra tizenöt, húsz meglett férfi ha esik. Körülbelül ez az arány más népvándorláskori temetőben is. A magyarázat nem sok fejtörésbe kerül. Akkoriban állandóan daliás idők jártak, a fölmentés még nem volt kitalálva s a férfiak nem értek rá otthon meghalogni. Aki kezét-lábát bírta, az mind oda kalézolt s akit verekezés közben ért a halál, annak a temetéséről a farkasok, meg az égi madarak gondoskodtak. A faluban csak az asszonyok maradtak a gyerekekkel, a vén emberekkel, meg egy-két tücski-hajcski szolgálval. Nagyon hosszú életet azonban ezek se élhettek. Föltűnően sok

a fiatal asszonyhalott, kinek a karjához téve, kinek a lábához fektetve a halál oka: a csecsemő. Gyakori a páresztendő kisgyerek is, akinek állkapcsában még benne vannak a tej fogacskák. Bármilyen nagyrabecsulással vagyok a múltak iránt, be kell látnom, hogy a magyar pusztákon még a hunok korában se voltak jobbak a közegészségügyi viszonyok, mint most. Pedig az ennivaló határozottan több volt. Mint szociológiai adatot jegyzem ide, hogy az első hetekben kis-kunjaim nem győzték a fejüket csóválni, mikor minden halott mellett kazlakban találták a csirke- meg a sonkacsontot.

— Ez mind úri nép löhetött, ha még az asszonyt is hússal ötette. Mink csak fenével etetjük még vásárnap is.

Igaz, hogy szavamat ne felejtsem, ideje már felelnem arra a kérdésre is, miről lehet azt megtudni, melyik csontváz volt férfié, melyik nőé? Azért hiszem, hogy az olvasó is gondolt már erre, mert aki a helyszínén segít nézelődni, az is mind megvallat érte. E tekintetben nem igen van különbség úr és paraszt közt s különösen az a feltűnő, hogy ma már a paraszt is meglehetősen tudatlan az anatómiában. (Mióta a disznóboncolást a tanyákon is minősített szakember végzi, a böllér.) Még a lófogat se igen tudja megkülönböztetni a marhafogtól s az emberi lábszárcsontot is csak akkor ismeri meg, ha szépen, rendiben, párosával ott fekszik a sír fenekén. Akkor jelentést is tesz róla, igaz, hogy olyan idiómán, amit tolmács nélkül nem értene meg a Magyar Tudomá-

nyos Akadémia nyelvtudományi bizottsága sem. Azt mondja szép szabatosan:

— Nézze mán no, itt mán kiteccik a hullám korcsijája.

Hullám-ot azért mond, mert a csontvázat az urak is így hívják, illetve azok hullá-nak mondják, mint afféle értetlen városi népek, akik még ezt se tudják úgy mondani, ahogy való. A lábszár pedig azért mondódik korcsijá-nak, mert a régi világban, mikor a népek még nem voltak úgy kitanulva a huncutságban, mint most, nem acélból csinálták a korcsolyát, hanem állati lábszárcsontból.

A hullám tehát megismerszik az ésszel élő ember előtt, amint egész mivoltában ott fekszik a földben, de ha valami szórványcsontot tartok a népem elé, hogy találják ki, mi lehet ez, arra már azt mondják, hogy „tudja a Jézus”. (Ugyan mást is mondanak, ez a temperamentumtól függ.) S ez csakugyan nem is könnyű dolog gyakorlat nélkül, még tükörből fésülködő embernek sem. Viszont gyakorlott ember a csípőesontokról, meg a koponyáról elég bizonyossággal különbséget tesz a férfi és a nő csontváza közt még akkor is, ha sohase hallotta hírét az os pubis-nak, meg a sutura lambdoidea-nak. Az én Jánosom például a kétméteres sír fenekén még nem is a szemivel tapogatja, csak az ujjai hegyével látja a gömbölyű, sima koponyát s már akkor fölkiáltja a látletet:

— Ez a vén csoroszlya is féketőt hordott, az Isten bocsássa meg neki!

Magam is méltánylom a János keserűségét, de nem mutatom. Lehajítok neki vigasztalásul egy szivart.

— Tudja, János, hogy vagyunk ezzel „mi régészek”. Ha már asszony, csoroszlya legyen!

Tudniillik sok tapasztalatom mutatja, hogy a népvándorláskori temetők öregasszonyai jobban föl voltak cifrázva ékszerekkel, mint a fiatalok. Nem kivétel nélkül való szabály, de általános s nem is éppen logikátlan. A fiatal szép volt magától is, az öregnek gondoskodni kellett arról, „mi kapassa a szemet”. No és a férfi? Aki a csillagokat is rárafná az asszonyára és még csak ki se köti, hogy azért okvetlen muszáj ám megöregedni¹? Hja, csakhogy változik ám a férfilegika is! Találtam én már avar vitézt, aki egy sírba volt temetve az asszonyával s ő viselte az aranyfüggőt, meg a nyakában az aranyfityegőt, az asszony szemét meg bronz fülbevalóval szúrta ki a szemetlen, Azt tartotta, hogy ő vitte a bőrét vásárra az aranyért, hát akkor már csak magát eifrítja vele!

Az bizonyos, hogy a Fehértóban egy madárfejű, fogatlan, töpörödött kis öregasszony sírjában találtuk a legtöbbet érő ékszert, két nagy ezüst fibulát a jobb-vállon, ahol az bizonyosan a felsőruhának az összetűzésére szolgált.

Mi volt az a fibula, aminek a nevével sokat találkozunk az, aki régészeti dolgokat is elolvas az újságokban? Az bizony annak a sok rendeltetésű asszonyi herkentyűnek az őse volt, amit biztonsági tú-re magyarisítottak a nyelvészek, de amit a nyelvésznek is csak sichertű-nek hívnak. Nagymúltú találmány, láng-

ész volt, aki kitalálta a bronzkorban s nagyobb há-
lára kötelezte az emberiséget, mint aki a puskát kita-
lálta. (Ugyan ami az emberiség háláját illeti, azzal
nyilván ő se ment többre, mint a puskatudós.) Persze
a fibula nem olyan szerény smukk volt, mint a
sichertű. Fődíszre nemcsak az őskori viseletnek, ha-
nem a római kosztümnek is. Aranyból, ezüstből mű-
vészileg megformálták, rajzokkal televésték, zománc-
cal kiöntötték, drágakövekkel kirakták. Legművészbib-
formái a népvándorlás elejére esnek s legnagyobb
mesterei a germánok voltak. A mi keleti fajtánk nem
viselte, a ruhája szabása se kívánta meg. Később más-
felé is kiment a divatból, ezer év alatt azt is elfelejtet-
ték, hogy ilyen is volt valaha. A múlt század derekán
aztán valami német éppen akkor tátotta ott a szá-
ját valamelyik lombardiai ásatáson, mikor fibulás sírt
bontottak fel s annyira megtetszett neki az őskori
huncutság, hogy mindjárt hazament Sicherheitstü-
fabrikát állítani. Merje hát valaki azt mondani, hogy
a mi tudományunk nem haszonra való!

A fehértői dísztük abból a fajtából valók, amit a
tudósok félkorongos fibulának neveznek. Szemrevaló
szép példányok, de a tudományt nem igen viszik
előbbre, mert nem új típusok, ha a mi vidékünkön
ritkák is. Csallány Gábor kenyeres-társam már vagy
húsz évvel ezelőtt talált ilyeneket a szentesi határban,
még pedig gepida temetőben. A mi hún temetőnkben
igazság szerint nem is szabad volna előjönni ennek a
germán cifraságnak, de hát előjött, — hála Istennek,
mert eddig a mi gyűjteményünkben nem volt. Örül-

jünk neki, hogy van és ne törjük rajta a fejünket, hogy honnan keveredett ide, mere úgyse találjuk ki. Lehet, hogy a menyecskét szerezték a német sógorok közül a hunok, — persze nem csoroszlya korában — de az is lehet, hogy a hún nénikének gepida volt a keresztapja s az hozta neki az idegen smukkot búcsúfiába.

Vitás eredetűek azok a szépen munkált üvegbrossok is, amikből öt párt találtunk a fehértói csontasszonyok kebelén. Ötkoronás nagyságú rozettás bronz-meg ezüstkorongok ezek, a közepükbe hegyi kristály foglalva, a rozettákban pedig hártavékony, színes üvegcsillámok. Semmi esetre se készíthették őket maguk az ősök, messzi keleti eredetükben sem hiszek, inkább az akvilejai, meg az antiochiai ötvösök kezemunkáját gyanítom bennük. Úgy készítette ezeket Róma az akkori barbárok számára, mint ahogy a mi időnk „vad” népeit bolondította Európa az üvegyöngyökkel, míg lehetett.

Egészen bizonyos, hogy így áll a dolog az üvegyöngyökkel is, amik rendkívül változatos alakban, tarka színekben, néha gyönyörű berakásokkal és sokszor ijesztő tömegekben kerülnek elő a népvándorlásokori temetők asszonysírjaiból. Kis-Zomborban egyetlen sírból nyolcezernél többet szedtek fel, valamennyit a csípőtől lefelé, annak a nőszemélynek gyöngyből lehetett a szoknyája. Rendesen azonban a nyakban viselték a gyöngyöket, csakúgy, mint most, olykor övdísznek, vagy karperecnek, egy-két esetben a bokák körül is találtam már. Legkellemetlenebb az

apró köleskásaszemnyi sárga gyöngyöket bogarászni, amiket legjobb kiszitálni, mert addig, míg a levegőn meg nem keményednek, az ujjak közt mindjárt szét-fakadnak. Sokkal nagyobb passzió az apróbb-nagyobb dinnyemaggyöngyöket szedegetni. Azért nevezük őket így, mert tökéletesen dinnyemagformájuk van, ami nem lehet véletlen. Szándékos utánzásai egy még sokkal Ősibb idő divatának, amikor az asszony fonálra fűzött dinnyemagokkal piperázta magát. Az üvegből való dinnyemaggyöngy gyakran kettéhasad hosszában s így vettem észre, hogy aj közepében hajszálnyi bronzesövecske van s ezen bújtatták keresztül a fűzőfonalat. (Néhányból sikerült is kiáztatnunk a cérnaszálat.) Mikor technikus szakembereknek meséltem a dolgot, nem hitték el, csak a saját szemüknek. Azt mondják, ezeknek a finom csövecskéknek az előállítására még a mai technikának is dolgot ad. A közönséget leginkább a gyöngyök eleven színe kapja meg s csábítja mindenféle bolondéria kitalálására. A rekordot mindenesetre az az értesítői programmértekezés tartja, amelyikben azt olvastam, hogy az ősmagyarokat nagyon könnyű felismerni, mert azok piros-fehérvörös gyöngyöt viseltek. De ezt legalább történettanár írta. Fülhegyel mintha hallottam volna is, hogy azóta állami ösztöndíjjal külföldön gyarapítja őstörténelmi ismereteit.

A fehértói temetőben gyakori a gyöngy, de kevés. Majd minden sírban találni, de csak szemenként. Ez azért feltűnő, mert pár kilométerrel ide, a kúndombi nagy temetőben, amit négy évig ásattam s amit szín-

tén elő-magyarok népesítettek be, annyi volt a gyöngy, hogy már nem is olvastuk, hanem csak marékkal mértük.

Elég szórványosan találni az egyszerű, sima bronz karperecet is, s a gyűrű se volt nagyon divatos. Szinte minden sírban, gyakran a férfiak koponyáján is meglehető ékszer azonban a függő, legtöbbször ezüsből, néha bronzból, olykor aranyozva is, meglehető változatos formában. Legközönségesebb és leghitványabb a sima ezüst karika. Amikor kiszabadítjuk egy pillanatig hófehér. Annyi idő alatt, míg ezt leírom, átmegy gyönyörű violába, a harmadik pillanatban aztán szétszökik szürke hamuvá, Tisztelem az ilyen „nemes fém”-et. Pedig ez tiszta ezüst, azért oxidálódik ilyen gyorsan semmivé a levegőn. Amelyik bronzal van ötvözve, az már tartósabb. Különösen szépek a bogyós függők, amiknek kék és zöld üvegprizma, néha valamilyen féldrágakő a bogyója. Van egy-két arany bogyós is, aminek a karikája ezüst, vagy az aranykarikának van ezüstbogyója.

Az asszonyviselet felől nem sokat okosodunk a sírokból. Némelyikben találni parányi vászonfoszlányt, vagy selyemhamut a csontokhoz tapadva, vagy a vascsathoz rozsdásodva, amely a legszegényebb nőcsontváz derekán is előkerül s olykor egy kis bőrszíz - maradványt is megmentett mutatóba. A csatra járó bőrv tehát rendes tartozéka volt az asszonyruhának. Nemcsak a gúnyát szorította a derékhoz, hanem erről lógott hol a bal-, hol a jobboldalon, néha vaskarikán a vaskés is, aminek a primitív életviszonyok közt min-

dig kézügybe kellett esni, még a gyerekeknél is. A kések nem nagyok, néha egész helyes kis bicskaformájuk van s a tövükön meglátszik, hogy fanyélbe voltak ütve. Találtam azonban a Fehértóban csontnyelet is, amelynek szíj fonadékot ábrázoló csontfaragása unikum számba megy. Vannak aztán olyan nagyobbacska kések is, amikkel súlyosabb testi sértéseket is lehetett eszközölni. Nemcsak nádírókán, farkason, hanem emberi dúvadon is, akinek ólalkodása bizonyosan föl-fölrigatta éjszakának idején a férfi nélkül való falut. A női sírok legjellegzetesebb mellékletei azonban a tűtartó kupák, meg az orsókarikák, amiket oda fektettek a halottak könyökéhez, vagy kezefejéhez, hogy a másvilági sátrak közé is elvigyék asszonyi életük szimbólumait. A juh lábszárcsontjából díszesen kifáragott, szinte esztergályozottnak tetsző tűtartók az én máskoromban még mint késnyelek szerepeltek a régészek leltáraiban. Csak azt nem lehetett megérteni, hogy mért mindig csak az asszonysírokban találni ilyen késnyeleket? Meg hogy ha késnyelek voltak, akkor miért nem a késpengék mellett találni őket? Gondolom, Rhé Gyula barátom, a veszprémi avar kutató jött rá, hogy nem késnyelek voltak ezek, hanem tűtartók. Az utóbbi évek nagy ásatásai alatt vagy negyven darabot szedtem össze belőlük. (Azelőtt negyven év alatt egyetlen példány került a múzeumunkba, azt is gyanúba fogták az elődeim, hogy tán „szivarspicc”, amit valami figurás magyar csempészett a leletek közé az urak megtréfálására.) Nagyobb igazság okáért vagy tíz darabból kimester-

kedtük a belerozdásodott varrótút is. Amennyire ki lehet venni a rozsdától eltorzított alakját, nem igen váltott a mostani varrótútól. Csak persze abban az időben nagy érték lehetett s nem hagyogatták el az asszonyok olyan könnyelműen, mint most, mindig oda szúrván, ahová végkép nem való a varrótú.

A legősibb emberi találmányok egyike az orsókarika is, amiről ma már a falusi asszonyok se igen tudják, hogy micsoda. Ez a nehezék adott tartást az orsópálcának, amit a fonóasszony fonáskor pörgett az ujjá közt. Nemcsak az ókori népek ismerték, hanem már a kőkor asszonya is dolgozott vele s már annak is a sírjába fektették az orsópálcát, valószínűleg a gombolyaggal együtt. A fonál és a fapálca természetesen elpusztult s a földben csak az orsókarika maradt meg, amit rendszeren agyagból gömbölyítettek s ki is cifráztak mindenféle geometrikus díszekkel. Ezek a legközönségesebbek s előkerülnek minden ásatásnál. En azonban már találtam üvegből is, borostyánból is s ami még ennél is nagyobb ritkaság, ametisztből és hegyi kristályból is, sokszögletű briliáns formára csiszolva. Nem is hittem, hogy orsókarikákból van valahol a miénknél változatosabb kollekción.

Most aztán a Fehértó rámcáfolt. Nem is egyszeresen. Először egy kis ólomorsókarikával. Másodszor egy lapos csont-orsókarikával. Csontorsót, úgy rémlik, láttam már máshol is. A forgócsontok kerek végét mintha az Isten is erre teremtette volna. Csak hogy a mienk mellcsontból készült. Mégpedig era-

béri csontból. Hogy aztán a szeretett hitveséből-e, vagy a hűtlen szeretőéből, azt majd akkor döntjük el, mikor regényt írunk azokról a földalatti kánok-ról és kannákról, akik már ezt se bánják.

De a Fehértónak még mindig nem ez az orsószcenziója. Hanem az, hogy találtam egy fából faragott orsókarikát, mégpedig valószínűleg tölgyfából valót. Az irodalmunkban nem találok párját. Hiszen a koporsó is porrá válik pár száz esztendő alatt, hát ezeröttszáz év alatt hogyne enné meg a fát a föld. Már mint a mi földünk. Mert északon a tűzegben a bronzkori ember fakanalát is megtalálták. A spanyol barlangi leletekben meg olyan négyezer éves szandálokat láttam eszparto-füből fonva, hogy ma is főlhúzhatná akármelyik csendőrőrmester. (Ott ezeknek az egyenruhájához hozzátartozik a gyékénybocskor, ami nagyon emeli a daliás megjelenést.) A mi földünkben rég eliszlett minden faeszköz. A Fehértó szikes-talajában a véletlen megmentette az ős barkácsolónak ezt az egy kezemunkáját. Majd ha egyszer lesz hely a múzeumunkban, hogy ezt is kitehesük, ezt okvetlen bársonyvánkoskára tesszük és a lelkére kötjük a vasárnapló nemzetnek, hogy ezt áhítattal nézze. Mert, aki ezt bicskával kifaragta az asszonyának kemény árva tölgyből, az volt az ő igazi őse.

VI.

Arany!

Ez kell nekünk, nem a dolog, meg a motívum-vándorlás a szíj végeken! Nem az Atilla, csak a koporsója. Legalább egy-két tenyérynyi az aranydeszkából, amibe belezárták! Mindjárt vennénk belőle egy-két teheneckét az őszi vásáron!

Lehet, nem szép tőlem bevallani, hogy ilyenek vagyunk, de hát mit csináljunk neki? Akkor is csak ilyenek vagyunk, ha szép pátozós hazugságokat fogunk magunkra.

Nagyon meg voltam illetőve, mikor Kis-Zomborban rátaláltam Szent László nyilas vitézeire. Magam is éreztem a hangomon, ahogy kiemeltem a sírból a vékony kis ezüstpénzt és összekurjantottam a magyarjaimat.

— Hát tudják meg, emberek, hogy ez László szent királyunk pénze. Az ő népe csontjai fekszenek itt.

Még a sapkám is levettem. Nem mintha színházat akartam volna játszani, hanem, mert lekíváncozott a fejemről. És akaratlanul is biztattam a szememmel a magyarjaim, hogy ők is adjanak ennyi tiszteletet az ősöknek. Tátoztak értetlenül egy pillanatig, aztán az öreg keserű hangot adott a közvéleménynek.

— No az is szögény királ lőhetött, ha ilyen kis hitvány péze volt. Azért nincs hát özökkel a halottakkal se arany, se sömni, amibe értelöm vóna.

Mert értelem csak akkor volna az ásatásokban, ha minden nap találnánk legalább egy kalap aranyat. Gondolom, nagyobb urak is így tartják ezt, csak azok nem merik úgy kimondani, mint a paraszt s ez is valami. A kultúrérzék szimulálása már nagyon jelentékeny haladás a kultúra felé.

Kis-kúnjaimon azonban mindjárt az első nap láttam, hogy nem hajlandók ilyen áldott tettetésre. Ha a lelkem kiteszem nekik, akkor se hiszik el, hogy én nem kincset keresek a Fehértóban. Úrnak néznek, ennélfogva elvből nem hisznek nekem. Nem is boszszant, ismerem a fajtám, én is ilyen volnék, ha köztük maradtam volna. Ezer év óta minden úrfélelvel megjártuk, akivel dolgunk volt. Gyámoltalanságunkban nekünk olyan természetes oltalmunk ez a bizalmatlanság, mint a nyúlnak a futás, vagy a sündiszónának a túske-ruha.

Hanem azért én mégis kifogtam a véreim hitetlenségén. Azt mondtam nekik:

— Értsék meg, emberek, hogy én nem kincskereső vagyok. Azért kutatjuk az ősoket, hogy megtudjuk, kik voltak, hogy éltek, mit dolgoztak s hogy ebből tanuljanak a népek, mikor a múzeumban nézelődnek. Jól meg kell vigyázni minden ásonyomot, össze nem törni semmit, nekem egy csont-késnyél többet érhet, mint egy akkora darab arany. Tudják mit? Azt se bánom, ha ami aranyat találunk, az a maguké lesz, csak én előbb föltekinthessem, meg lerajzolhassam.

Hát ez elég meggondolatlan beszéd volt és egészen

fölösleges ígéret. Hiszen én fizetek, én parancsolok és az enyém minden, lia hatot, ha vakot vet a kocka. Mért fájjon azért az én fejem, mit hisz a paraszt, mit nem¹? Hiszen világos dolog az is, hogy a kincskeresőnek nagyobb becsülete van, mint a tudósnek. Aztán meg hátha bolondjában itt találjuk meg nagyurunkat, Atillát, egy tarisznya arannyal a feje alatt? No hiszen Schliemann is ökölrel törülhetne volna a szemét, ha a Priamos kincseit bizalomkeltés céljából vaktában odaígérte volna a hisszalliki Juszuf bácsiknak, meg Jakub bácsiknak!

Persze Schliemann okos ember volt és nem csinált ilyen bolondot. Ő elküldte a muzulmánjait kukoricát sütni és addig a felesége kötőjébe rakta a néhai trójai király lopva kiásott smukkjait. De hát én semmit se akarok lopva csinálni. Én nem teszem bolonddá a népemet. Azt akarom, hogy higgyen bennem és ne tartson úri huncutnak.

El is értem a célokat. A kis-kunjaim tisztába jöttek velem, hogy nem huncut vagyok én, csak olyan bolondforma. Nem egészen megkeveredett, csak olyan nem egészen tökéletes. Olyan „többel jó”, ahogy fehértói virágnyelven mondják. Akinek nem jól szolgál a belső világossága, ha maga van, de ha a többiek fölkarolják, akkor rendes emberszámba megy. Szemmel láthatóan fölkarolt a tizenkét kis-kunom. Ugyancsak tizenegy, de a tizenkettedik nem számít. Azt ők maguk is csak úgy hívják, hogy a „kutyahitű Döncő”. Csúnya mord kis-kun, kötözködő, aggatódzó, mindent másképp tudó, igazi „szög-

rehúzó” ember, ahogy errefelé mondják. Ha jövök, ha megyek, a köszönésem nem fogadja, cigarettát, szivart ha kap, a fejét se biccenti érte. Tisztán olvasok a szemében, ahogy belémdőfi a tekintetét az ereszetes szemöldöke alól. „Engem le nem vcszól a lábamról, akárhogy tömködsz. Én tudom, hogy csak úr vagy te is, kutya van benned.” Döncőbe valamelyik királygyilkos ösének a lelke szorulhatott. Ha „jól születik”, nagy országháborító lehetett volna belőle, aki oroszlánvirtussal bömbölne a zabért, így paraszti sorban csak kaffogó kócos kuvasz. A maga fajtája se szereti, de határozottan van tekintélye. Még én is respektálok, aki mindig érzem magamon a görbe tekintetét.

Azért mégse ő csinálta a bajt, hanem én magam. Akkor, amikor Jánost, a helytartómat számkivetésbe küldtem. Egy kis differencia támadt köztünk, — „mi régészek” is az irritabile genus-ba tartozunk. János keresztbe akarta húzatni az árkokat, én meg hosszában s mivel a nyílt összeütközésekre nincs elég férfias bátorságom, az óvatos tirannusok példájára tettem el Jánost láb alól. Elküldtem négynapos felderítő szolgálatra a harmadik vármegyébe s a fehértói frontra kihirdettem a legszigorúbb diktatúrát.

— Csak ott szabad ásni, ahol én kijelölöm. A maga szakállára senki se turkálhat. Mindenütt lemenni az eleven földig. Akinek az ásója csontot ér, az abbahagyja a munkát és jelentést tesz. A csontvázhoz senki nem nyúl, a föltakarítás az én dolgom.

Még én ki nem érek, semmit megbolygatni nem szabad.

Az első két nap nem is volt semmi baj se, vasfegyelem nehezedett a kis-kun nemzetre. Este bekísértek az emberek a vasútig és szíves barátsággal kívántunk egymásnak nyugodalmas jó éjszakát.

Másnap azonban nagyon kelletlenül köszöntötték rám a jó reggelt. Pedig szerencsésen indult a nap, hat sírban is csonthoz koccant az ásó, mire kiértem. Früstök után egy-egy tréfával is megszereztem a cigaretta-porciót. Kényszeredett fogadtatásra talált mindenütt. Éreztem, hogy van valami a levegőben. A vihar előtti csönd, ahogy a politikában mondják. Valamiért feneevésben vannak a kis-kunok. Valamit keveselnek, vagy valamit sokalnak. Alighanem hogy sokalják a munkát és keveslik a napszámot. De hát akkor mért nem mondják? Csak nem kívánhatják, hogy én kérdezzem meg őket, nem sértődnének-e meg, ha felemelném a zsoldot. Az ördög látott ilyen nagy erkölcsű népet. Mindnyájának úgy lóg az orra, mint akinek a tyúk megette a kenyerét. No majd ha kisüt a nap, ők is földerülnek. Én velem is van az úgy, hogy a rossz idő ráfekszik a kedvemre, másnak is jussa van felhúzni az orrát.

A nap kisütött, de a kedélyek nem. Máskor együtt költi el a népem a köröm közül való ebédet figurázva, nevetgélve, egymást ugratva, de most kettes-hármas csoportokra szakadoznak. Halkan, de izgatottan vitatkoznak itt is, ott is. Ahova odalépek, elhallgatnak és tömők befelé a sós-paprikás kenyeret,

mintha attól nem tudnának szólni. Kutyahitű Döncő az akácfaának vetett háttal ül a dülőúton és glicsias-tüsökkel döfködi a fogát. Mint a lakoma hulladékaiból látom, hideg hajába-krumpli mehetett bele s Döncő a fogpiszkálással húsevés illúzióját akarja kelteni, inkább bennem, mint önmagában. A nagylelkű ellenség tudatos lojalitásával motozok a táskámban, — különben is rántott-csirke tartózkodik benne s azt én mind az ellenséggel etetném meg.

— No, Döncő, — kezdem nyájasan — hogy legyen mért piszkálni a fogát.

Döncő keresztbe veti a lábát a keskeny ösvényen, hogy vagy álljak meg, vagy lépjek be a friss szántásba, ahol egyszerre teleszalad a félcipőm homokkal.

— Hja, az úr a pokolban is úr, tudja, — néz rám valami érthetetlen dühvel és a végén csattan a szava, mint az ostor. De azért a jobblábát mégis csak visszahúzza, lassan, gondolkozva, aztán hirtelen elhatározással megint kilöki, hogy csak úgy koppan a bocskora sarka.

Egy pillanatra szeretnék belerúgni édes atyámfiba, de rögtön a helyzet magaslatára emelkedem és nevetve visszavonulok. Megértem, hogy ez volt a hadüzenet és most már kíváncsian lesem, mikor dördül el az ágyú az ismeretlen hadicélért. Ahogy ebéd után munkába állunk, az én szavam is keményen pattog. „Ügyetlen.” „Utat.” „Odább!” „Ásót!” „Okosabb embert kérek.” „Mozogjunk, mozogjunk.”

„Ne aludjunk, tatám.” „Te belőled is jó halál lenne, öcsém!”

Aki parancsolni tud, annak van tekintélye. Senki se mer rám visszamordulni. Az emberek lehajtott fejjel dolgoznak, hidegen villognak az ásók és neki-keseredve zuhognak a csákányok.

— Hat óra, — hajtogatom össze az írásaimat. Az emberek kiugrálnak a gödrökből és szedelődzködnek. Előveszem a cigarettadobozt és kiporciózok harminchat Hunniát. — Döncő! — szólítom, aki legközelebb van hozzám és nyújtom neki a részit.

A kutyahitű ember megcsóválja a fejét.

— Tögye el az úr a cigaretlijét. Nem vagyunk mink mán arra rászorulva. Csak azt az egyet mongya mög, hogy gilt-e még, amit ígért? Csak aztat szeretnénk tudni.

— Mit ígértem én? — kérdem őszinte csodálkozással.

— Hogy ami aranyat tanálunk, az a miénk lőhet. Tizenkét embör hallotta, mög az élő Isten. Ugyan a János is hallotta, de az nem számít, mert az a maga zsoldjában van. Hát a miénk, vagy nem a miénk?

Majd beleszédülök a gödörbe. Röhögtem magam félreszívott füsttel, hogy észre ne vegyék az elsápadásom és időm legyen gondolkozni. Tizenkét éhes szempár villog rám komolyan. Félelmes csönd, hallok a szívem verését. Felelem, ahogy a becsület és az okosság követeli.

— Amit mondtam, megmondtam. Ki talált aranyat?

• — Én tanultam, kéröm — mondja Döncő a fegyverszünet követelte nyugalommal. — Nem kerestem, csak megláttam, ahogy a koponya véletlenül kigurult az ásóm alul. A száztízönhetes sírban. Az arany ott volt a koponya alatt. Akkora, mint az öklöm.

Fúrom a sarkam a földbe, hogy keményen álljak rajta. Egy kicsit rekedten kérdezem, hol az arany.

— A Jakab bácsi tarisznyájában. Rábíztam, mert ű köztünk a legöregebb.

— Nézzem!

Jakab bácsi leakasztja a nyakából a vászontarisznyát. Először megtapogatja kívülről, aztán belenyúl. Ugrál benne a keze előre-hátra, mint a fogoly nyúlfiók. Az emberek rámerednek, ki ijedten, ki nevetve. Kezdek reménykedni. Az aprajából való lehet az a hunok kincsének, amelyik így el tud veszni abban a zacskóban.

— Ne te ne! — kezd verejtékezni a Jakab bácsi halántéka. S biztatja a kincset hol szépen, hol csúnyán. Kedveskedik neki, hogy „gyere mán, te büdös” és eteti a fenével azt is, aki kitalálta, azt is, aki megtalálta.

Az ad personam érintett kutyahitű férfiúban talpra ugrik az érzékenység. Mérgesen kap a tarisznya után.

— Hoci mán no, azt az ijedt szentségit kendnek!

— Nonono, — derül föl a Jakab bácsi képe — mit kapkods, mint Bernát a ménkühöz, hiszön tudod, hogy nem vitte el a Markoláb. Ehun van-e, ödd mög.

Most aztán rajtam van a nevetés sora. Először is az ökölnyi aranydarab akkora, amekkora Döncő ökle ezelőtt negyven esztendővel lehetett, egynapos korában. Másodszor ez az arany nem arany, hanem pirit. De még annak is kalchopirit. Ismerem jól a betyárt, mert harminc esztendővel ezelőtt ebből nyagगतott az ásványtani alapvizsgán Krenner tanár úr, Isten nyugtassa. Szemre szebb, mint az arany, de nem haszonra való. Se vasat, se rezet nem lehet belőle olvasztani, mert a kén törékennyé teszi. De szikrát lehet belőle csiholni s alighanem ilyen hivatala volt a hun vitéz birtokában is. Ez volt neki az aeél-kovája a taplóhoz. De az is lehet, hogy ő is úgy járt vele, mint a hun utódok. Aranynak nézte s úgy tetette a feje alá a másvilági útra, hogy jobb szívvvel fogadják odaát.

— Hát ez nem arany, emberek, — mondom a népemnek s elmagyarázom nekik, miféle állat az a kalchopirit. Azt hiszem, sokkal értelmesebben beszéltem, mint a tanári vizsgán, de sokkal kevesebb eredménnyel.

— Egy szó se igaz belüle — vette fel Döncő a harcot. — Hanem az az igaz, hogy maga is csak olyan úr, mint a többi és mög akari csálni a szögényi népet.

Körülnéztem a szögényi népet és láttam rajtuk, hogy „kétfelé kételkednek szőrös mellükben”, ahogy a klasszikus mondja. Visszaadtam a kutyahitű népezérnek a fortélyos leletet.

— Majd reggel hozok ki igazi aranyat a múzeum-

ból, vessék össze azzal, aztán beszéljenek. Addig maga őrizze, de vigyázzon rá, mint a két szemire, mert maga felel érte.

Nem tudom, volt-e már koronaőrnek olyan nyugtalan éjszakája, mint amilyent a kalchopirit őrének át kellett kínlódnia. Nem vallattam ki efelül, de láttam reggel a bicskával faragott ábrázátán, hogy egész éjszaka rajta táncolhattak a korai népvándorlás boszorkányai. Én ellenben egy triumfátor dolyfével szálltam le az autóról, letévén a kis-kun nemzet asztalára, már mint a tanyakút tetejére egy tenyérynyi körmöci kvarcitot, amit termés-arany erecskéi szeldesnek át.

— Tessék. Így terem az igazi arany.

Nem mozdul senki. Úgy kellett őket bátorítanom, hogy nem harap az, bátran kézbe lehet venni. Jakab bácsi fölbátorodott és megemelte. Méricskélte először a jobb, azután a bal tenyerén.

— Hát ölég nehéz. Nézd-e, Pétör!

A Pétör nevezetű szakértő fejbólintással járult az előtte szóló véleményéhez és továbbadta a követ. Járt kézről-kézre. Szólni nem szólt senki, csak nézett Döncöre, mint a közbizalom letéteményesére. Magam is úgy tettem s meglepetve láttam, hogy a kutyahitű emberben lábra állt az önbizalom. Megfrissült az arca, hetykén rántott egyet a vállán, végigpillantotta a szemét a gyülekezeten s ledobta az aranykőzetet a kútfödéire.

— Mit mutogat ezön az úr? — fürta belém a szeme pengéjét. — Ez csak békasó, kár volt vele ki-

cipekedni a múziomból, ott a vasúti töltésön mázsás darabok is vannak.

— De ember, — dühödtem rá — hát nem látja benne ezeket, a csíkokat? Ezt ni, meg emezt, ni! Hát ez az arany!

— Biztosan tudja?

— Bizonyistennel mondom.

Diadalmasan elvigyorodott. Brennus nézhette ilyen gögösen a megalázott Rómát, mikor az a híres aranymázsálás volt.

— No, ha olyan bizonyos benne, akkor érje be vele. Mink is beérjük a magunkéval, igaz-e, embörök?

— Csakis! Jól mondja! Döncő érti magát! — vokoltak le a kiskunok.

Az igazat ismerő lélek nyugalmával tettem meg az intézkedéseket a frontáttörésre.

— Hát nézze. Döncő, mondok én maguknak valamit. Itt az a talált arany?

— Itt ám — ütött a kislajbi-zsebre.

— Nekem meg itt van az autóm. Üljön bele valamelyik emberrel, menjenek be Szegedre, értsen szót azzal az ékszerésszel, amelyikkel akar és adja el az aranyát úgy, ahogy tudja, aztán majd elosztznak rajta, amit kap érte. Jó lesz-e így?

— Így mán ügön! Ez a beszéd! — hangzott a nép szava.

Döncő a nyakát csavargatta.

— Ebbe beleegyesülök, de Szögedébe nem mögyök. Mert maga mán ottan szót érthetött a többi zsidó-

val. Nem azért mondom, nézze, hogy mögsértsem, csak úgy töszöm föl. Hanem van Kistelekön egy hitelös zsidó ...

— No, nekem ahhoz nincs szerencsém. Hát akkor menjenek ahhoz és értsenek szót a tulajdon hiteles zsidajukkal.

Varga úr, a városi autó sofförje bizodalmason oda-súgta hozzám, míg Döncő és Péter fölszöszmötölődtek az útra:

— Nehogy a rendőrségre vigyem őket, igazgató úr?

— Isten őrizz! Hiszen nem tettek ezek semmi rosszat. Az igazságukat keresik.

A szikpor fehér felhője kísérte az autót, még lát-szott; de az emberek akkor is elgondolkozva néztek utána, mikor már nem látták. Nem volt szívem munkára zavarni őket. Hadd álmodjanak szegények abba a porfelhőbe egy-egy fél házacskát a hozzátar-tozó tehénkével, malackával együtt! Elég hamar szétfoszlik a csudamutogató felhő úgyis!

Jó óra múlva foszlott szét. Én még csak annyit láttam, hogy jön vissza az autónk borzasztó sebesen. De a Jakab bácsi pusztán élesedett szeme már ki tudta venni az arcokat is, sőt olvasott is belőlük. Fölkapta az ásóját és összehujantotta a bandát.

— Lássunk hozzá, embörök, mert abbul mög nem élünk, ha csak a szánk jár. Az csak ennek a nagy-szájú Döncőnek való.

Mire Döncő kivackolódott az ördögszekérből, min-denki végezte a dolgát, ügyet se vetett rá senki.

Lesunyt fejjel állt elém és a markomba csúsztatta a kincset, rövid beszéd kíséretében. Nagyon szégyelhetette magát, mert nagyon cifrázta a stílust.

— Le vagyok csökkentve, kérem szépen ... Mőghigye, sose avatkozok többet az ilyen tudományi ténybe.

Azzal nagyot rúgott a Teca kutyán, mint a tudományi tények alkalmi áldozatán.

Péter azonban, mint csöndös társ, igen elégedetten szólt ki a szőr közül.

— No, így legalább eccör az életbe a város kocsiján is ültem. Hát jobb is az a Szent Mihály lovánál.

VII.

A jámborok, meg a zenebonák

Ezek is olyan régészeti terminus technikusok, amelyek még eddig nincsenek benne a világ semmiféle szaklexikonában.

Nem is igen valószínű, hogy belekerüljenek, mert Jakab bácsitól származnak, az pedig csak szombat este foglalkozik irodalommal, mikor a heti napszámkimutatást alá kell írni. Olyankor is kétkézre fogja a tintaplajbászt, erősen megmarkolja a harmadfél fogával a pipát, lesüllyeszi a fejét, megemeli a szemöldökét, segítségül hívja a teljes szentháromság-egyistent és végre csakugyan odairja a nyugta alá szép intuitív írással, hogy Sirs Magolna, ami

Zsiros Magdolnának olvasandó. Tudniillik, úgy hívták Jakab bácsinak az édesanyját, aki hivatala szerint tudósasszony volt, ennél fogva írni is tudott, amennyiben majdnem hogy ki tudta írni a nevét. Mivel pedig látta, hogy ez hasznos dolog, megtanította rá Jakab bácsit is, mikor azt még csak Jakabkának hívták s ezzel fölöslegessé tette számára a magasabb iskolai képesítés megszerzését. Jakab bácsi minden magánaktát és közokiratot mint Zsiros Magdolna ír alá, de még így is külön írástudó, mint teszem Nagy Károly császár volt és talán mint szociológus is jobban megállja a helyét. Mert ki tudja már azt könyv nélkül, hogy miféle akiokba állózták be az emberi nemzetet a nagy császár kapitilá-réi? Ellenben ahogy Jakab bácsi igazságot tesz az ásonk alá kerülő népek közt, azon még a császárok is egyszeriben el tudnának igazodni. Mert hiszen van is abban valami császári világszemlélet, ahogy az öreg kis-kún osztályoz.

Ha olyan csontvázat találunk, amelyik férfi-létére se igen volt egyébbel feltarisznyázva, mint egy-két vascsattal, arra azt mondja:

— No, erre a jámborra se volt több bízva, mint amennyi énrám.

Mikor ellenben olyan úri embert hámozunk napvilágra a föld alól, akinek öldöklő szerszámokat raktak a kezeügyibe még az örök nyugalom számára is, akkor Jakab bácsi elismerően billenti meg a fejét.

— Ez már ügön. Nagy fene zenebona embör löhető ez is a maga idejében.

Jámborok és zenebonák — ezekből állt ezerötszáz esztendővel ezelőtt a húnkori nemzet a Fehértó partján és ha jól föltekintjük a dolgokat, a világtörténelem még ennyiből se áll. Mert abban egyáltalában nincsenek benne azok a tömérdek sok Jakab bácsik, akik annyian voltak a világ kezdete óta, mint a tenger fővenye, de mivel jámborok voltak, nem csináltak egyebet, csak szántottak-vetettek, szabtak, kalapáltak, nyájat terelgettek, téglát vergettek, tisztelték az Istent és szolgálták a zenebonákat. Vagyis azokat, akik belekerültek a világtörténelembe, éppen azért, mert zenebonát csináltak, ki a kardjával, ki a szavával, ki az eszével, ki az eszetlenségével. És ki tudja, mikor lesz ez máskép és egyáltalán lehet-e másképpen?

Elég az hozzá, hogy mikor végre idáig értem és számot akarok adni róla, mit találtam a férfi-renden lévő előmagyarok sírjaiban, akkor gondolkozóba ejt a Jakab bácsi történetfilozófiai rendszere. Kit eresznek előre? A jámbor ősoket, akik többen voltak, de még a múzeumban is a szegénysoron kapnak kvártélyt, a szekrény aljában, ahol csak az láthatja a hagyatékukat, aki nem restel érte legugolni? Vagy itt is a zenebona embereké legyen az elsőség, akiknek selyempapírba takargatjuk az ércfityegőit és olyan magas polcra rakjuk az üveg alatt, hogy a hún utódoknak a nyakukat kell érte meresztetni? Mitévő legyen az ilyen magamforma jámbor

zenebona, aki mind a két felekezethez érez egy kis tartozandóságot?

Azt hiszem, nem esik helyrehozhatatlan sérelem a világ rendjéül szolgáló tekintélyen, ha a kardnak ezúttal mégis eléje kerül a sarló, ami elég ritka a húnkori temetőkből és nemzeti tekintetből is némi méltánylást igényel. Mert arról éppen eleget tud a világ, hogy a hunok igen hadakozó népek voltak, sőt egyebet mink magunk se igen tudunk a világpusztító testvérekről, pedig ehol, a sarlóval is tudnak bánni, sőt azt a becsületet is megadták neki, hogy a másvilági útra is odatették a gazdája mellé. Két férfi-sírban is találtunk sarlót a Fehértó partján, mind a kettő fanyélbe volt ütve a rövid tuskéjével és valami ruhafélébe volt csavargatva, mert annak a foszlányai belerozdásodtak a vaspengébe. Azt persze nem tudták megmondani, kölest vágtak-e vele, búzát-e, fűvet-e, az alakjától akár nádvágó kacor is lehetett s az is nagyon haszonra való szerszám volt ezen a szigetkén, amit akkor mindenfelől mocsarak vettek körül. Sőt én azt se tudnám megcáfolni, aki azt állítaná, hogy a sarló szükség esetén éppen olyan harci szerszám lehetett, mint a szerke, amiből három darabot találtunk a halottak lábához fektetve s amit bizonyára nemcsak favágásra lehetett használni, hanem az ellenség nemesebb részeit is meg lehetett vele tapogatni, akár a fokával, akár az élével. A legősibb fegyvernemek közül való a csákányszekerce, aminek a magyar régészek nesztora, Bella Lajos bátyám szép magyar nevet is ta-

lált. Még pedig a sopronvidéki magyar legényeknél, akik fejbíszónek tisztelik azt a testhezálló szerszámot, amivel vasárnapi virtnskodások alkalmával vért eresztenek egymásból.

Megengedem, hogyha a sora kijött, a hún legények is fejbe bíszték egymást a szekercével, de az már bizonyos, hogy az eke-papucs nem szolgált semmiféle vérengző célt s azt nem húzták csata előtt lábukra a hunok, hogy vele tapossák ki a római légionáriusból a lelket. Papucsfej formájú, kétrét hajtott, tenyéryninél szélesebb vaslemez az eke-papucs, ami az ősi faekének a tartozéka volt. Az embereim vaskesztyűnek nézték és mindenféle romantikus szerepét költötték, többek közt azt is, hogy Attila ezzel pofozta a minisztereit, ezért volt olyan nagy rend a hún birodalomban. (Ezt a felfedezést a kutyahitű Döncő tette, akinek a legegényibb kiskun ideái vannak a legegétőbb közéleti reformokról, Jánosom azonban, aki mint múzeumi szolgálga maga is részese a hivatalos hatalomnak, azonnal rászólt a kutyahitűre, hogy jelenleg ne foglalkozzon politikával.) Magamat is zavarba hozott volna a vaspapucs, mert ilyen sohase került még az ásóm alá s a Hampel kézikönyve se ismeri. De tudom, hogy Kiss Lajos kollégám őriz egyet a nyíregyházi múzeumban valamelyik szabolcsi leletből s annak a rendeltetését még a boldogult Jósa András mondta meg, az utolsó magyar polihisztor s amit az mondott, az szentírás. Csakhogy a nyíregyházi eke-papucs valami kelta temetőből való s régibb a fehértóinál vagy ezer év-

vei. Hún temetőből, ha jól tudom, a mienk az első példány s nagyon megbecsültnivaló bizonyosága az akkori szántás-vetésnek.

Ugyan annyit e nélkül is gondolna az ember, hogy a hunok is kenyérral ették a húst, többet meg ez se igen bizonyít. Se az eke-papucsot, se a sarlókat nem mongolfejű halottak mellett találtuk. (A szekercéket igen. Az egyik széles arccsontú koponyán mutatta is valami szelíd horpadás, hogy azt alighanem fejbíszó érdekelte meg.) Ezek abból az ősnépből valók lehetnek, amelyet a hún urak már itt találtak s amellyel össze is testvéresedtek. Hol a hunok szegényedtek ő közjűk, hol ők urasodtak a hunok közé. Ezt következtetem abból, hogy a kardok vegyest fordulnak elő mongol és nem-mongol lakójú sírokban. Majdnem méteres hosszúságú, egyenes, egyélű, nem éppen széles, szerény vaskardok, amiknek bőrrel bevont fahüvelye volt, egyiken-másikon függesztő félkarikákkal. Fettich Nándor barátom, a Nemzeti Múzeum világlátott népvándorláskori régésze a megmondhatója, hogy ezek a kardok milyen ritkák, még ilyen szerény kivitelben is. A jó kardnak nagy volt a becsülete, apáról a fiúra talán egyél) örökség se maradt, nem szívesen tékozolták el halottkísérőnek. Én is ástam már fel olyan nagy temetőt, ahol negyedfélszáz sírra mindössze egy kard esett. A Fehértóban eddig négy darabot találtunk a zenebona emberek mellett, akik azonban nem tarthattak a „nagy fene zenebonák” közé. Kinek a lábacsontján, kinek a karsontján találtak beforrott

törést, ezek nem vezérkari urak voltak, hanem aktív verekedők. Akkor pedig nem kellett aranyos kard, az Isten kardja is csak csupasz penge volt, mint ezek. A körülményekhez képest elég jó állapotban jöttek ki a földből, ki két, ki három darabban, az egyiknek a fél keresztvasa is megvan. (A másik háromnak nem is volt.) Nagyobb baj annál, hogy széthullottak azok a görbe vaspálcikák, amik az egyik kardnak a markolatát kosár gyanánt vették körül. Képtelenségnek tetszik ebben a korban, nem is állítom, hogy az volt, de annak látszott. Rábízom a kardtudósokra, hogy igazságot tegyenek benne.

Ahol kard van, ott rendszeren nem hiányoznak a szíjvégek sem, amik minden népvándorláskori leletjelentésben szerepelnek az újságokban. A szíjvég — a szaktudomány németül Riemenzunge-nak mondja — nem nagyon szerencsés kifejezés, mert megtéveszti a laikus közönséget. Nem az övszíjnak a végét jelenti, hanem azt a fémveretet, amely a bőrszíjnak a csatba szolgáló végét körülvette és tartást adott neki. Ezt a néha arasznyi hosszú lemezt hívják a régészek tolvajnyelvén nagy szíj végnek. De vannak kis szíjvégek is, két darab, négy darab, hat darab, ezek köröskörül rövid külön szíjkon lógtak le a bőrvőről, ami hol szegényebben, hol gazdagabban pitykéekkel, boglárokkal, gombokkal is ki volt rakva. Húsz-harminc-ötven darabból is áll egy teljes övgarnitúra, aminek a rekonstruálásán valamikor sokat osztottak az előbbi generáció szakemberei. A fiatalabb nemzedék pontosabb megfigyelései után ez

már nem probléma. Le Coq turáni expedíciói segítettek a kérdést tisztázni. A mi őseink bőrvöve úgy volt megkomponálva, ahogy azoké a régi nomád török törzseké, amelyeket a homokba temetett kelet-turkesztáni városok falfestményeiről ismerünk. Ezt a divatot onnan hozták s tőlünk tanulták el a körülöttünk tekergő germánok és egyéb drótosok.

A népvándorláskori temetőknek nemcsak a legmutatósabb leletei, hanem tudományos szempontból is a vezérkövületei a szíjvégek, mint egy eddig csak körvonalaiiban sejtett, rendkívül sok problémát fölvető eurázsiai nomád kultúra ötvösművészetének a leggyakoribb termékei. Az anyaguk nagyon változatos, arany, ezüst, vörösbronz, fehérbronz, ólom és különféle, analízálás nélkül föl nem ismerhető ércvegyület. Tudományos fontosságukat a formájuk és a díszítő elemeik változatossága adja meg, amik nagy problémákat adnak fel a régészeknek, a historikusnak, az etnográfusnak, a műtörténésznek, sőt a vallástörténet kutatójának is.

A fehértoi bronz övgarnitúrák indadíszesek, szőnyegmustrájúak, griffeket ábrázolók, összekevernek hellén, szkíta, hindu, perzsa, kínai díszítő elemeket és abba a kultúrkörbe tartoznak, amit a németek Keszthely-Kultur-nak neveznek s amelynek a keszthelyi és szentesi leletek a legismertebb képviselői. Ahhoz nem fér kétség, hogy ebben a kultúrában a hunok is benne voltak. Csakhogy a fehértoi temetőben a bronzos hún sírok közt olyanok is vannak, amelyekben egészen más stílusú ezüst övgarnitúrák?

találni s ezeket avar hagyatéknak szokás tartani. Az avar testvéreket azonban a hún testvérektől jó száz esztendő választja el, a történelem szerint. Már most hol a hiba? A temető téved-e, vagy a történetírás? Lehet, hogy egyik se. Egészen jól el lehet képzelni, hogy az avarok éppen úgy találtak itt hún maradékokat, ahogy a magyarok találtak elgazdátlanodott, szétzüllött avarokat. Ami azt jelenti, hogy ez a föld nem ezer év óta, hanem majd kétezer éve a mi fajtánké örökösödési jogon is!

A mi fajtánk... Az egyik ezüstös sírban megtaláltuk a nagy szíjvéget, sima ezüstlemez, a pitykéket, meg három kis szíjvéget. Hát ez nincs rendben, mert ebből négynek kell lenni.

— Nézze csak meg, János, még egyszer ott a medencecsont alatt! Nem fehérellik, nem zöldellik? No, ott valami koccant! Hoci csak!

— Az ám, — mondja János — nini, az ez csakugyan. A negyedik kis szíjvég. Csakhogy... csak-hogy ... lehet a szíjvég csontból is?

— Hát ha van, akkor lehet. Még eddig nem volt, de most már van. A vitéz úr elvesztett az ezüst szíjvégekből egyet. Kapta magát, faragott helyette csontból. Akár hun volt, akár avar volt, ez a mi magyar fajtánk volt. A maga barkácsoló fajtája, János.

A csont szíjvég éppen akkora, mint az ezüstlemez. De ahogy végighúzom rajta a puhaszőrű fogkefét, látom, hogy valami díszítés van rajta, óvatosan megtisztogatom: hát indadisz. Hajszálig az,

amit a hún sírok bronz szíjvégein látni. Az ezüstös előmagyar ezt a bronzos előmagyar övcifraságáról nézte le. Ez tehát körülbelül eldönti a régi kérdést: van-e időbeli különbség a két divat közt? Nincs. Csak ezért az egy kicsi csontlapért érdemes volt ezt a hosszú fehértói ásatást végigcsinálni a kánikula poklától a túhegyű őszi esőig.

Az persze más kérdés, hogy érdemes-e ennyit írni róla? Azt meg kérdésnek se merem fölvetni, hogy hát még elolvasni? De hát, aki haragszik érte, azt majd megbékítem én még frissebb dolgokkal is. Addig pedig nyugodjon bele abba, amivel én igyekszem elcsendesíteni a lelkiismeretfurdalásom: hogy hátha én rajtam kívül is van meg egy-két összemarék utómagyar, akinek jólesik visszamenekülni az előmagyarok közé?

Hiszen: „mit az élet megvon, megadják a holtak”.

VIII.

Amik kifelejtődtek

Mióta ezt a minden tudományos alaposságot nélkülöző bolondos régészeti kurzust tartom, azóta még több levelet hoz nekem a posta ismerős és ismeretlen jóembereimtől, mint máskor. Azaz, hogy inkább az ismeretlenektől, akiket még nem haragítottam magamra azzal, hogy két-három esztendeje váratom őket a feleletre. Az ismerős barátaim már

tudják, hogy én velem meglehetősen reménytelen dolog levelezést kezdeni. Nem azért, mintha én annyi tisztességet se tudnék, hogy minden köszönésre illik visszaköszönni, hát még akkor, mikor az a köszönés meg sincs szolgálva! Azt se foghatnám magamra, hogy olyan lusta volnék, mint amilyen szeretnék lenni, vagy hogy olyan rendetlen volnék, amilyenek minden rendes ember születik és hogy jövő ilyenkorig a nyári ruhámban felejténém az idei leveleimet. Inkább nagyon is tudom a rendet s mindig a postával kezdem a napot, amit János nyalábbal rak az asztalomra. Persze annyi időm nincs, hogy nekiülhetnék a leveleknek, de azért álltomban is át-olvasom őket becsülettel, akár megvidámítanak, akár elbúsítanak s addig nem szaladok a dolgaim után, míg a titkáromnak meg nem hagyom, melyikre mit válaszoljon. Ide szívbeli köszönet jár, emide bátorítás, oda jó szó, amoda a purgatórium kilátásba helyezése alanyi költők számára; ehhez ifj. Ferencnek a legférfiasabb arcképe mellékelendő; ezt a barátunkat meg kell nyugtatni, hogy a „tengeri herkentyű” nagyon érdemes állat ugyan, de azért az állatkert igazgatóságának nem szabad a szemére hányni, hogy nem mutogatja az akváriumban; Erdőbényére meg kell írni, hogy kimondhatatlan hálás vagyok a kilátásba helyezett bodzalekvárért, de egyelőre ne tessék fáradni az elküldésével, mert most még azon az állásponton vagyok, hogy talán mégis csak jobb lesz természetes halállal meghalni, kézit csókolom. Még azt is a lelkére kötöm a titkárnak, hogy ez a bényei

levél különösen szép legyen, nehogy sértődés támadjon belőle s ne gepida rúnákba legyen foglalva a válasz, hanem tisztességes öreg betűkbe, mert így nézem, öreg szemek fogják olvasni.

Hát én ilyen lelkiismeretes és mindenre gondoló ember vagyok, hanem a titkárom a pokolra való. Nézni se szeretem már, hogy törd ősi a kezét és csóválja a fejét, hogy ennek nem jó vége lesz, ő ebbe belekopaszodik és megkeveredik. Hiszen még csak most kezdett bele a négyesztendős restancia ledolgozásába, hát már csak legyen bennem egy kis belátás, hogy mégis csak a régi adósságokat kell előbb letörleszteni. Most már aztán mit csináljon az ember ilyen szegény ördöggel, akit akárhányszor hajnalban rezzentek fel az íróasztala mellől, hogy mért nem viszi már az ördög aludni? Tudom, hogy legjobb volna elkergetni, a jó szándék meg is volna bennem, de hát nehéz az ilyesmit keresztülvinni, mikor az embernek önmaga a titkára. Így aztán marad minden a régiben, lassanként megharagszik rám minden jó barátom s majd csak akkor békül meg velem, mikor a menyeyi kancelláriában meglát körmölni. Mert akire előbb sor nem kerül, azt onnan okvetlen kielégítem.

Ennek a dologra nem tartozó ravasz bevezetésnek pedig két célja van. Először így kérek elnézést azoktól, akiknél restanciában vagyok. Másodszer, ezzel emelem ki, milyen fontos levelek lehettek azok, amiket én mostanában kaptam, ha a sorrend felforgatásával azonnal feleltem rájuk! Pedig feleltem,

még győztem, az első kettőre, Túrkevébe és Galgaszentgyörgyre még forduló postával s a többi hűsznek is módját ejtem, mielőst lehet. Hát hogyne felelnék, mikor kőbaltákkal, csonttűkkel, bronzcsákányokkal, agyagbabákkal, arany függőkkel csalogatnak az ország legkülönbözőbb részeibe. Kereskedők, ügyvédek, bérlők, gazdálkodó emberek, vidéki uraságok tudatják velem, hogy az ő határuk is tele van olyan himmi-hummikkal, amilyenekről írok, csak eddig nem tudták, mik azok. Ezután majd félrerakják a számomra és megőrzik addig, míg elmegyek értük, de minden biztonnal elmenjek, még pedig ásatni, hogy ők is lássanak már egyszer olyant.

Hát ami ezekből a kedves levelekből a magam személyének szól, azt följegyzem a szívbeli tartozásaim rovatába s ilyen sok szem előtt fogadom, hogy nem maradok érte adós. Régiségmentésre mindenüvé elmegyek, ahová hívnak, ha nincs a környéken múzeum és ha a meghívóim nem féltenek attól, hogy a helyi közigazgatás kizsuppoltat, mint gyanús idegent, aki iparigazolvány nélkül fölaskálja azt, aminek föltúráására ősi jogon és józan ész szerint elsősorban mégis csak a disznók illetékesek. Van azonban ennek az egy-két újságcikkből támadt országos érdeklődésnek olyan része is, amit nem foglalhatok le magamnak. Hogy a mi földünk kincsesbányája a régiségeknek, azt eddig is csak úgy tudták, mint azt, hogy ezeknek a kincseknek kilencvenöt százaléka veszendőbe megy. De ezek a levelek azt bizonyítják, hogy azért megy veszendőbe, mert az embereket senki se ta-

nítja meg rá, hogy vigyázni kell rájuk. Ha egy újságíró szava akkora visszhangot tud ébreszteni, mikor pedig nem is számított rá, mennyi fogékonyságot, érzéket, sőt áldozatkészséget találna itt a céltudatos központi propaganda! Szeretném, ha a hivatalos körök is az én szememmel néznének és meglátnák, milyen könnyű volna itt a néhai Rómer Flóris ötven éve abbahagyott munkája folytatni, az ő lelkesedésével, de a modern tudomány módszereivel

Hanem hát ez az okosak dolga, nem az enyém s nekem nincs is jussom abba bele ártani magamat. Ellenben nekem kell felelnem néhány életbevágó kérdésre, amiket nekem adtak fel az olvasók. Már nem nekik életbevágó, hanem a fehértói hunoknak voltak azok, mikor még ők szedték az adót a Duna-Tisza közén. (Mert hogy ők fizették volna, azt gondolom, még a legelszántabb pénzügyminiszter se meri állítani.)

Az első kérdés éppen ebbe a tárgykörbe vág: mi-féle pénzt találtunk a hun sírokban? És egyáltalán volt-e akkor forgalomban pénz? A kérdés érthető, mert a laikus ember azt hiszi, hogy a legbiztosabb korhatározó mégis csak a pénz s arról lehet meg tudni, melyik temető milyen időből való.

Azt mondhatnám, hogy a hunoknak nem volt pénzük, de ez nem éppen szabatos kifejezés. Hiszen ami azt illeti, a mostani magyaroknak sincs pénzük, — merem állítani s szeretném látni, aki meghazudtolna. Inkább abban állapotjunk meg, hogy hún pénz nem volt, avar pénz nem volt, sőt Árpád apánk

is pénzügyminiszter nélkül tartotta a koronatanácsot — lehet, hogy azért is ment minden olyan jól.

Az elő-magyaroknak csak idegen valutájuk volt, római vagy bizánci. Azokból a mázsával mért arany solidus-okból azonban, amiket Attila nagy urunk végrehajtói beszedtek a császároktól, ahogy az íráásokban olvassuk, nem igen duggattak a sírokba. Legalább azokba a köz-húnokéba nem, akik a mi ásónk alá kerülnek. Sokszáz sírt fel lehet ásni, míg valamelyikben, rendesen asszonyhalott ölében, vagy markában egy rézkrajcárkát talál az ember, leginkább a nagy Konstantin, meg Honorius császár közé eső időből. Talán nem is annyira pénz, mint inkább cifraság volt az érem, nemzedékeken át megőrizett cifraság azokban az időkben, amikor igazán el lehet mondani, hogy „nagy szeme volt a dénárnak”. Attól kezdve, hogy a rómaiakat kilakoltatták Pannóniából, jó hatszáz éven keresztül egész István szent királyunkig senki se veretett itt pénzt, ennél fogva minden államnak rendben volt a pénzügyi egyensúlya. Ebből is látható mennyire igaza van annak a nagy körültekintéssel megírt népiskolai olvasmánynak, amelyben azt fedeztem föl, hogy „nem mindig orvos az oka, ha a beteg meghal”.

A Fehértóban különben eddig mindössze egyetlen nagyon kopott, tehát sokáig kézen forgott bronz érmet találtunk, a nagy Konstantin császár fiáét, a nyedek század második feléből.

A koporsó kérdése is sokat felvetődik. Hogy mekkora volt, hogy milyen alakú volt, mi maradt belőle?..

Nem maradhatott semmi se, mert a mi őseinknél nem igen volt divatban. Azt nem mondom, hogy nem ismerték. Hiszen a rómaiak kőkoporsót ismerték és valószínű, hogy sokat fel is nyitottak belőlük. Sőt, bizonyos vaskapcsok, amiket hébe-hóba a hún sírokban találni, azt mutatják, hogy talán köztük is volt olyan, akit ládaforma koporsóba tettek a föld alá. De ha volt is erre eset, nagy ritkaság lehetett. Mozsaras Alföldünkön a deszkaipar nem lehetett valami fejlett s a nomád népek az őshazából se igen hozhatták a koporsós szokást. A halottat tehát csak a pusztá földre tették, sokszor azonban előbb keményre döngölték a gondosan megásott sír fenekét. (Az egyik sírnak a falán található nyomokból még azt is meg lehetett állapítani, hogy a hún sírásó nagyon kis ásóval dolgozott.) Néhány esetben nemez pokrócba volt takargatva a halott, ennél azonban sokkal érdekesebb az, hogy több sírban megtaláltuk a csontok alatt a fonott gyékénytakaró tisztán kivethető, sőt felfedezhető foszlányait. Más múzeumokban még nem láttam, mi most már három környékünkbeli temetőből is őrizzük a másfélezeréves gyékényfonás emlékeit. A nevezetes a dologban az, hogy a szegedi határban még ötven évvel ezelőtt is szokásban volt a koporsó nélkül való gyékénybe-temetés. A távoleső pusztákról különösen a kis halottal nem törekedtek be a messzi városba, hanem gyékénybe csavarták az ártatlant, elásták a legközelebbi halomba. De azért nem egészen pogány módon, mert kikísérték rendesen, meg is siratták, Istent is

imádtak érte és Mása sógor, vagy Vetró koma egy kis tömjént dugott a pipába s azzal füstölte körül a boldogultat. Pár évvel ezelőtt magam is láttam egyik pusztai halom jeltelen temetőjében gyékénybe takart halottat, I. Ferenc József 1878-as veretű rézkrajcárjával s amint ezt elújságotam a városban, Wolff Feri barátom, Szeged tisztii főorvosa közölte velem, hogy amint külterületi orvosaitól tudja, gyerekehalottnak ma is csinálnak még gyékény koporsót, ahogy a „régi öregek szokták”. Persze nem is sejtik, hogy ezek a „régi öregek” ezerötszáz esztendőre mennek vissza!

Földadta a kérdést egyik olvasóm arról is, hogy edényeket itt találtunk-e a sírokban, mert öfeléjük azok is vannak? Mindenütt vannak edények, hiszen legtöbb helyen a szemlátomást szokatlan fajta cserépek vezetnek nyomra, amiket az eke kiszántott és az utómagyar ősi szokás szerint szétvert, hogy van-e bennük arany. A fehértói sírokból vagy harminc edény került elő, a halottak fejétől vagy lábától. Most persze földdel voltak tele, de mi volt bennük, mikor a sírba tették őket? Étél, ital a halott számára, ezt szokták mondani. A fehértóiakban azonban csak ital lehetett, mert az ételmaradékok, az állatsontok mindenütt külön ott vannak a halott mellett. Az is nagyon valószínű, hogy ez az ital nem mindig víz volt. Priscos rhetorból tudja minden iskolás gyerek, hogy Attila lakomáján a hűn urak hajnal felé igen dalikóztak, sőt olyan nagy beszéddel voltak, hogy egymás szavát sem értették. A víz na-

gyon üdítő ital, de üdítő hatása nem így nyilvánul. Megengedem, hogy a kis halottak edényeit a Fehértóból merete tele szegény édesanyjuk, de azt hiszem, a felnőtt embereknek bátorítóbb italt adtak a másvilági útra. Az egyiknél két cserép csobolyót is találtunk, az nyilván nemcsak a savanyított lótejet kedvelte, hanem a kölesből possajtott méhsört is gyakorolta.

Az edények különben állásuk szprint mind ivóedények s valamiben erősen különböznek a népvándorláskor szokott otromba, kézzel gyúrt, alig égetett edényektől. Abban, hogy roppant változatos formájtak s eddig merőben ismeretlen típusok is vannak köztük. Különösen feltűnőek azok a nagyon finom agyagú és nagyon gondos munkájú sárgás-vörös kis ivó-bögrék, amelyeknek a fül-állása mutatja, hogy ezeket szíjra fűzve hordták magukkal az ősök. Össze-vissza vagy tíz van belőlük eddig a magyar múzeumokban. Nekünk olyan szerencsénk volt, hogy nyolcat találtunk mostanában s négyet feketével festett növényi ornamentek díszítenek. Egészen ismeretlenek eddig a népvándorláskori tudományban s egyelőre nem is tudjuk őket hova beilleszteni a keramikában.

Még az acél-kova van hátra. Az a kérdés, hogy nem elírás volt-e, hogy amikor a kalchópirit-leletről azt mondtam, hogy annale alighanem a tűzcsiholásban vették hasznát? Dehogyan volt elírás! Tudnivaló, hogy a hunok is tűz mellett melegedtek s azt meg is kellett valamivel gyújtani. Abban a

korban a népek már régen meghaladták azt a műveltségi fokot, mikor két fadarab összedörzsölgetéséből csalták elő a tüzet. A csiholó acél a rozsdá által hozzáforrasztott kovadarabokkal mindenütt előfordul őseink temetőiben. A fehérítőben csak az a feltűnő, hogy aránylag sok a csiholó acél, még az asszony-, sőt a gyereksírokban is. Van vagy húsz darab, mégpedig leginkább abból a „gácsérfarkú” típusból, amit az én öregapám is használt. De van egy „kacsorrú” is. Erről eddig úgy tudták, hogy a honfoglaló magyarok divatja volt. De bizony már a hún atyafiak kezén is járt

Hanem most már csakugyan elég lesz a régészeti titkokból. Az is szép tőlem, hogy ennyit dobra ütöttem belőlük. Mi lesz akkor én belőlem, meg a Jánosból, ha mindenkit kinevelünk tudósnak¹?

Hanem azért még egyet elmondok. A kut³ahitű Döncő esetét a mekekukával. Ne tessék tőle félni, abban már igazán nem lesz semmi tudomány.

IX.

Bokrétolás

Úgy-e, milyen szép magyar szó ez, még ha ki nem lehet is találni, eszik-e, vagy isszák? Akár ráfoghatnám, hogy hún menyecskék feje alól ástam ki a fehérítői szikból. De hát minek hazudnám ösleletnek azt, ami nagyon is friss szerzemény, még pedig háborús.

Már csak azért is érdemes eldicsekedni vele. Ne mondhassák ránk a maradékaink, hogy egészen haszon nélkül kártyáztuk el az országot.

Különben annyiban csakugyan régészeti lelet a szó, hogy néhány évvel ezelőtt ásatás köztien hallottam először, még pedig pitvarosi tótoktól.

— Mindjárt itt az eső, — ugrott ki valamelyik szlovák az árokból — jó lesz poprétolni.

Nem kérdeztem, mi az, gondoltam, majd meglátom úgyis, hogy csinálják: hát *úgy* csinálták, hogy mindenki összekapkodta a kerítésre aggatott motyóját és fedezékbe húzódott vele, ki a szalmakazalba, ki az ereszt alá. Egyszóval a pitvarosi tótok cihelődnek, mikor poprétolnak. De mindjárt sejtettem azt is, hogy ezért a szóért nem a tót idióma felelős. Megkérdeztem az embert, volt-e háborúban. Igenis volt, az orosz fronton. Közös, úgy-e?

— Hát igen, közösbe dolgoztunk a németekkel.

— Akkor azoktól tanult meg poprétolni, úgy-e?

— Nem tudom én már. A mi őrmesterünk is mindig így adta ki az ordét.

Nem nagy tudomány kell hozzá, hogy az ember füle kiérezze a poprét-ből a latin nyelv német fattyat, a Proprietät-et. Azt is mindjárt fölértem ésszel, hogy ez nagyon haszonra való szó annak a szájában, aki bánni tud vele.

— No János, ezt meg kell tanulni — mondtam az adlátusomnak. — Ez nagyon emeli a tekintélyünket otthon, mert ott még ezt sose hallották.

Jánosnak jó feje van, csakugyan megjegyezte a szót, sőt hozzá is idomította egy kicsit a szittya szájhoz. Nem úgy mondta, hogy poprétolni, hanem úgy, hogy pokrétolni, de így is bevált az vezényszónak. Ha napszálltakor elkiáltotta magát, hogy „pokrétoljunk, embörök!”, mindenki szót fogadott neki. Legalább még eddig nem tapasztaltam, hogy valamelyik magyarom hozzávágta volna mérgiben az ásót és dühösen nekilátott volna túlórázásnak.

Ellenben valamelyik nap hallom, hogy az egyik kis-kún, akinek meleg ételt hozott a felesége, ebéd után odalöki a csajkát, kanalat az asszonynak és azt mondja neki: — no, bokrétolj, oszt eriggy, hogy el ne ríjja magát otthon a malac.

Így már igen, ezt nevezem tökéletes nyelvújításnak. A Proprietät ugyan úgy elváltozott, hogy a tulajdon édesanyja se ismerne rá, de legalább szépült is, meg most már értelem is van benne. Mikor az ember bokrétol, akkor bokrétába szedi a munkaközben szét-hagyogatott celleculláját. Király a koronáját, arany nádpálcáját, ezüst cigaretli-spiccét, gyémánt-fütyürűjét, szegény ember pedig a tarisznyáját, vizeskorsóját, dohányyacskóját. No igen, meg azt a kis réz encsem-bencsemet is, amit elcsent a sírból, mikor a helytartó úr, a János odahívta gyöngyöt keresni. Akkor tette rá a talpát az encsem-bencsemre, de olyan ügyesen, hogy senki se vette észre, még János se, ámbár ő észrevehette volna, mert éppen ő ejtette oda az illető cifraságot, ami nem egyéb volt, mint egy régi réz masinatartónak a teteje. Jánosnak mindig tele van a

zsebe sörösüvegekről való kupak cintányérokkal, rossz bicskanyelekről való rezekekkel, cigánygyűrűkkel, mikkel s azokat mindig úgy rejti el a csontvázak mellett, hogy szemet szúrjanak és könnyen eltakarhassák őket a kis-kún talpak. Mert János pszichológus és ismeri a fajtát, amelyhez ő is tartozik velem együtt. Titokban minden rendes ember szerez magának egy kis ásatási „emléköt” és már akkor mégis csak inkább a valami-formájú katonagomb kerüljön a bugyellárisába a Ferenc Jóska monogrammjával, mint az Attila király koporsószőge. Mert azzal nem károsodik a múzeum és a célnak is megfelel. Tudniillik a cél az, hogy majd ha a télen disznótör lesz a komáéknál és ott mindenféle világi dolgoknak kijön a sora, akkor ki lehessen vágni a rezet a bugyellárisból és azt mondani a népeknek:

— Hát ide nézzenek kendtök, embörök! Én mög ilyenöket áskáltam az őszön a Fehértó partján, mikor a múzeumot fölkaroltam.

És akkor a népeknek be kell majd ismerni, hogy ezt a sógort csakugyan nem a gólya költötte, mert az nagyon is tanulmányos ember.

De nemcsak az embereim szedelődzködnek, hanem én magam is bokrétolok. Én többek közt ezt a latin-germán-tót-kiskún szót csenem el ásatási emléknek. Ha annyiféle nemzet eltiedelhetette egymástól, én is pártját foghatom. Egyebet már úgyse igen talállok ezen a tájon, mert a jó Isten is hozzálátott a bokrétoláshoz. Elcsomagolta a délibábot, elsőprette a sze-

lekkel a tarlóvirágokat, elparancsolta innen a bibiceket, meg a barázdabillegetőket, még az ürgéket is hazaküldte aludni, csak éppen a legyeket felejtette kint. Nem akarunk a jó Isten dolgaiba beleszólni, de abban mindnyájan egyek vagyunk, hogy jobb lett volna ezeken kezdeni a sort. Aki csak a városi legyet ismeri, az el se tudja képzelni, milyen vérszomjas dúvad a pusztai légy. A városi légy elkultúrálódott, úri tempói vannak, ha habos kávéba fuladhat, nem szurkálja a bicskáját az emberi nem térdekalácsába s így őszi időben már rokkantállományba vonul. A sovány, avas-szalonna színű pusztai légynemzet lehetett az, aminek az őseivel a Jehova az egyiptusi kiszáradást megverte s utódaik ma is ótestamentumi szigorral teljesítik kívánságukat a Fehértó partján. Ezrével járnak s válogatás nélkül nekiesnek szemnek, fülnek, orrnak, sapkának, ködmönnek, bocskornak, tarisznyaszíjnak, mindennek, amire a nap süt s aminek emberszagát érzik. A gödörben guggoló Jánoson néha rezsegnek, hogy óriási mákosnúdlinak látszik tőlük, akinek minden igyekezete hiábavaló, hogy lerázza magáról a zsidogó mákszemeket. Utoljára végigereszt úgy visszakézből η hátán egy hosszú lábszárcsontot és a kis ásójával közévvág a fölrebbenő siserahadnak.

— No, — kapja vissza a fejét a légyfelhő elől — ha ezt is megadóztatná a pénzügyminiszter úr, akkor én bizonyosan első virilista lennék.

— Jól mondja, — kap a szón Balázs bácsi, aki a

szomszéd sírban hadakozik a legyekkel — mind oda köllene ezüket küldeni.

— Hová, Balázs bácsi¹?

— Hát a pénzügyminisztörhön. Hogy vakaródná mán ú is eccör, necsak mindég a szögényi nép.

Balázs bácsi bátran beleköthet a fődefterdába, mert olyan rongyos szegényi nép, hogy száz macska se fogna meg a ruhájában egy egeret, vagyis hogy száz pénzügyminiszter se tudna tőle ellicitáltatni egy malacot. Ellenben gazdánk-urunk, Lippai Sándor ijedten megellenzi a jámbor óhajt.

— Nocsak az köllene még, hogy aludni se tudjon a minisztör a legyektül, osztán új adókat gondoljon ki kínjában. Én inkább mákot főzetnék neki mindön este, hogy nagyokat aludjon és addig se jártassa az eszét. Nem jól mondom, igazgató úr?

Ráhagyom egy szótlán fejbiccentéssel, de nincs kedvem a tréfát tódítani. Napok óta az orrom vére folyik, ha arra gondolok, hogy elfognak az ősök és az utolsó sírt kell berajzolni a mappába. Mindig . sírhatnékom van, mikor egy-egy nagy ásatás véget ér és ott kell hagynom a kukorieaföldeket, a búzatarlókat, a kedves öreg hunokat és gepidákat, akikkel olyan áldott békességben meg voltam hetekig, hónapokig. Nem bakafántoskodtak, nem irigykedtek, nem sügtak össze a hátam mögött, nem kérdezték, hogy érzem magam, nem néztek ki maguk közül azért, hogy rámhatesedctt a szakállam, nem nyaggattak kéziratért, még csak váltóaláírást se kértek tőlem

autógramm gyanánt. Könnyű a kis-kúnoknak összebokrétolni, mert ők otthon is éppen olyan „célszörű szögény embörök” maradnak, amilyenek a hunok közt voltak. De nekem úrnak kell visszamennem, tükörből fésülködnöm, töltött-paprikát ennem paradicsomlében és „Mahlzeit”-ot mondani utána, városatyát választanom, újságot olvasnom, regényt írnom és hőmérőt duggatnom a hónom alá, hogy lázam legyen, holott csak melegem van! És éppen most, mikor kezdenek violásodni a reggeli meg a napszállati ködök és találtam a semlyék mögött egy árvalányhajas száraz halmot, amin őszi tücskök pirregnek és az ember azt hiheti, hogy az egész világ az ő Senki-szigete ...

Rábízom Jánosra az utolsó hunokat és elmegyek búcsút venni fütől, fától, a kiszáradt nádaktól, az arany szemű homoktól, a vak sziktól, a szittyós értől, a varjűfészkes jegenyéktől. Amikor visszaérek, egy nyaláb széki-saláta kéklik a karomon, ennek a száraz virága majd eszembe juttatja a télen is a Fehértót, mikor szélesikók nyihognak fölötte és a csillagokig vágják a szikráló havat.

A kiskunok delelnek a sövény tövében és szidják a szelet, amely éppen most támad fel, telecsapkodni a szájukat homokkal. Jakab bácsi, akinek pietista hajlamai vannak, mivel az apja harangozó volt, pártját fogta a szélnek, mert úgy tudja a régi öregektől, hogy az a Szentlélek szájából jön, ennél fogva vétkeszik, aki káromolja. Erre fogja magát a szel, lekapja Jakab bácsi fejéről a kalapot, kergeti előtte vagy másfélkilométerre, angyalhullásos szántófölde-

ken keresztül, ott lecsapja valami pocsolóárába s mi-
kor az öreg föl akarja venni, szusszan egyet a be-
tyár s most már visszafelé hempergeti Jakab bácsi
fejének ékességét, úgyhogy csak három ember segít-
ségével sikerül elfogni. A pietista kiskun erre fel-
adja a régi öregektől tanult dogmát s úgy eteti a
fenével a szelet, hogy az rögtön eláll ijedtében, a
kiskunokat pedig rázza a nevetés. Mivel pedig azt
minden századik ember se szereti, ha kinevetik, Ja-
kab bácsi gondol egyet és megbiccenti fejét a vissza-
hódított kalapban tarlóvirágaim felé.

— Szereti a virágot a tekintetős úr. Hát csak
szeresse is, még töheti.

— Hogyhogy még tehetem? Hát ki rendelkezik
abból énvelem?

— Nini, hát az a nagyon jó Isten. Magával is,
mög énvelem is. Maga pedig, úgy nézöm, mán nem
ér több tavaszt.

Hazudnék, ha azt mondanám, hogy örömben a
nyakába borultam Jakab bácsinak. Megdöbbenve me-
redtem rá az öreg halálmadárra.

— Nem értem, Jakab bácsi. Hát miből gondolja?

— Nem gondolom én, hanem tudom. Fogadni is
mernék tíz darab gubaszivarba, hogy maga mán
tiem ér több tavaszt. Hát a tekintetős úr merne-e
fogadni? De előre megmondom, hogy mindön-okvetet-
len elveszejt, hát előre köll fizetni. No, mit szól
hozzá?

Hát mit szólhattam volna? A kiskunok kezdtek hangosan derülni s én is az a századik ember vagyok, aki *nem* szereti, ha kinevetik.

— Itt a kezem, Jakab bácsi.

Kérges öreg marka átfogta a kezemet és huncutul fénylő szeme rámpislogott a kalap alul.

— Úgy hallottam a helytartójától, hogy a tekintős úr velembeli.

Vén számár, gondoltam magamban, ez azt hiszi, hogy én is együtt gyerekeskedtem Rózsa Sándorral. Miért van az, hogy az ember úgy szereti öregnek látni a másikat? No, ezt megfigurázom. Ráhagyom, hogy csakugyan egyidős vagyok vele.

— Hát hány éves maga, Jakab bácsi?

— Mondom, velebeli az úrral. Az ötvenegyediköt gázolom.

Hm. Milyen alapon is tituláltam én az elébb magamban vén számárnak ezt a kortársat¹? Megszégyenlem magam egy kicsit és megnyájasítom a szót.

— No hát, mit akar ebből kihozni? Mondja csak tovább, Jakab bácsi!

— No megálljon csak. Akkor maga mán ötven tavaszt látott, úgy-e?

— Annyit. Hát aztán?

— Hát aztán akkor legföljebb ennyit láthat még, kívánom is az Istentül, hogy lásson, de ötvennél többet mán sömmi esetre se teccik látni, kérőm szépen.

A kiskunok karajban nevetnek, mert nagy öröm az, mikor úr van csúffá téve. Még pedig úgy, hogy árat is fizet érte. Valamelyik siheder odakurjant Jakabnak:

— Oszián a gubában részeltet-c kend bennünket?

Jakab bácsi letekinti a gyerkőcöt és mentegetődzve fordul hozzám.

— Nem vötte tán sértésnek a tekintetes úr? Hiszön csak afféle tréfabeszéd vót ez, éppen hogy a szó több lögyön vele. Nézze, bolonddá töttem én ezzel mán a végrehajtót is.

No, akkor csakugyan nincsen semmi hiba, mert a végrehajtó bizonyosan sokkal okosabb ember, mint én vagyok. Kiolvasom az öregnek a tíz kubát s a többinek a száját is helyreigazítom egy-egy bőrszivarral. Ahogy a kutyahitű Döncőhöz érek az utolsóval, megszólal az ember.

— Szeretnék magával valamit tudatni.

Meglepetve nézek rá. Mióta az aranyeset óta lecsökkent a tekintélye, azóta a kutyahitű úgy elcsön-desedett, mint egy bukott miniszter, noha nem esett olyan puhára, mint a bukott miniszterek szoktak.

— Hát csak tudassa, Döncő. Mi a baj?

— Az, hogy egy sírt elhagytunk a nyáron. A negyvenhármas, a negyvennégyes, mög a hetvenkettes közt. Ott ni!

Mutat a tarló közepe felé, de hát nekem hiába mutogat. Egyforma fekete homok mindenütt a behúzott árkok fölött.

— Nézze csak mög a tekintetös úr a mappát.

Megnézem a térképet, hát csakugyan üresség van a három sír közt. Olyan jó háromméteres csík, éppen elférhet benne az Atilla koporsója. Ejnye, hogy maradhatott ez el?

— Úgy, hogy sündisznófészökbe vágott bele az ásó, oszt azt mondta a tekintetös úr, hogy ne bánt-suk, az is csak lelkös állat.

Igen? Lehet, nem emlékszem. Már most mit csináljunk? Kérdezem Jánost, érdemes lenne-e visszamenni? János azt mondja, nem érdemes. Úgyis sok a tószélben a behúzni való árok, a nap meg nagyon halad lefelé, minek szaporítanánk a munkát? A-kis-kunok is kelleetlenkednek. Ez az utolsó nap, szeretnének korán végezni. Döncőnek mindig jár a szája, nem érdemes arra hallgatni.

A bukott népevezérnek lobbót vet a szeme. Foga közé harapja a szivart és daccal vágja ki a szót.

— Kiásom én azt egymagam is, nem köll neköm ahhoz segítség — indul meg vállravezett ásóval, lapáttal.

János utána szólt:

— Megálljon, Döncő. Kitámasztás nélkül le ne menjen a gödörbe, mert három oldalról is meg van ásva a föld, könnyen rászakadhat.

Döncő csak úgy futtában szólt vissza olyanformát, hogy nem tartozik a bőre felül senkinek számadással, de aztán csak bement a tanyaudvarra

sprajc-deszkát keresni, amivel a szakadós földet ki szokás pöckölni. Jó óráig aztán eszünkbe se jutott, pár száz méternyire tőle végeztük dolgunkat a tóparton. Az emberek berángatták a hosszú árkokat, ön meg a napszámkimutatást szerkesztettem össze az ásató-láda tetején nem csekély orcaverejtékezés-sel. Még tán most is abba volnék belezavarodva, ha Sándor gazda rám nem kurjogat a tarlóról:

— Gyűjön mán, nézze, mit tanált a Döncő!

Először Döncőt kellett megtalálni. Guggoló alakja egész beleveszett a háromméteres mélység feketeségébe. Elszörnyedve kiáltottam rá:

— De ember, hát megkeveredett maga? Mi a fenének hozta ide a deszkákat, ha nem sprájcolta ki a falakat? Jön ki mindjárt abbul a gödörbül!

— Nem löhet — felelt ki a kutyahitű, de csupa jókedv volt a hangja. — Olyan halottat találtam, hogy ennek még mekekukája is van a derekán.

Annyit már tudok nyelvünk rejtelseiből, hogy a mekekuka abba a családba tartozik, amelyikbe a herebere, meg a herkentyű. Kiskunul az olyan furcsaságot hívják mekekukának, amiről ésszel élő ember ki nem találhatja, hogy micsoda. Más körülmények közt én is nagyot ugrottam volna a mekekukának, de itt szándékos emberölés számba ment volna az ugrádozás. Hiszen attól kellett félni, hogy egy tüsszentéstől is beszakad a gödör.

— Döncő, ne kísértse az Istent, hanem jöjjön ki, még szépen van, mert mindjárt elviszi az ördög.

— Mindjárt, csak még ezt a másik sarkát is kiszabadítom a mekekukának a keresztcsont alul, ha fene ...

Már a fene akcióba léptetésére nem volt ideje. Egy kis por csapódott ki a gödör jobboldali falából, csak annyi, mint egy cigaretta-szippantás füstje, tán csak egy cserebogár-kukac nyújtódzott egyet álmában s mire eljajdítottuk magunkat Sándor gazdával, akkorra már leszakadt a homoklavina olyan három méter hosszúságban. A zuhanás megrázta a földet, leszakadt a baloldali fal is, alig bírtunk odábugrani, különben mink is a hegyibe hullottunk volna a kiskun Thomizobának, akinek kihallatszott a nyögése a föld alól:

—Ham-mar ... ham-mar ... ide ... ide ...

Alulról már nekem is volt részem földszakadásban, de felülről még nem láttam. Éreztem, ahogy a szemembe hull a homlokomról a hideg verejték és észrevettem, hogy hiába tátogatom a számat, nem jön ki rajta hang. Helyettem is Sándor gazda ordított a tenyerei tölcserén keresztül.

— Embereek! Gyeék kendtök hamar, Döncöt betemette a föld!

Még az emberek odarohantak, nekiguggoltam két kézzel kaparni a homokot, mint a kutya. Addig csak bíztattam magam, még hangot hallottam a föld alul, de soha még lelkiismeretfurdalást így nem éreztem. A vak macskakölykök jutottak eszembe, akiket gyerekkoromban tavaszonta elástunk a folyókába.

Akárhogy rájuk gázoltuk a földet, még másnap is föl-fölhallatszott az életért való sirásuk. Csak negyven esztendővel ezelőtt nem hallottam olyan tisztán, mint most.

— Ham-mar, ham-mar... ham... — egyre vékonyodott a betemetett ember hangja, aztán egészen elhalt. Csak a macskasírásokat hallottam mindenfelől.

— Sándor, — kérdeztem fogvacogva — kibír az ember annyit, mint a macska?

Sándor gazda megvonta a vállát.

— Löhetségös, én még egyiket se próbáltam . . . Hanem ha élve szabadítsuk ki Döncőt, adok neki egy pohár rizlingöt a nagy ijedtségre.

A kiskunok rohanvást dobogtak föl a tarlóra. Nem mertem tőlük véleményt kérni, de egy kicsit megnyugtató, hogy Jakab bácsi kiverte a pipát, újra is töltötte. (A szivarok vasárnapokra tevődnek el, hogy a Kör-ben uradzhasson velük az ember.)

— Mely tájon érhet a szakadás?

Megmutattam, de Sándor más helyre mutatott.

Jakab bácsi lehasalt a földre és elordította magát.

— Döncööő! Adj hangot, merre vagy!

Döncő nem adott hangot. Jakab bácsi új rendelést tett.

— Mőlyik a legnehezebb két embör? Pétör, Imre! Ugorjatok csak rá!

A kiválasztott két kiskun tehetett együtt vagy

másfél mázsát. Ezt a differenciát meg kellett érezni a kutyahitűnek. Meg is érezte.

— Jaj... — szólalt meg a súlytöbblet alatt — itt... itt...

Három perc alatt úgy elkapkodták róla két kézzel azt a tömérdek földet, hogy napszámba három óra alatt nem ásnak annyit.

— Ez mán az ü gallérja! — rikkantotta el magát az egyik legény.

— Fogd hozzá a bűrit is, hogy el ne szakadjon a ruhája — vezényelte Jakab bácsi. — Ne sokat kénlöd játok vele, hanem rántsátok ki tüvestül.

Öten is megmarkolták s úgy kirántották, hogy még a bocskora se maradt le. Persze nem volt rajta emberi ábrázat, feketéllett, mint a küldött ördög, szeme, orra, füle, szája tele homokkal, de csontja nem törhetett, mert állt egyenesen, mint a pecek.

— Mögijedtél-e, Döncő? — kérdezte a gazda. Nem tudott szólni, csak a fejit rázta. Szitálta magáru a homokot, mint ázott kutya a vizet.

— No, ilyen a te szöröncséd — nevette el magát Sándor gazda, a pohár rizlingre gondolva, amivel most már több megmarad. — Vezessétek a vályúhoz és mártsátok meg benne éccör-kéccör a fejit.

Hát persze, hogy ilyen az ember. Én se vagyok kivétel. A helyett, hogy odaszaladtam volna hozzá és testvér gyanánt megölelgettem volna, bosszús inszelkedéssel szóltam utána.

— Látja, maga feljött, de a mekekuka lent maradt.

A kutyahitű visszafordult, krárogott egyet, kitisztította a torkából a homokot és megszólalt.

— Dehogy maradt. Ehun-e, itt szorongatom a markomban.

Avval szétnyitotta a markát: hát egy kis ezüst övfityegő volt benne, kifliformájú; sörényes lófej mind a két végén, amilyen a Dárius király perzopoliszi palotájának az ormain merészkedett. Most már örömben rázott ki a hideg.

— No, ez derék dolog volt, Döncő. Ha király volnék, arany érdemkeresztet akasztanék érte a nyakába. De hát hogy az ördögbe nem hajította el ijedtében, mikor a föld rászakadt.

Hidegvizes vályú se kellett már Döncőnek, emberré tette a jó szó. Egész sor foga kifehérett nevéttében.

— Hát mán hogy eresztöttem vóna el? — fordult felém — mikor abba kapaszkodtam mög, hogy el ne vigyön az ördög!

— Hej, kutya gyerök a Döncő! — adott kifejezést a közvéleménynek Jakab bácsi és a kutyahitű büszkén emelte fel a fejét. Megértette, hogy a becsület helyre van állítva és a bandában megint ő a vezér.

És telik-múlik az idő, egyszer majd csakugyan nem érünk több tavaszt, se én, se az olvasó, mindnyájan elmegyünk ősöknek és a varjú se károg utá-

nunk, magát Döncőt is megeszi a fagyökér, mint ahogy a többi nagy hadvezéreket és státusférfiakat megette, de az emlékezete fõntmarad, mert a kiskunok még száz esztendõ múlva is mondogatni fogják, hogy: megkapaszzkodott, mint Döncõ a meckukukába.

Az olvasó pedig most már nemcsak azt tanulta meg, hogy hogyan készül egy új szó, hanem azt is, hogyan születik a közmondás.

MIT TUD A VAJZ?

Hiszen majd kitudódik, mit tud a vajz, de előbb tán annak kellene kitudódnia, eszik-e, vagy isszák azt a vajz-ot.

Nem, ilyesmi még soha nem történt vajz-zal, még akkor se, mikor a háború vége diétás konyhára kapta a vitézlő embereket. Már olyanformán, hogy „ételem lobul, italom tóbul”. A vajz azonban még akkor se nyert ilyenirányú alkalmazást. A vajz-ot se nem eszik, se nem isszák, csak ássák, ásóval. De csak akkor, ha van olyan bolond, aki fizet érte és akit igazgató úrnak keli szólítani. De ha az igazgató úr nincs jelenlétben, akkor nem ássák a vajz-ot az ásóval, hanem összetörik vele, csak éppen a koponyáját tartják tiszteletben. No, nem éppen azért, mert a koponya a gondolatok elhagyott dómja, hanem inkább azért, mert a koponya a legcélrányosabb galambitató. Ugyan az is lehet, hogy úrfélének a kezébe került, de azzal se igen járt jobban az Isten ostora, mert az meg mint hamutartót léptette a közérdek szolgálatába.

Ezekből az okos ember már tisztában van vele, mi az a vajz. Az a valóságos holttetem az, akit egy-kétezer évvel ezelőtt duggattak le dombos helyekre, partok oldalába, kit lovastól, kit eserepfaze-

kastól, ugyan olyan is volt, fő renden levő, akire vadonatúj halmot hánytak s még azt is jól rátaposták, hogy vissza ne jöjjön valahogy. (Azt hiszem, a fáraókra is ilyen kegyeletes szándékkal rakta a piramisokat az akkori lojalitás. De azért mindig visszajöttek a gézengúzok.) Persze az ősök egészen jól elszundikáltak az élők lába alatt, küldözve föl nekik üzenetet a szívük porából, pipacsot, pimpimpárét, pipitérvirágot és csak akkor néznek nagyot, mikor a malacka, mint a hazai régészet egyik legfontosabb tényezője, kitúrja őket síri álmukból.

— Rőf-rőf — örül neki a malacka a letetnek és megdöfögeti az orrmányával, hogy ugyan csörög-e benne egy kis kukorica. Ez semmiesetre se szép vonás a malackától és az idealizmus teljes hiányát mutatja az, hogy miután reményeiben csalatkozik, megvetéssel gungorgatja bele a koponyát a pocsolyába. Ezt a megjegyzést azonban halkan tegyük, hogy a malacka meg ne hallja, mert esetleg neki is lehet valami megfigyelése az emberről. A malacka ugyanis folytatni akarja régészeti stúdiumait, abba vetvén reménye horgonyát, hogy hátha mégis csak akad egy kis giliszta, vagy más földi féreg a domboldalban, azonban az ember éppen arra halad, vállán a nyitókapával és meglátja a porhanyó földből kihéredő csontokat.

— Kuss te! — suhogtatja a kapanyelet, mint a konkurrencia meg nem engedett eszközét és most már ő folytatja a csontok szétturkálását. Rúg egyet a veres lapockán, szétkoppantja a karcsonatot, a ténye-

rére téve nézegeti a térdkalácsot, mikor a másik ember átszól a kerítésen:

— Arany-e, szomszéd?

— Fene, aki eszi, — mondja a gazda — nem ögyéb ez, mint hótt embör.

A holt ember aztán az is marad mindaddig, míg tetemeit a civilizált világ híre nélkül veri az eső, süti a nap és mállasztja a szél. Magasabb sarzsi akkor lesz belőle, mikor valami becsületen kapó ember besúgja a dolgot a múzeumnak és az igazgató úr képeben megszállja a tanyát a kultúra réme. Azaz, hogy kezdetben nem is olyan ijesztő a rém, mert az igazgató úr huncut ember és úgy forgatja magát, hogy az ördög se nézné ki belőle, milyen rosszban tőri a fejét. Egy ital vizet kér, mint szomjas vándor, megkérdi, milyen mély a kút és hogy ugyan él-e még annak a mestere, mert nagy kár volna az olyan jeles emberért, ha végkép kilépett volna már a csizmából. Az adó felől is érdeklődik, az urakat is segít szidni, azt is megkérdezi, hány család van s hogy hát ez a kis Rossz-András szereti-e a medvecukrot. De még azt is megteszi, hogy bemegy a házba, leül a padkára, kiveszi a bölcsebből a legkisebb szittyát, rápaskol ott, ahol leggömbölyűbb és azt mondja neki, hogy „eszem a szented, de olyan vagy, mintha a száján köpött vóna ki az apád”. S mivel ebben a bókban az asszony megbecsülése is benne foglaltatik, az igazgató úr most már teljesen tökéletes embernek ítéltetik, megkínáltatik törkölypálinkával és méltónak ítéltetik arra, hogy föltekintse az egész

birodalmat. Az istállótól a kutyaólig és a lucernástól a dinnyeföldig. E közben véletlenül meglátja a holt ember maradványait, de viláért se állna meg mellettük, csak úgy ballagóban kérdezi:

— Hát ez? Tán szappanfőzés lesz?

— Á, dehogy, — mondja a gazda és érződik némi büszkeség a hangjában — ez egy vajz.

— Vajz? — toppan meg az igazgató úr, aki most őszintén értetlen, de hamar föltalálja magát. — Volt-maga katona?

— Hát hogyne. Még pedig ténybeli. A Doberdőben, ötté volna mög a fene, aki ültette.

Az igazgató úr most már tisztában van a dologgal. Régebben *hullámnak* tisztelték a holt embert a homoki népek, ha urakkal beszéltek és meg akarták mutatni, hogy tudnak ők az urak nyelvén is. Úgy látszik, mióta kijárták a háborút, azóta ők is haladnak a korrall és vajz-zá finomították a csontvázat. Már most mindegy, ha vajz, ha hullám, két hét óta a harmincadikat szedjük ki a nagy partból.

Eleinte ugyan egy kicsit vádaskodtak tőlem, de az csak azért volt, mert azt gondolták, hogy aranyat kerestetek velük, de nem akarom nekik megmondani. Hanem aztán megtértek, amikor látták, hogy jó nekem a cserépdarab is, a csont-ár is, meg a kaszakő is, amire én azt mondom, hogy balta. És számot írok mindenre, mércsikélem a vajz-ok hosszát-szélét és skatulyába teszem még a pernyét is. Nini, kacsintottak össze fölöttem az apró tatárszemek, ahogy a gödrökben bujkáltam, hiszen nem huncut ez, csak

bolond. Ilyennek is csak lenni kell s jó is, hogy van, mert ehol, mennyi pénzt kifizetett már ebben a keserves világban. Aztán meg nem is sietteti a munkát, nem töri az embert, inkább mindig azt hajtja:

— Lassan, lassan, emberek, csak a hegyivel szedegessék az ásonak a földet!

Nem, tegnapig csakugyan nem volt köztünk semmi viloncia, hanem tegnap délben beütött az ördög a határba. Ugyan abban se az ördög volt a hibás, hanem én.

Csak úgy köröm közül ebédeltem a papsajt-virágos árokparton s ahogy becsattantom a bicskám és összemarkolom a szalámibőrt, eszembe jut a Többsincs. Már mint az a kis fehér ebállat, amelyikkel tegnapelőtt a dülőúton barátságot kötöttem. Először megvakkantott, arra én rámosolyogtam és megkérdeztem tőle, hogy „hogyvagy, Többsi?” ami neki igen jól eshetett, lehet, hogy kis életében először mosolygtak rá emberi szemek. Erre ő is elvigyorodott, kisgyerekenevetéssel s addig ugrált a térdemre, míg meg nem veregettem a kócos kis fejét. Világos, hogy ez a legönzетlenebb szeretet volt a kis szörmók részéről, hiszen nem tudhatta, hogy én másnap szalámit fogok ebédelni s talán azzal se sértem meg társadalmi helyzetét, ha fölteszem róla, hogy hírét se hallotta a szaláminak. De éppen az önzетlen szeretet érdemel jutalmat, ennélfogva elhatároztam, hogy fölkeresem kis pajtásomat s megkérdem tőle, szimpatikusnak találja-e azt a kultúrát, amely a szalámit ajándékozta az emberiségnek.

Meg is találtam a négylábú szörgombolyagot, meg is etettem, hancúroztunk is egy kicsit az őszi barackfák alatt, amik nem sajnálták tőlem gránát-szirmaik esőjét s talán tovább is elandalogtam a virágzáporban, mint szabad lett volna. Az embereim ez alatt új árkot kezdtek s annyi cserepet kihánytak, hogy belesajgott a derekam a leltározásukba.

De egyszerre úgy pattantam fel, mint a tele gumiból való labda. Egy zöld rézmorzsát találtam a cserepek közt. Akkorát, mint egy kölesszem. De hát az is ezer esztendő különbség! Hiszen ez akkor nem tiszta kőkor, hanem rézkor. Egy lépéssel közelebb a mához!

— Emberek, melyikük honnan dobta ezt ki?

Az emberek vonogatták a vállukat. A macska tudja, honnan való a rézköles. Ki látná meg az ilyen semmiséget?

Hát nagy patáliát csaptam. Lehordtam az egész társaságot, persze csak úgy magamban. De nyilván meglátszott rajtam, hogy haragszom. Én is elhallgattam, ők is. Napáldozatkor ott maradtam hanyattfekve a gyepen. Máskor el szoktam őket kísérni a keresztdűlőig s aközben tanítjuk egymást mindenféle szegényemberes tudományokra. Most meg se mocantam, pedig tudtam, hogy a hosszú szedelődzésük békítési kísérlet. Még a „jó éjszakát” is csak nagyon foghegyről adtam vissza. Csak akkor szégyeltem meg magam, mikor lehajtott fejjel eltűntek a kanyarodónál.

Ma hetipiacos nap volt, sok tanyai kocsit kellett kerülgetni az autónak, kicsit később értem ki a rendesnél. Már Messziről láttam, hogy nagy a nyüzsgölődés a halmon, egy seregben mind a nyolc emberem s nagyon tanakszanak valamin.

Ahogy kiszállok az autóból, felém fordulnak mind a nyolcan. Süt az öröm az arcukról, előlép az öreg Csonttörő, mint meghatalmazott követ és miniszteri

~~ Gyűjjön hamar! Nézze mög, mit tud ez a vajz.

— No, nézzük, mit tud a vajz?

A vajz fekszik a hátán és barátságosan vigyorog, mintha ő is a bandába tartozna. A hóna alatt pedig szorongat egy hosszú bronzcsövet, amelynek gyönyörű kékes patinája van. Csakhogy a patinát a bronzcső nem kívül hordozza, hanem belül. Tudniillik a bronzcső egy szőlőpermetező-edénynek a csöve, amelyikbe beleszáradt a gálic.

— Így találták? — kérdeztem komolyan.

— Így — mondják mind a nyolcan.

— A kékkövel együtt?

— Hát ügön... Ahogy van... — mondják vontatva.

— A tanító úr szemétdombján?

— Nem, nem ott tanáltuk — mondja az öreg Csonttörő. A többi már hallgat.

— Akkor hát lopták?

Erre már Csonttörőben is megáll az ütő.

— Nem szégyenlik magukat? — fordítok nekik hátat és leguggolok a cserepekhez.

A meghatalmazott követ és miniszter megöögja a karomat. Egy kicsit haragosan nézek hátra, csak úgy a vállam felett.

— No?.

— Nézze... igazgató úr... nem akartunk mink rosszat magának ... Csak ... hogy az este úgy szívre vette... azt a kis réz-morzsát, vagy mit... azt gondoltuk, hogy majd megőrül ennek a nagy darab réznek ...

Bizony isten jobban reszketett a szava, mint a nagyköveteknek, mikor a háborút proklamálták.

A TÖBBI DESTRUKTÍVOK

Megírtam már, hogy a kiszombori vályogosban engem akart betemetetni a Bódi cigány annak a sokbogláros hun huszárnak a helyére, akit az embereimmel kiszedtem az agyagból.

— Mit háborgassa az úr ezeket a segíny halottakat sent hitünk tanítása ellenére? — kérdezte Bódi barátom vérben forgó szemmel. — Ha én tenném a törvényt, én asz ilyen gonos emberre rásakajtatnám a földet, mikor benne bujkál.

Nem szeretem a polémiát és tudom, hogy a világnézeti, különbségeket nem lehet teoretikus vitákkal elintézni. Én destruktív ember vagyok, mert üveg-szekrénybe, rakom az ősök csontjait, Bódi pedig konstruktív férfiú, ennél fogva belegyúrja őket a vályogba és beletapasztja a falba, a nélkül, hogy szent hite tanítása eszébe jutna.

Egy szóval nem kezdtem tudományos disputát a fölháborodott Bódi val, hanem bedugtam a száját az utolsó szivarommal. Mondhatom, a legjobb módszer világnézeti, különbségek kiegyenlítésére. Másnap már lapáttal kellett elfegyelmezni Bódit a hunoktól, akiket tíz körmével akart előkaparni, hogy kedvemben járjon. A hunok ugyan olyan jó emberek, hogy ez ellen nem emelnek, óvást, hanem a tetanus igen gonosz

nyavalya s a jó Isten Bódit mégse avégre terem-
tette, hogy tudományos szenvedélyének essen ál-
dozatul.

Hanem hát nem a magam destrukciójával akarok
én már megint kérkedni, mert az nem újság s van-
nak, akik számon tartják, még ha magam elfelejteném
is. Azokat a destruktívokat akarom én itt most be-
árulni, akikről senki se beszél, mert senki se tud,
akik olyan megátalkodott destruktívok, hogy még ne-
kem is bosszúságot okoznak. Mindig megelőznek az
istenverték a csontok csűrjében s hol az ősök közt
ütnek szét, hol engem tesznek bolonddá. Természe-
tes, hogy szaktársaim, — ilyen aknamunkára csak
kollégák képesek. És milyen szívósak és milyen kö-
nyörtelenek és milyen kegyetlenek! Aki olyan közel-
ről látja a tevékenységüket, mint én, bizonyisten há-
romszor is meggondolja, hogy érdemes-e halottnak
lenni, ha így bánnak az emberrel!

Mert ne tessék ám azt hinni, hogy halottnak lenni
olyan könnyű, mint például múzeumigazgatónak,
vagy albán királynak. Nem csak annyiból áll az,
hogy az ember befekszik a koporsóba, a földre húzza
a szemfödelet és végre kialuszza magát, de olyan
szép csöndesen, hogy nem is horkant addig, míg meg
nem szólal a nagy vekker:

— Fogjátok hamar a koponyátokat, emberek és
siessetek a Jozafát völgyébe, ahol mindenki érdeme
szerint megkapja a végleges lakáscéduláját!

Mondhatom és meg is mutathatom akárkinek, hogy
nincs nagyobb hazugság, mint mikor azt mondják

az emberről, hogy elment az örök nyugalomba. Kívánságnak nagyon szép, de a tethelyen csak anynyira gílt, mint a Kellog-paktum, hogy egyebet ne mondjak.

Arról nem beszéllek, mi lesz a halottból tíz esztendő, vagy száz esztendő múlva, mert ilyent még nem láttam. Az én hatáskörömbé csak olyan halottak tartoznak, akik legalább ezer esztendősek. Azokról meg tudja mindenki, mi lett belőlük.

Hát először is nem lett belőlük por és hamu. Az örömeikből, a bánatukból, a haragjukból, az álmaikból igen, bár abban se vagyok egész biztos. Mindig az az érzésem, hogy a tarlóvirágok a föld alá vitt álmokból lettek, a pici kék tikszemek kisgyerekek, a pipacsok szépasszonyok, a búzavirágok költők, a vadpénzecskek bankigazgatók, a szamárkórók filozófusok és a nyúlárnyékok vezérkari főnökök álmaiból. (A múzeumigazgatókból az ötödik fizetési osztályig papsajt lesz.) A csontok azonban megmaradnak csontoknak ötezer év múlva is, még ha olyan vékonyak is, mint a halszálla. Még az a tejfogacska is megmarad, amelyik még ki se hasadt az állcsontból.

Ellenben nagyon sokszor nem ott találni a csontot, ahová az Isten rendelte s ahol az élő viselte. Van úgy, hogy a térdkalácsot a koponya alul szedjük ki, vagy a fogakat a lábujjizék közül, vagy a kulcscsontot úgy találjuk, hogy hegygel áll ki a halott öléből. Ki garázdálkodhatott itt? A *Totentanz* nagyon szép kitalálás, de csak írott és festett halottak számára, a földbe temettek nem hányják-vetik

magukat... Ami sírt halottrablók verték föl, az már az első ásónyom után kiabálja, hogy: „itt ember járt”.

Abban úgy össze van forgatva minden, hogy olyant oktalan állat nem csinál. Róka, menyétke, görény, vakondok és a mezei közélet más jelesei nem fejtenek ki ilyen mélyreható tevékenységet s úgy látszik, el is kerülnek a halottakat. (Amiből világos, hogy embereknek nézik őket.) Az az arcátlan féreg, amely keskeny csatornákat furkál a mély csontvázak alatt, specialistája a sírrablásnak. A napszámosaim úgy is hívják: *sírrabló*. A becsületes foglalkozását és hivatalos nevét nem értem rá kibogarászni. Valami rágcsáló állat lehetett, látom a kis koponyájáról, amit egérének nagyollok, pocokénak csekélylek. Elég gyakran találom a halottak alatt, amelyekhez tán ezer éve lebújt. Hogy mit keresett náluk bicsérdista létére, azt csak ő tudná megmondani. Lehet, hogy hombárnak használta az üreges csontjaikat, némelyik koponyát egészen telehordta valami apró sárga szemmel, amit vadrepcemagnak nézek. Úgy látszik aztán, közgazdasági tevékenysége közben néha elsportolgotatott az apró csontocskákkal, ujjporcokkal, fogakkal, mikkel. A luxus iránt is lehetett valami érzéke, mert néha a gyűrűket is elhempergette egész a lábfejekig. Elég gyakran megesett aztán vele, hogy beleszorult a saját vermébe és rászakadt a föld a legvirágzóbb konjunktúra idején, amely üzemi baleset. a jelenkorban sem tartozik a ritkaságok közé.

Csigabigákkal is elég sűrűn összetalálkoznak oda-

lent, az árnyak birodalmában. Már természetesen csak a házukkal. Persze ők nem a maguk jószántából kerültek le, hanem akkor temették el őket, mikor az ősökre ráhúzták a földet. Kit ezer, kit kétezer esztendeje. Egyebet nem tudok róluk mondani, mint-hogy a házépítő-művészetben azóta se haladt előbbre a nemzetségük. A csigahéjnak a gepidák idejében is éppen annyi csavarodása volt, mint most. Mint kolléga — már nem háztulajdonos, hanem földbúvári tekintetben, — nem vethetek a szemükre semmit. Legfőljebb azt, hogy sokszor megkáromkodtatják a famulusomat.

— Vigyázzon, Jánosi Ott valami ezüstkarikát reccsentett össze a kis *spatni*.

— Dehogy, — mondja János — csak csiga, a nehézség cifrázná ki csörgemetélővel a füle gombját a nevenapján.

Azt hiszem, egy kicsit sokat kíván János a nehézségtől, amikor ennyi föltétellel kedvelted vele a csigát. A cicindela-bogár fényes zöld szárnya is fölvilálan néha a mélységben s bronznak nézeti magát, velünk. Ha aztán kiderül, hogy bolonddá tett a szemünk, János szánakozva tovább is libbenti a kis khitinhártyát, amely valaha Isten bogarának szolgált frakkul:

— No, hát téged minek hívnak, szegényke? — mondja neki azon a hangon, amin kisgyerekekkel, vagy madárfiókával szoktunk Tbeszélni.

En megmondhatnám neki, hogy a zöld bogarat *cingolány-nak* hívják tudós magyarul, de hát én ben-

nem van kegyelet még a bogár-halottak iránt is, meg minek dühösíteném a magam részéről is hű embereket, akinek éppen elég a maga baja. Két fronton kell neki egyszerre harcolni. Fölfelé a legyek ellen, lefelé a nádgyökerek ellen.

Hogy hol veszi magát a légy itt, a mezők közepén, az egyik legkitanulhatatlanabb titka a dicső természetnek. A falu két kilométerre van tőlünk. A tanyák ezen a tájon nagyon szórványosak, légynevelő jószág erre felé nem jár és mégis ezrével csipkednek bennünket a zümmögő bestiák, akiket elfelejtett leszerelni a trianoni béke. Mondhatom, el vannak látva szuronnyal s azt a mi tiszteletünkre mindennap újra kiköszörültetik.

— Hogy fültatok volna a vízbe gazdástul! — vág középük János mérgesen a söprével, amelyiknek az a rendeltetése, hogy az ősökrolt el tisztogassa a morzsás földet.

— Melyik vízbe, János?

— Hát a vízözönbe, a szél hordta volna el a haját annak a vén Noénak, aki jegyet adott nekik a bárkába.

De ami igaz, igaz: még a legyeket is inkább vállalnánk főntről, mint a nádgyökereket lenről. Az a mi legnagyobb bosszúságunk és legkonokabb felforgató társunk, a nádgyökér.

Ezen a helyen emberemlékezet óta nem láttak nádat. Búzamezők vannak itt, meg cukorrépatáblák, tehát minden romantika nélkül való vegetáció. S a föld úgy tele van nádgyökérral még két méter mély-

ségben is, hogy minduntalan az ropog az ásonk alatt, mint az emberbomba. Különösen ott, ahol halottaknak vetettek ágyat valaha. Annyit már tud a leg-együgyűbb napszámosom is, hogy ahol nagyon sok a nádgyökér, ott sírt találnak.

A sír meg is van, de nincs benne köszönet. A nádgyökér megkeresi a csontokat, mindenütt azok hosszában halad a felporhanyított földben s úgy szét-túrja őket, hogy nem képzelheti, aki a maga szemével nem látja. Aztán meg a rostjaival átnyalából karcsonatot, kést, függőt s csak törötten ereszti el. De még különbet is tud ennél. Kilyukasztja fönt a combcsontot, végigfut benne velő helyett, aztán átmegy a lábszárcsontba s az ujjak közt bukkan elő újra.

Eddig vagy húsz lábszárcsontot találtak, amelyikkel a nádgyökér így megjátszotta magát. Mintha csak emberkéz lyukasztotta volna őket fűrővel. Ha tudós volnék, azóta már könyvet is írtam volna róluk, megállapítván, hogy ezek a gepida király bukott miniszterei voltak, akiket külön rítus szerint végeztek ki.

Attila nagy urunkkal sok ügyes-bajos dolgom volt nekem, noha személyes találkozásom nem volt még vele s attól tartok, nom is lesz az innenső világban. Kicsit unom már azt a sok követet, akikkel megüzeni, hogy mely részén található ő a határunknak, hol a Tiszában, hol a nádasaink közt kanyargó erekben. Hiába szabadkozom, hogy én csak a szegénysori ősökkel vagyok baráti viszonyban s halott királyok előhámozására csak az ötödik fizetési osztálybeli régészek illetékesek, a követek mind belém vetik reményük horgonyát. Már pedig én azt nem győzöm se idővel, se szivarral. Ki is van adva az ordre a háznál is, a kultúrpalotában is, hogy aki Attila-ügyben keres, annak már az előszobában le kell harapni a fejét. Bejönni ugyan akkor is bejön a hírhozó, de fejetlen lévén, nem tudja hová dugni a szivart s így a diplomáciai tárgyalások hamarabb véget érnek.

Vasárnap reggel azonban olyan követet küldött hozzám Attila, akinek a fejét leharapni magamnak se volt bátorságom: egy síró asszonyt. Úgy néztem, valami kisiparosné lehet, tisztos kopottruhájú, menyecskének már öreg;, öregnek még menyecske. Hull a szeméből a könny, reszket a szája széle, még az Attila szíve is megesett, volna rajta. Hát persze,

hogy belesimogattam a nagy székbe, szaladtam ki egy pohár friss vízéért és megkérdeztem, miben lehetek szolgálatára.

Ahogy egy kicsit összeszedte magát, bemutatkozott szép illedelmesen. Csakugyan iparosáé, kisteleki asszony, ötször volt neki jelenése .Attilával s azt jött jelenteni nekem, mert a Világlapban azt olvasta, hogy ebben az ügyben én vagyok a komiszáros és az Attila énhozzám tartozik, mint állami letétnökhöz.

Láttam, hogy a dolog nagyon komoly s megadtam magam a sorsnak, mint ahogy ilyen magas hivatalok viselőjéhez illik.

— Mondja, jó asszony, mondja.

Mondta körülbelül félóráig, de előbb becsukta az ajtót s ráfordította a kulcsot is.

— Borzasztó nagy titkok ezek, kérem alássan, nem a világ fülére valók.

Sírt, csuklott, vonaglott, míg közölte velem a borzasztó nagy titkokat, amiket részletesen nem adhatok tovább, mert csakugyan nem egészen a világ fülére valók. Pontos naptári dátumok szerint sorolta fel a jelentéseket. 1922 március 17-én éjfél után 2 óraker volt az első. Akkor még nem Attila jelent meg neki, csak az őrző, egy ősz öreg ember, aki megmutatta neki a Marosban azt az örvényt, amelyik forgatja a hármaskoporsót s atra neki kell vigyázni addig, míg föl nem veszi valaki. Ahogy az ősz öregember eltűnt, ő úgy fölzigult, hogy kiugrott az ágyból, fölkelte

az urát és elmondta neki a dolgot. Az ember azonban nem lepődhetett meg valami nagyon, mert csak legyintett és annyit mondott:

— Hiszen a te álmaidból már régen regényt lehetett volna írni!

De később aztán Attila is megmutatta magát a szegény asszonynak. Úgy, ahogy a koporsóban fekszik, gyöngytakaró alatt. Fekete szakállas nagy ember, magyarul beszél és nagyon barátságos természetű, ahogy az ötödik jelenésből kiderül, amely most az őszi törént, kisasszony nap-éjszakáján.

— Úgy mondom, ahogy volt, egyszer csak azt vettem észre, hogy az Attila feje a vállamon van, arra nagyot sikoltottam, az uram azt mondja, alig bírt eszméltre téríteni.

Most is elkezdett reszketni, de aztán csak erőt vett magán, összetette a kezét az ölében és nézett rám megváltásért esedező szemmel.

— Hát ezeket tudom én, kérem szépen. Meg tudom mutatni azt az örvényt akár ebben az órában. Mikor tetszik most már azt a nagy királyt megszabadítani?

Most már mit mondjak a boldogtalannak¹? Mondjam neki, hogy verje ki a fejéből ezt a bolondságot, vagy küldjem orvoshoz? Okosabb volna, de Isten tudja, mintha embertelenség volna ettől a szegény lélektől az utolsó játékát elvenni. Hiszen úgy látom, már túl van azon, hogy okosan lehetne vele beszélni. Megfogtam a kezét és azt mondtam neki:

— Nézze, jó asszony, nem jó világ volna most az Attilára. Olyan nagy a szegénység, hogy még tán a gyöngytakarót is leszednék róla a népek. De az arany, meg az ezüst koporsóját okvetlen elvennék tőle adóba. Hanem mondja meg a nagy királynak, ha megint jele-nése lesz, hogy türtőztesse még egy kicsit magát és várjon addig, míg megint öröme lehet a népében.

Hát valami nagy sikere nem volt ennek a jószán-déknak sem. Sohase felejttem el a szomorú nézését, amilyent én még emberi szemben nem láttam.

— Jaj nekem, jaj nekem — mondta csöndesen, ahogy kitántorgott a szobából.

Ekkor haragudtam meg az Isten ostorára, aki más-félezer év távolából is hazajár kísérteni és egyszerű lelkeket megzavarni. Eddig nem nagyon izgatott a te-metése rejtélye, amiben csak középkori vándormesét ! láttam, — hiszen a monda szerint Alarich gót királyt is így temették a Busento medrébe, mégpedig negyven évvel előbb, mit Attilát. Én mindig úgy éreztem, hogy ezt a mesét fogták rá a mi nagyurunkra is, meg is írtam, amit gondolok, be is verték érte a fejemet. Dehát nekem kemény fejem van s az a gondolatom támadt, hogy most már tudományosan számolok le Attilával. Már olyanformán, hogy utána járok, mit mondanak a temetéséről a tudósok.

Hátam mögött a Révai-lexikon, nem éppen szak-könyv, de a cikkeit szakemberek írták, mesterei a ma-guk tudományának. Első lépésnek jó lesz ez, kihú-zom a második kötetet, meg is találom, amit keresek, külön címszó alatt. Idézem szó szerint:

— *Attila sírja. Semmi adatunk sincs, hol lehetett. A száz évvel későbbi Jordanestől (cap. 49) csak annyit tudhatunk meg, hogy miután tort, „stravát” tartottak a hunok Attila „sírhalma” felett (super tumulum eius), hármás, arany-, ezüst- és vaskoporsóba zárva holttetemét fegyvereivel és ékszereivel együtt egy medréből elvezetett folyóba temették, a folyót azután ismét visszavezették medrébe s akkor mindenkit megöltek, aki tudott valamit a sírról...*

A munkatársak jegyzéke szerint ennek a kötetnek a magyar történelmi cikkeit elsősorú szakemberek, nagyobbára akadémikusok írták. Akire gyanakszom., néhány évvel ezelőtt halt meg, nagyon tisztelt alakja volt történetírásunknak s igen érdemes kutatója ősmultunknak. Be is érhetném vele, de ha már benne vagyok, csak megnézem, ki mit tud még. Van egy csomó kisebb-nagyobb értekezés Attila temetéséről. összenézem mind. Aki folyóba temeteti a nagyurat, az mind Jordanes 49. fejezetére hivatkozik. Ejnye, meg kellene nézni ezt a mindenkitől idézett gót püspököt, aki könyvét mindenféle elvesztett autorokból kompilálta össze. Meg van az már vagy húsz év óta, Gombos F. Albin kiadta derék magyar fordításban is, olvastam is én azt valamikor, de persze nem tudós célból, csak gyönyörűségből. No most előkeressük a 49. fejezetet komoly szándékkal.

Elő is keresem, meg is találok, meg is lepődök rajta, de nagyon. Ej, itt valami nagy elírás lehet. De hát van a mi könyvtárunkban eredeti Jordanes is, latinnyelvű, szaladjon csak, János, keressen ki egyet a katalógusból és hozza le!

Ez az ni, ez a szép disznóbörkötéses, elsőminőségben dohos salabakter, homburgi kiadás 1611-ből. De rebus Gothicis. De itt vannak a hunok is abban a bizonyos 49. fejezetben. Az Attila esete a „puella Ildico”-val, a ravatal a selyemsátor alatt, a tor, a hármaskoporsó, — megvan itt minden, csak a folyóvíz nincs! Egy árva szó se róla. De igenis itt van az ellenkezője. Tisztán, világosan, magyarul, ha latinul van is... Noctuae secreto cadaver est terra reconditum ... Éjjel a holttestet titkon a földbe rejtették. Ügy, ahogy a Gombos F. Albin szerkesztette Középkori Krónikák magyar fordításában is megolvashatja, aki megnézi.

Dehát úgy látszik, nem nézték meg Jordanest, csak idézték, valahonnan is, meg egymásból is, mert hiába, akárki mit mond, mégis csak nagy itt a tekintélyek tisztelete.

Ezzel hát készen vagyunk. Az egyetlen történeti forrás, amire hivatkozni szokás, nem azt mondja, amit mondatnak vele, hanem éppen az ellenkezőjét. Attilát nem folyóba temették, hanem földbe, hún nemzeti szokás szerint.

Most jön a dolog izgatóbb része: mítoszi eredetű és honnan származott a közhit, amivel ma falun-városon találkozunk az ember? Rászántam a vasárnapot a deifektív-munkára és Anonymustól Horváth Mihály első kiadásáig minden idevágó történeti munkára kiterjesztettem a nyomozást. Sorra vettem a krónikákat, „megnéztem a nagy jezsuitákat, Katonát, Prayt — azok is idézik Jordanest, de árok meg is nézték — sőt még az öreg Fessiert se felejtettem ki, sőt éppen őt

gyanúsítottam is egy kicsit, de őt is kénytelen voltam ártatlannak minősíteni. A szabadságharcig se a történelmi irodalomban, se a szépirodalomban még csak mende-monda gyanánt sincs nyoma sehol annak, hogy Attilát vízbe temették volna. Sőt a komoly történeti irodalomban még azután sincs. A Hóman—Szekfű nagy történelmi munkája nem foglalkozik ezzel az apró részletkérdéssel, a Szilágyi-féle millenáris munka első kötetének egy: k jegyzete pedig éppen azt olvassa ki Jordanesből, aminél egyebet nem is lehet kiolvasni: hogy Attilát éppúgy halom alá temették, mint a többi hunt.

Mikor idáig jutottam, az a gondolatom támadt, hogy ezt a szép mesét Jókai költhette, a legnagyobb magyar varázsló, aki történelmünk annyi homályát elszívárványosította. Addig kutattam a száz kötetében, míg meg is találtam a Hadak útját. Hun rege-sorozat az, amely Holtak harca címmel jelent meg az 1854-es Hölgyfutár-ban s azután különböző címek alatt sok kiadást ért. Gyerekkoromban magam is olvastam ezeket a fametszetekkel illusztrált kiadását, amin már nagyon sok izgalom rajta hagyta a kezenyomát. Nagyon nekiörültem, hogy a könyvtárunkban ezt is megtaláltam, majd olyan rongyos példányban, mint amilyen az én lélegzetem elakadt negyven évvel ezelőtt. S találomra éppen oda nyitottam, ahol holdas éjszakában eresztik a vízbe a hármaskoporsót.

Jókai regényíró volt s nem tartozott történeti felelősséggel. De a látszatát szerette megadni. Kellott neki a történelmi hitel egy szem búzája, amiből egész

kenyeret dagasszon a fantáziája. Most már hol találhatta ezt az egy szem búzát?

Ezért aztán igazán nem kellett messze mennem. 1854-ben jelent meg Ipolyi Magyar mythológiája is s az egész életére terített asztalul szolgált a mesék Krózusának. A Bálványos-vár-t is ebből építette fel, meg Orbán Balázsból. Itt kellett neki az Attila-legenda egy szem búzáját is megtalálni azon frissiben.

Itt is találta, még pedig a VII. fejezetben, amely az elemek tiszteltéről szól. A víz-ről értekező szakaszban ezt írja a nagy püspök, a maga nehezen zötyögős stílusában:

— A források, tavak, folyók mentében vannak temetkezési helyeik is (már t. i. az ősmagyaroknak) s talán magában a folyó medrében, mint Attiláról egy hagyomány van tudtomra, mely szerint hasonlóan, mint Alarich (Jornand. 29), ő is a folyónak leeresztése után, kincsei és fegyvereivel annak medrébe temettetik, miután a hullámok ismét föléje eresztetnek.

Tehát Ipolyinak „Attiláról egy hagyomány volt tudtára”. De hogy hol vette ezt a hagyományt, nem mondja, holott máshol mindenütt lelkiismeretesen megnevezi a forrást, vagy számszerint hivatkozik a népszájról való gyűjtésére. Ezt az adatát nem hitelesíti semmivel s az nyilván nem feledékenységből történt éppen ebben az egy esetben. A nagyszívű és nagy lángú tudós aligha tudta volna gazdáját adni ennek a hagyománynak, amelynek fontosságát neki is

éreznie kellett. így nem hagyománynak számít az, csak jóhiszemű feltevésnek. Ha Alarichot folyóba temette a maga gót népe, mért ne művelték volna azt a hunok is Attilával, aki még különb istenostora volt, mint korábbi pályatársa.

A csira tehát Ipolyié, Jókai nevelte belőle a fát és Gárdonyi Géza megszólaltatta rajta a fülemülét. Verse a Tiszában alvó hun királyról belekerült az olvasókönyvekbe és teljessé tette a legenda kialakulását. Amihez én se azért nyúltam hozzá, hogy szétfoszlassam, mert a legendákat úgy se lehet meghalasztani és mi értelme is volna annak? Egyebünk sincs, mint a legendáink és azokra olyan nagy szükségünk van, hogy ha nem volnának, csinálnunk kellene ölcet. Csak érdekesnek találtam elmondani, hogyan született szemünk láttára ez a szép legenda, ami, hogy csak legenda, az még öröm is nekünk, pusztázó alföldi áskálóknak. Most már lehet keresni Attilát, akit mégis csak több reménységgel lehet aranyszemű homokunk alatt keresni, mint folyóvizek örvényeiben.

KÉMÉNYSEPRŐÉKNÉL SZŐREGEN

Levelet írtam egy nagy úrnak, alázatosan megkértem, engedje meg, hogy nagy határ földje egyik kis foltján fölásathassam azt a honfoglaláskori temetőt, amiről az egyik tücski-hajcski jobbágya beszélt. A nagy úr nem válaszolt, nem is válaszolhatott. Nem nagyon lepődtem meg. Hallottam én azt már a pesti könyvkereskedőmtől, hogy a nagy urak nem nagyon szeretgetik az írásaimat olvasni, még azokat se, amik nem nekik vannak írva. Hát akkor hogy kívánhatnám azt, hogy arról vegyenek tudomást, amit nekik írtam! De hát a honfoglalókat se hagyhatom, nekem azokat felkarolni hivatalos kötelességem. Most már nem a nagy úrnak írtam, hanem egyik pedinter-ének, bizonyos múzeumi törvényre való hivatkozással. Erre aztán meg is kaptam a választ. Rövidet, világosat, magyarosat. Nem engedhetik meg az ásatást — a mai nehéz gazdasági viszonyokra való hivatkozással.

Hát ezt is köszönöm. Tudniillik azt, hogy nem a pallosjogra hivatkoznak. A dolog ezzel el is van intézve. Nem beszélünk róla többet. Inkább beszéljünk a szőregi kincses kéményseprőékről.

Máder Ferencnek hívják azt az öreg urat, akinek én a múlt esztendőben elszedtem a kincseit a szőregi Szív-utcában. De hogy adóemelése ne legyen belőle, sietek hozzátenni, hogy ezek a kincsek nem igen alkalmasak adóalapnak még minálunk se. Részben négyezeréves csontok képében tartózkodtak a Máder Ferenc földjében, részben az öreg kéményseprő szívében bujkáltak. Ilyenformán nehezen voltak hozzáférhetőek mind a két helyen s nekem is *meg* kellett öregednem, míg rájuk találtam.

Mert híreből régen ismertem én Máder bácsit, sokkal előbb, mint hogy szembesültem vele. Hiszen még az én hajam is koromszínű volt, mikor először jártam Szőregen ösöket keresni. Már akkor hallottam róla, hogy van ebben a faluban egy kéményseprő, akinek koponyákkal van kirakva az udvara, kertje. De hát azzal ne is próbálkozzak, mert az... izé, nehéz ember.

— Mért volna nehéz¹? Láttam én már karón varjút máskor is, mégis galambnak szállt a kezembe, ha bevárt.

— Nono, — mondták a szőregi informátoraim — csakhogy ez a varjú nem várja ám be az embert. Amúgy jó ember, dolgos ember a Máder úr, de nagyon magának való s az istennek se engedi meg, hogy a földjét felturkálják.

Tovább aztán nem is igen érdeklődtem. Szőreg az én régészeti diáriumomban vagy húsz esztendőn keresztül három kereszttel megjelölt hely volt. Ez any-

nyit jelentett, hogy ott olyan mélyen van elhantolva minden ásatási lehetőség, mintha nem is szegénysorú falu lenne, hanem sokezerholdas uradalom. Pedig leletek dolgában Szőreg még Szegednél is gazdagabb hely. A mi kultúránk alighanem ott kezdődött még ötezer évvel ezelőtt, mikor nem a modern technika vívmányaival, hanem egyszerű kőbaltával vertük be egymás fejét s nem a szabónál rendeltük meg a városi bundát, hanem sajátkezűleg gombolták le a farkasról, aki nem adta részletre. S azóta minden történeti korszak otthagya a nyomát. Az egész falu egy mintaszerű régészeti kézikönyv s ha én gazdag ember volnék, megvenném az egészet s akkor lenne mit ásatni még a dédunokámnak is.

De a szőregiek sehogy se akartak rákivánni a múzeumi dicsőségre. Még kínálva se kellett nekik. Savanyú arcok, kelletlen hümmögések fogadtak mindent. Mindenki tudott a régiségekről, de mindenki a szomszédja földjében. Úgy jártam, mint a csépai magyar, aki először vetődött Pestre s a Rákóczi-úton azt kérdezte a rendőrtől, melyik az utcának a másik oldala.

— Melyik? Hát az ni! — mutatott át a rendőr a túlsó oldalra.

— A fene tud eligazodni ezeken a pestieken! — keseredett el a csépai ember. — Az elébb azon az oldalon kérdezősködtem, ott meg mindenki azt mondta, hogy ez a túlsó oldal.

Természetes, hogy Máder árral sohase tettem pró-

bát. Akire meg maguk a szőregick is azt mondják, hogy nehéz ember, azzal én nem veszttem a lelkem.

Tavaly aztán muszáj volt vele megismerkednem. A szomszédjában vallattunk valami kiarendált földet, felástunk is benne egy-két krampuszt, de kicsi volt a földecske, hamar kifogyott.

— A kéményseprőnél kellene megpróbálni, — vélte Jánosom, mint jobbkezem a destrukcióban, aki jó néhány ezer embert segített már nekem kiforgatni az örök nyugodalom ágyából. — Én átnézek hozzá.

Bennem megmozdult az emberséges főnöki szív.

— Családos ember maga, János. Hagyjon békét a kéményseprőnek, mert azt hallottam, hogy az hörcsögös ember és mindjárt füstre akarja tenni, akire megharagszik.

De János vásárhelyi ember, ennélfogva nem riad vissza a legfeketébb kéményseprőtől se. Ráadta a fejét, hogy beviszi hozzá és sikerült neki visszahozni is.

— Lehet ásatni. Nem is olyan nagyon vonakodott az öreg, csak azt kötötte ki, hogy szőlőben, fában kárt ne tegyünk, a salátát le ne tapossuk, a birsalmát ne hozzuk el emlékébe, a méhecskéket ne zavarassuk és mikor az árkokat behúzzuk, a termőföldet ne keverjük a vad föld alá.

Hát erre mink mind vigyázunk, ahol ki nem kötik is. Új pont itt csak egy van a paktumban. Az, hogy a méhecskéket ne zavargassuk. De ez nem is tartozik a mi szokott szórakozásaink közé, csak a méhecské ne zavargassanak minket.

Megkezdjük az ásást s az első napon be is fejeztük szerencsésen. Már nem nekünk volt szerencsénk, hanem a halottaknak. Nem találtuk meg őket. Egy feneketlen penyés gödröt kotortunk ki fenékgig s azt határoztuk, hogy másnap elmegyünk jobb tájékra. Akkor odalépett hozzánk Máder úr, aki addig a kerítés mögül nézte, hogy megtartjuk-e a törvényt.

— Aj, — mondta — nem otan kel keresni őket, igazgató úr. Otan én már felaskaltatak őket, sok csontokat, begréket, koponyákat.

— Hát aztán hová tette őket, Máder bácsi? Összetörte, úgy-e?

— Nem eszetertem, dehogyse. Én nem terem eszse semmit. Koponyát tetem ablakba, utcára, hű, ijedezték tőle népek és montak, azért feljelentenek engem jedző úrnál. Na, mondom, enim koponyával azt tesztek, amit en akarom.

Kezdtém megérteni, hogy mért tartják a szőregi kéményseprőt különös embernek a népek. Mégse lehet az egészen tökéletes ember, aki nem törí Össze a régiségeket.

— Hát az edények, Máder bácsi?

— Azok elvittek tőlem, hogy majd adjak muzeómba.

Megmondta, hogy kicsodák. Én is megmondtam, hogy nem kapott azokból a múzeum semmit. Erre Máder úr is haragudott, meg én is, de nem egymásra haragudtunk. Inkább nagyon is összebarátkoztatott bennünket a közös harag.

— Hozok térképet. Mutatok, hogy ált ház, telek, porta, még nem enyim volt.

Kihozott valami telekkönyvi térképvázlatot és elkezdte azt nekem magyarázni. De olyan világosan, mint egy mérnök. Őszinte tisztelettel néztem Mádér úrra. Azzal viszonzta, hogy megmutatta, hol sejti még bolygatatlannak a földet. Ott találtuk meg másnap reggel az első zsugorított csontvázat, akkora tállal, hogy belefért négy sonka. Ez nem szemléltető képnek van kitalálva: csakugyan négy sonkacsontot találtunk a táliban. A húst persze már lerágta róluk az arra illetékes egyén. Nem is csoda, hiszen négyezer esztendeje volt rá.

— Ó, lesz itt még több is! — lelkesedett egy kedves öreg néni — itt a saláta végiben!

— No, ott nem bántjuk, — mondom — nem akarunk kárt tenni a gazdáéknak.

— Egy-két saláta-palánta nem tesz semmit, — mondta a néni, akiről kiderült, hogy neki joga van úgy vélekedni, mert ő a Máderné asszony.

Ellenben egy szelidarcú, szép, fiatal menyecske egész nap bánatosan keringélt a szomszédbeli nézelődők közt az árkaik körül. Megszántam, megkérdeztem, mi baja.

— Nem bírom innen becsalni az uramat, itt ácsinkózik reggel óta, pedig annyi volna az őszi munka a ház körül, azt se tudom, melyikhez kapjunk.

— Melyik az ura?

— Ez ni, — mutatott rá egy jókötésű ifjú em-

berre, aki egy szétnyomott ibrik darabjait állította össze nagy szakértelemmel az árok partján.

Arról meg az derült ki, hogy ő az ifjabb Mádér s ez idő szerint az övé már az impérium a szőregi kémenyek felett. Afféle társuralkodó s ha a Máderek pénzt veretnének, mind a ketten ráveretnék a képüket, mint valamikor a bizánci császárok szokták. Aztán meg az is kitudódott, hogy az egyik kutatóárkot már az ifjabb Mádér domíniumán futtattuk végig, a nélkül, hogy engedélyt kértünk volna rá.

Harmadnap reggel, ahogy számbaveszem a hadamat, tizenegy munkást olvasok össze. Hát ez meg már hogy lehet? Mikor én csak tízet fogadtam, azt is sok tusakodás után, mert esztendő vége felé nagy szeme van már a múzeumi dénárnak.

— Hát úgy, igazgató úr, — mosolyog a szelídarcú menyecske — hogy a Pisti meggondolta magát. Azt mondja, addig, míg az ásatás tart, úgyse tud az izgatottságtól mit csinálni, hát akkor több haszna lesz belőle, ha lent dolgozik a gödörben, mintha idefönt tátja a száját.

Én már öreg munkás vagyok a halottak kikubikolása terén, de még ilyent nem értem. Hogy egy család, amelyiknek egyetlen tagja se volt még soha múzeumban, így tudjon lelkesedni olyan dolgok iránt, amire a tanult emberek ügyet se vetnek! Ha én ezt kiírnám az újságba, azt mondanák, kitaláltam.

A nagy öröm aztán egy kicsit meg is szélesíti az embert. Bizony a salátára is rátapostunk egy kicsit,

meg egy-két szőlőgyökérben is megreccsent az ásó. Vigyázatra intettem a munkásaim és mentegtettem magam Máder úr előtt.

— Az nem tesz semmit se, nem, — vonogatta a vállát — szegényebb már mi azzal se nem leszünk.

Valahányadik nap este aztán, ahogy kihagyom a másnapi munkát s nézegetjük a kétméteres gödrökben a tarka foltokat, amik elárulják a sírt, azt mondom Jánosnak:

— Itt csontváz van!

— Az, látszik a vonala is — mutatja János a kis ásóval a barna léniát a sárga homokban.

— Ezt azonban itt kell hagynunk, az ördög vigye el, körülbelül a fele a nagy cseresznyefa alá esik, annak meg nem rongálhatjuk meg a gyökerét.

— Szó sincs róla — mondja János is, aki velem együtt jobban vigyáz a máséra, mint a magunkéra.

Másnap reggel ahogy kimegyek, már úgy posta után, jön elébem János.

— Nagy sír. Bronzmancsettás krampusz fekszik benne.

Leszállok a gödörbe, feljövök, nézem az ásatási térképünket, nem tudok orientálódni sehogyse.

— Nézzük csak, hogy is állunk. Itt a nagy cseresznyefa ... Azaz nini, hol a cseresznyefa?

— Ahol van ni — mutat János egy vastag faderékra, amely legallyazva hever a földön. — Máder úr kivágatta a fát, hogy utunkban ne legyen. Ugyan maga is segített kivágni.

— Ahogy magamhoz tértem az ámulatból, lélekben

kalapot emeltem a kéményseprőipar előtt és megszorítottam az öreg szittya kezét, akinek élete végéig idegen maradt a mi idiómánk.

— Máder bácsi, honnan került maga ebbe a faluba?

— Szegedébül — mondta önérzetesen. — Otan voltam én legén a mesterségbe, magyarul is otan megtanultam.

No, gondoltam magamban, ottan nem igen tanulhatta meg, hogy egy bronzkarika megér egy cseresznyefát. Mert én ott méltóságos urat is ismerek olyant, aki nekem magamnak megmondta, hogy az egész tudományért nem adna *egy* kiszáradt szőlővesszőt.

De mondani nem mondtam, mert akkorra odabicegett elém a legkisebb Máder és megbökte a térdemet, mert följebb nem ért.

— Csecse bácsi, csottja, — emelgetett fel vékony kis karjával egy cserépdarabot. Ami azt jelentette, hogy elhozta az eleven bácsinak a halott bácsi csontját.

Ez is nagyon szép teljesítmény volt a kétéves és háromhónapos princről, aki egykor örökölni fogja a Máderék családi címerét, a kormos fityulát és a kéménykotró drótseprűt. Egyelőre azonban ő is a hazai régészetnek szentelte minden energiáját. Egész nap ott csetlett-botlott az emberi vakondtúrások közt, kis ásókanállal döfködte a földet és bogárszemével elhárította magától az anyját, ha az csókkal akarta zavarni az őseket felderítő munka folyását.

— Ne báccs, — rázta okos kis fejét — Mádej dó-
doz.

Nemcsak a bronzkori emberek hagyatékát hoztam
el megőrzésre Szőregről, hanem a dolgozó öreg és
ifjú Máderekét is. Jó az nekem a magyar kultúrfő-
lényt bizonyítani olyan pillanatokban, mikor nagy
urak teszik előttem illuzóriussá,

INSULA LEBŐ

(Levél is lehet a pénzügyminiszter úrhoz)

Ne tessék térképen keresni, mert nincs a világon olyan mappa, amelyikre rá volna nyomtatva. Kissé kiesik a világforgalom útjából ez a sziget, amelyet semmiféle víz nem vesz körül. Ennélfogva olyan sziget ez, amelyikre mindenféleképpen el lehet jutni, csak éppen hajón nem. Túl a Tiszán van, gyalogszerrerrel három óra Szegedhez, autón húsz pere, vagy félnap, a szerint, hogy hogy szolgál a szerencse. Innen a tápéi kompig öt perc, a tápéi komp túlsó feljárójától a Lebó-szigetig tíz pere; öt perc, míg a komp átcsigazza az autót a Tiszán. De ha az eső eláztatja a komplejárt, vagy a Tisza kiloccsan rá és beköpi sárral, akkor órák telnek bele, míg a modern technika diadala megteszi ezt a három lépés hosszú, de egy lépés mély utat. Olykor az ősi technika igénybevételével: ökrös szekérrel. S ilyenkor kiderül az is, hogy nemcsak lóhajtó embernek nem való a nazarénus vallás, hanem gépkocsisnak se. Én ugyan nem élek káromkodással, tiltom is tőle, aki fölött hatalmam van, de kénytelen vagyok beismerni, hogy arra a gép is jobban hallgat, mint az imádságra. Hiszen azért ördög szekere.

Mindenesetre sokért nem adnám, ha egyszer hazánk nagyjai a külföldi jelesekét megkéjkompozitálnák ezen a tájon. Az algyői kompon való átkelés ugyan még romantikusabb, mert ott a meredek feljárón sokkal komolyabb esélye van a halálos szerencsétlenségnek, de azért inkább ajánlom a magyar kultúrfölény illusztrálására a tápéi kompot. Itt itthonosabban érzem magam s egy kis protekcióval is tudok szolgálni. Akit én itt oltalmamba veszek, annak nem kell a kompkötelet húzni, mint más emberfiának. Ezt nem a közlekedési szabályzat írja elő, mint a révpénzt, hanem az emberség, ősi tradíció szerint tartozik vele minden rendes ember a révészeknek. Ez az a bizonyos kölcsönös segítség, mint természettörvény, amelyről Krapotkin herceg azt a magyar fordításban is igen elterjedt, de többnyire fölvágtatlan állapotban található szép könyvét írta. Hát azt itt se nagyon olvasgatják, a törvényt azonban tartjuk, legalább egyik parttól a másikig. A révészek húznak minket, mink meg húzzuk a révészeket. Egy darabig én is rendes ember módjára viseltem magamat, de aztán a révészek eltanácsoltak a kötélről. Hogy nem ilyen emberek számára való az. Nono. E tekintetben ugyan lehetnek elágazók a vélemények innen és túl a Tiszán, a vízen azonban így ütött ki a népszavazás. Olyan kegyben állok a két révésznél, hogy nekem még köszönnek is, ámbár egyébként ezt a foglalkozási ágat nem művelik. Errefelé mély víz a Tisza és örvényes. Nem merem kipróbálni, hogy ezt a megkülönböztetett figyelmet

a bakon ülő hajdúszinóros városi kocsisnak köszönhetem-e, vagy azon pettyegetett britannika-szivaroknak, amelyekkel a révész-mesterség iránt való nagyrebecsülésemnek jövet-menet kifejezést adok.

Öt kilométeren a tiszai töltés tövében gurul a kocsink, ahogy a kompból kiérünk. Jobbról sásliliomok sárga lángja világít ki a keskeny nádasból, azontúl fehér mécsvirágok, lila ökörfarokkórók, sötétkék zsályák ringatódznak a rétszélben. A fehér cic-kafark néhol hajnalszínre pirosodik, ott szikfolt keveredik a televénybe. A széki saláta levelei közt nyulak kergetődznek, valahonnan szívzaggató gyc-reksívítást hoz a szél, — sündisznókat öntött ki a víz, összeszorultak vagy tízen egy arasztos szigetkére s a kétségbeesés emberi hangon siratja őket. A nádas sűreje ezer hanggal van tele: csipogás, csettegés, hápogás, vakogás, víjjogás, füttyögés, mind az ég madarainak nászmuzsikája ez. A gólyát nem hozza ki a sodrából semmi: féllábon állja a haptákat és néz maga elé olyan komikus méltósággal, hogy bátran címermadarának választhatná a népszövegség. (Igaz, hogy azért van köztük különbség is, a *gólya* maga eszi meg a békát.)

*

Elkanyarodik a kocsi a töltéstől s most már a búzamezők közt zötyögünk vagy tíz kilométert, a pipaccsal, pipitérral, szarkalábbal, búzavirággal sze-

gett dűlőutakon. Ezek vidám társaslények, kiülnek az árokszélre és ránevetnek az emberekre. A konkoly meg a kaszanyűg nem kedvelik se a társaséletet, se az embert, beljebb húzódnak a búzák és rozsok óceánjába. Isten madarai közül a fűj meg a pacsirta ittlakosok. A tanyák egy kicsit szétszaladtak egymástól, mintha valami megijesztette volna őket, de azért vannak jó néhány százan. Rendesek, tiszták, húsvétra meszeltek, mert így pünkösöd felé már nincs idő ilyen hívságos dolgokra. Jó, hogy a kívül piros, belül sárga vadrózsa magától is felkúszik a sövényre s a hajnalicskának se kell létrát támasztani a kútághoz.

Ezt a párezerholdas szántóföldet úgy hívják, hogy tápéi rét. Csak a neve szerint tartozik a gyékényfonó ős faluhoz, Tápéhoz, a gazdája Szeged város. Ő vette el a Tiszától nem is olyan régen, néhány emberöltővel ezelőtt. Azelőtt is vízivilág volt, az árvanád még most is fel-felüti a fejét a rozszban, de nem igen bír kilátszani belőle, olyan hatalmasra nő az a kövér rétföldben.

Áldott vidék ez s jól jár, aki itt árendálhat néhány hold földet a várostól. Török is érte magukat még messzebb vidékről való magyarok is. Akik tanyát ragasztottak maguknak a hosszú lejáratú bérleteken, azok közt nemcsak szegediek, dorozsmaiak, csongrádiak vannak, hanem makóiak is, bácskaiak is, sőt olyan öregasszonyt is találtam, aki úgy invitált be a tiszta-szobába, hogy „gyűjjön be minálunk”. Ki is találtam, melyik vidékre való, meg is

mondta, hogy jászszentlászlói erodet. Legtöbb azonban a tápéi nép, ki napszámba jár át, ki a maga bérletén körömködni. Napközben nem igen látni itt embert, csak napszállat felé tetszik meg, mennyi itt a nép és milyen jól szolgál ez az esztendő. Nyolcvan ember, meg tíz-tizenkét szénásszekér a komp terhe egy-egy fordulónál.

Ezer holdak kalásztengerének százhusz holdas szigete a Lcbo, ahol most már negyedik hete ősoket keresünk.

Keresték ott az ősoket már az elődeim is, de nem sok szerencsével. Föl is jegyezték az utókornak, hogy nem érdemes ott kutakodni, mert rég fölforgatott már mindent az eke. Nagy kár, mert ott sok minden lehetett. Hiszen már Anonymus is emlegeti az insula Lebő-t, tehát az már a honfoglalás korában is megvolt s akkor is így hívták, mikor Szegedet még semminek se hívták.

Ennek a hagyománynak köszönhetem, hogy nekifeküdtem Anonymusnak és nekifogtam az ásót «a Lebőnek. Anonymus-szal nem voltam olyan szerencsés, mint a mestereim, mert nem találtam meg benne a Lebőt. Egy kézzel rajzolt régi mappán megeltem ugyan, de az csak százötven éves. Azt hiszem, az elődeimet a komp vezethette földre, mert ennek az eredete bizonyosan visszamegy legalább is a honfoglalásig. S ez olyan tökéletes intézmény, hogy nem is változott azóta se.

Ellenben az ásás azt bizonyította be, hogy néha nem árt, ha ujjat húz az ember a kedves öreg árnyakkal, akik kitaposták előtte az utat és onnan felülről vigyáznak rá, hogy jó nyomon jár-e. Bizonyosan nekik van benne legtöbb örömük, hogy most ez egyszer nem fogadtam nekik szót. Én megtaláltam a Lebón, amit ők hiába kerestek. Csakugyan jártak ott a honfoglaló ősök, akár húzták a kompkötelet, akár nem és hagytak ott a földben a csontjaik mellett egy-két múzeumi ritkaságot. Például vas-zablát, amelyiknek szarvasagancsból van a szára. Meg színes üvegmozaikos félhoídformájú bronz/függőt, amilyent eddig csak négyet találtak az országban.

De hát ez nem az, amit én kerestem. En az ősember hagyatékát kerestem az egykori szigeten, amely évezredekkel ezelőtt a legvédettebb helye lehetett a Tisza-Maros szögének. Nagyon alkalmas lehetett arra, hogy ott a kő-, vagy a bronz-emberek egész nemzedékei éljenek a maguk módján kultúrfőlényes életet. Föltevésem nem csalt meg. Rátaláltam a kőkori és rézkori embereknek a temetőjére is, a falujok omladékaira, a hamu alá temetett tűzhelyeire is, hol harminc centiméter, hol három méter mélységben s egy fél hold területről már eddig is annyi himmi-hummijukat hurcolgattam, küldözgettem haza, hogy külön szoba kellene nekik, ha legalább pincénk volna. Marékszámra a kovát, a jaszpiszt, az obszián-szilánkot. ami mind messze földről hozott kincse volt az ősembernek öt-hatezer évvel ezelőtt. (Az a szép ebben a tudományban, hogy itt egy-kétezer esz-

tendő se előre, se hátra.) Tarisznyszámra a szerpentinből, dioritból, mészkőből való kővésőt, kőbal-tát, némelyik egészen fúratlan, a másikon meg háromszor is újra van kezdve a fúrás. Zsákszámra a cserép, amit meander díszít, meg meanderoid, meg voluta és spirális s ami különösen nevezetes, monochrom festés, rendesen piros és polichrom festés, fehér, sárga, téglavörös, karmazsin-piros, matt barna és fényes fekete. Kagylógyöngy is van vagy egy iccényi, zsugorítva temetett ősrunk nyakából, meg háztapasztás is, az ősemlék öt ujja nyomával, tán a legrégebb daktiloszkópiái lelet a világon. Egy különös égett agyagdarab is van, hosszú lyukak benne, betetejezve alul, fölül s azokban múmiák, mint az egyiptomi fáraók. Ezek valamilyen kőművesdaráznak a múmiái, a deáknevét nem tudom könyv nélkül, de gondolom, nem is kéli azt számon tolem senki. Ez a darázs ráépítette a fészket az őskori gúny hóra, agyagból s mikor a falu leégett, akkor cseréppé égett a darázsfészkek is. Ebben a leletben az az örvendetes, hogy a kőművesdarázs építőművészete ötezer év óta semmit se fejlődött, ennél fogva nem kell attól félni, hogy a darázsnépek az ember-népek fölé kerekednek. Ambár az is igaz, hogy a Lebón az emberi építőművészet se fejlődött semmit a kőkorszak óta ...

De hát elég is lesz ennyi a lelet-leltárból. Ez is leginkább csak Tompa Ferenc barátomat érdekli, a Nemzeti Múzeum kitűnő ősrégész, aki a télen olyan monográfiát adott ki a kőkorszaknak erről a szaka-

száról — ő Theiss-Kultúr-nak nevezi — hogy én minden regényem dicsőségét odaadnám érte. Ahogy én a druzámát ismerem, ha ezt hétfőn elolvassa, kedden már utánam jön a Lebőre. (Azért csak hétfőn, mert olyan budai remetének ismerem, aki vásárnap nem rontja magát újságolvasással.) Hát még ha azt is megtudja, hogy egy tűzhelyen akkora, majdnem egész edényt találtunk az őskori közös konyha letagadhatatlan nyomaival, amelyikbe ő is beleférne, ha a testi terjedelme is akkora volna, mint a szerénysége. Ennél nagyobb teljesítőképességet igazán nem lehet várni egy kő-rézkorbeli edénytől.

*

De hát ha csak ennyiről volna szó, akkor nem írnám én meg ezt a cikket. Nem a kőkor itt a közügy, hanem Farkas Mihályné.

Annak a Lebő-darabnak a tulajdonosát, amire én ráfogtam az ásót, Farkas Mihálynak hívják. Derék magyar ember, javabeli, kétkézimunkás s nem szereti a sok beszédet. Leginkább csak egytagú szavakba foglalja a feleletet. A többtagú szavakat Pirosra bízza, az asszonyra. Énhozzám is Pirost küldte be, mikor őt rendeltem a szíнем elé.

Piros olyan széle-hossza egy gömbölyű kis darab asszony a tübeti mongol típusból. Száz pengőt kért azért, hogy a tanya körül felásathassam a gyepet.

— A búzaföldet, tekintetes úr, ingyen is fölturkálhat! aratás után. De a gyepet nem adhassuk száz

pengőn alul. Egy az, hogy csúffá teszik vele a tanyát, ha azt feldúrik, másik az, hogy nekünk majd csak hogy több hasznunk van a gyepből, mint a búzából. Mert ahogy a hó elolvad, ráereszti az ember az aprójószágot a gyepre, oszt az azon neveledik rántanivalóvá. Lásza ...

Meg kellett állítanom Pirost, mert magától nem szokása neki megállni a beszédben. Nem mintha tékozló volna, mert Piros semmiben sem tékozló, do hát tekintetbe kell venni, hogy az ura helyett is ő beszél.

— Sok pénz az a száz pengő, Piros lelkem.

— Csak megkeresni sok, tekintetes úr. Elhigyeje, hogy kiadni nem sok.

Tudom, hogy Pirosnak igaza van, de azért a múzeumnak mégis csak sok pénz a száz pengő. Azért csak kiguberálok, ha nagy léket vág is a kasszán, majd betömjük azt valahonnan. Találtunk már mink mecénást kisebb dologra is, mint a lebőii kőkor.

*

Harmadnap már betessékel Piros a tiszta szobába.

— Ne vigye mán el az álmunkat — törülgeti le a kötőjével a kanapét. — Ugyan tudom, hogy a tekintetes úr nem ilyen szobához van szokva.

Jaj, Piros, ha tudnád, hogy a tekintetes úr is ilyen szobából szakadt ki a világba. Ez a rettentő dohossága a földnek, ez a búbos kemence, ez a sublet, ez a kotlós az ágy alatt, ez a cirnos a ke-

mencenyakon, ez a szenteltvíztartó az ajtó kereszt-fáján — ó, de ismerősek ezek nekem! Még az ágy-terítő is olyan rongyos, mint a mienk volt s ez a piros ágy, de úgy formázza az édesanyámat, hogy semmi csodálatos sincs benne, mikor ebben a kis fényes orrú sasok-szaggatta ruhájú Fercsikében magamra ismerek.

— Hát lány nincs, Piros?

— Az első az volt — sóhajtott Piros.

— Úgy szokták tartani, — mondja Mihály — hogy minden okos embernek lány az első gyereke, mert az aztán majd gondját viseli a többinek.

Ez nagyon okos szokás-mondás, de Pirosék nem sok hasznát látták.

— Elmúlt, szegény, ötesztendős korában. A többi három is mind olyankor ment el. Öt-hatéves korukig csak megnevelednek, aztán visszaveszi őket az Úristen.

Az Úristen, igaz, meg tán ez a vaksi ablakú földes szoba is, meg a rongyosság, meg miegymás... Én se első Fercsikéjük voltam az én édeseimnek.

— Nagy kérésem volna tekintetes úrhoz — mondta aztán Piros, egy kicsit félreszegett fejjel, mint ahogy a káráló tyúk tartja a nyakát. — Nem is tudom, hogy fogjak hozzá.

De aztán csak beszédnek eredt s kevés volna ez a cikk arra, ha én mind továbbadnám, amit Piros mondott, pedig megérné. A veleje az volt, hogy Pirosaknak a hat hold bérleten kívül italmérési en-

gedélyük is van, de csak — nagyban, ötven liternél kevesebbet nem adhatnak el.

— Hát aztán terem maguknak annyi boruk?

— Dehogy, nekünk egy csöpp se — mosolyodik el Piros a tudatlanságomon. — Hanem az uram hoz Halasról, meg Majsáról, hol ötven litert, hol százat, mikor mennyit bírunk kifizetni, mert csak készpénzen adják.

— De hát ki vesz ezen a vad vidéken maguktól annyi bort?

— Hát a legények összeállnak, mikor bál van. De mostanában már ritkán báloznak. A szomszédok átátسالادnak egy-két liter borért. Hol keresztelőre, hol temetésre. De kint pénzért nem adhatjuk ilyen kicsiben, mert az tilalmas, osztán rossz a világ, még följelentenének bennünket, tán ez a rossz tanya is rámenne. Így aztán csak ingyen, barátságból adjuk s ami haszon volna a borkereskedelmen, az ilyenformán megy el.

— Hát akkor mi haszon marad maguknak?

— Ami a konyhára kell, azt csak bekeressük vele.

— A konyhára? Hiszen lisztjük, krumplijuk be-
térem, csirkéjük, látom, van elég.

Piros megint elmosolyodik.

— Nem eszünk mink abból, tekintetes úr. Krumpli, bab a mienk, a csirkét a piacra visszük.

— Hát akkor mi kell a konyhára?

— Só, paprika, olaj, ilyesféle. Hát ezt megkeressük a borkereskedelmen. Persze, ha literenként is

adhatnánk, akkor többre mennénk. Erre kérnék meg éppen a tekintetes urat, hogy ezt csinálja ki nekünk. Kérvényeztük mink ezt már a télen, ügyvédünk is van, a Némedy tekintetes úr, áldott jó ember, de magának tán egy szava többet érne. Osztán, tudja, ha megkapnánk az engedélyt, akkor pincét is csináltatnánk. Maga akkor fölásathatná az udvart is, mink avval is előbbre jutnánk, oszt úgy lehet, maga is többre menne vele, mert hátha ott van elásva ezeknek a régi öregeknek a királya.

Életemben soha nem jártam a pénzügyigazgatóságon, de nagyon szőrösszívű ember volnék, ha erre föl nem mentem volna. Még pedig magához a pénzügyigazgatóhoz, Kolb Árpád barátom-uramhoz, akit nagyszívű embernek tudok, — remélem, nem lesz neki baja belőle, hogy ezt kiírtam róla. Baráti szeretettel fogadott, mindjárt hívatta a referens tanácsos urat, jött is tüstént, akkora aktacsomóval, hogy alig bírta.

— Ez mind Farkas Mihályra tartozik?

Felokosítottak, hogy még nincs is itt minden. Az újraoltási bizonyítvány vagy micsoda, még hiányzik. De más már minden együtt van. S a biztos úr, a szemlész úr, a jegyző úr, mindenki, akinek a dologhoz köze van, csak jót mond Farkas Mihályról. Ritka becsületes ember lehet, akiben annyi hivatal közül egy se talál makulát.

— De hát akkor hogy nem kapta meg még ma sem az engedélyt?

— Úgy, édes barátom, hogy ez az én hatáskörömben nem intézhető el. Farkas Mihály bornagykereskedő kérelmét csak a pénzügyminiszter úr teljesítheti.

— Ez bornagykereskedő? — csaptam össze a kezem. — Ez a földhözragadt napszámos, aki földön, boron, csirkén egész esztendőben se keres ötszáz pengőnél többet?

A pénzügyigazgató úr egy kicsit el révedezett, aztán megvonta a vállát:

— Fiam, a szabály szabály. De azért nincs semmi baj. Mi a legmelegebb ajánlással még ma felküldjük az aktát. Tíz nap múlva ásatathod a lebői bornagykereskedő udvarát.

*

Pénzügyminiszter úr, kegyelmes uram, ez a riport most válik levéllé. Lehet, hogy se füle, se farka annak, amit írtam, de az énvelem meg szokott esni, ne méltóztassék vele törődni. Nem a műítészet itt a fontos, hanem az, hogy kegyelmes uram soron kívül vétesse elő ennek a bornagykereskedő Mihálynak az aktacsomóját, tegye rá a pecsétet placet-et és küldje le neki gyorsfutárral. Nem én értem, aki nem vagyok több, mint a pipitérvirág a búzamezőben, nem ezért az írásért, amit máról-holnapra elvisz a szél, még csak nem is a tanyaudvarban nyugvó királyért, aki tulajdonkép éppen olyan vad-

ember volt, mint a többi, csak tán a kőbaltája volt nagyobb. Csak Farkas Mihályért leérem ezt a gráciát, a kevészavú parasztért, akit 1911-ben vittek bo katonának és 1918-ban eresztettek haza.

Ugyan ezt is csak a Piros mondta, akinek hét esztendeig kellett várni az urára.

JEGYZETEK A RÉTRŐL

Előbb a Lebő-szigetről írtam, meg azokról a célszerű szegény emberekről, akik ötezer évvel ezelőtt lakták s azóta alszanak a földjében a kőbaltáikkal, a kovakéseikkel, meg a kutyacsontból faragott isteneikkel együtt. Talán lesz, aki elolvassa ezeket az aprócseprő dolgokat is, amiket a mostani szegény emberekről jegyezgettem föl, ötheti barátkozás során. Nem valami különös újságok, sőt némelyik olyan régi, mintha a kőkorszakból volna kiásva. Azt hiszem, inkább a milió változott itt meg az elomlott ezer esztendő óta, mint az ember. A lebői csőszte egészen jól el tudom képzelni kőkorszakbeli királynak, bizonyosan nagy hódító lett volna belőle s akit a pulija megharapott volna, az azt igen nagy tisztességnek tartotta volna. Abban sincs semmi kétségem, hogy ha egy lebői csonttetemet talpra lehetne állítani és kipárnázni izommal, azt egész bátran be lehetne ültetni a népszövegségbe. A két világot a dombtetőn mindössze harminc centiméter választja el egymástól. A pipacsok és a somkórók elvilágtalanodott szemek gödrében állnak gyökerükkel. (Ha szemük volna a gyökereknek a végükön, akkor se találhatnák meg pontosabban, hol örölhetnek maguknak csontlisztet. Ebben nekem is nagyon hasznavehető kalauzaim. Ahová a sovány föld-

ben nagyon odacsődülnek a gyökerek, ott bizonyosan csontban fog megkocanni az ásó.)

Nem tudom, az a réteg, amely jóságunkat, rosszaságunkat, bölcseségünket, ostobaságunkat elválasztja az őskortól, kiteszi-e mindig a harminc centimétert.

*

A rét ezer holdjain csak az ősöknek van temetőjük, de a mai népeknek nincs. Aki végkép kilép a papucsból vagy a csizmából, azt először kocsira teszik és végigdöcögtetik a nagyszerűen ondolált dűlőutakon, aztán kompra teszik és úgy viszik át a vízen a faluba. Ha minden jól megy, bent vannak vele másfél óra alatt, legalább elsirathatják istenigazában. De ha valami zegernye idő van, buckákat elmozdító orkán, istenítéletes hófúvás, eget-földet reszkettető ménkűhullás, akkor nem passzió a réten se halottnak lenni, se halottnak utolsó fuvart szolgáltatni.

A tavalyi nagy télben meghalt a Lebő táján valami öreg zsellérember. Bizonyosan nem erre a vidékre való volt, csak olyan gyütt-ment, aki nem volt ismerős az itteni szokásokkal és nem tudta, hogy rendes ember a kompjáráshoz igazítja a halálát. Zajlás volt-e, mi volt-e, a komp nem közlekedett. Egy nap, két nap, három nap, négy nap. Ilyen időben se koma, se sógor, se barát nem szomszédol, kiki a maga kemencéje mellett rágja a pipaszárat. *négy napig* virrasztani a halottat egy hó alá temett tanyán s nem hallani más hangot, mint a lelket

lító Bodri szakadatlan vonyítását — ez nem tartozik a lét megkülönböztetett örömei közé még a réten se. Ötödnapra eltemették a halottat az árokparton s persze csak úgy pap nélkül nóbiskálták el. Tizedik napra javult annyit az idő, hogy postát lehetett indítani a hetedik határba, a szomszéd vármegyébe, a halottnak valami rokonához. Csakhogy az befolyásos ember volt, béres, kocsis, vagy micsoda Mezőhegyesen s lármát ütött, hogy az ő halottját nem szentelt földbe temették, hanem az útszélen ástak neki gödröt, esett állat módjára. Igaza is volt neki, el is rendelték az exhumálást s a halottat átkompozták a temető szentelt földjébe. Együttal vizsgálatot is indítottak s akkor derült ki, hogy Lebő egy kicsit elmaradt a kőkorszak mögött, mert akkor volt neki rendes temetője, de azóta nincs.

Hát most már lesz. Nem is messze az ötezeréves temetőhöz. A napokban járt kint a megye egy-két hivatalos embere s azok kiválasztották a helyet. Áréti emberek ezután a maguk földjében alhatnak. Szép, meleg, arany csillámos homokban, amiben sokkal jobb fekvés esik, mint az ásócsorbító, goromba széki földben.

*

A helyszíni szemlére összeverődött néhány szüle, meg ányó, de nem sokáig ögyelegtek a próba-sírok körül, hiszen abban lesz még módjuk elég, meg is unják majd. Hamar átvádoltak mihozzánk s csodálták fejszóválva az ősoket, akiknek koponyái az ár-

kok partján vigyorogtak. Föladták a szokásos kérdést: ugyan milyen korbéliek lehetnek?

— Az örege ötezer, a fiatalja négyezer esztendő — oktatta Kotormány Jánosom a népeket.

Egyik öregasszony végigsimította a kezében tartott lapulevél-legyezővel a legkisebb koponyát.

— Szögényke, — mondja megilletődötten — pedig úgy nézöm, ez is élhetött volna még ezer esztendeig, mert mindön foga mögvan.

Rövid eszmecsere tisztázza a tévedést. Nem négyezer évet élt az illető szögényke, legföljebb húszat. Ezt azonban kevesli a néni.

— Nem löhet az. Mindég úgy hallottam én a régi öregöktől, hogy a följobbvaló időkben száz esztendőt éltek az embörök.

Egy öreg ember szedegeti az őskori kíAdarabokat a kilapátolt földből, bizonyos Kőszönös András nevezetű. Nagyon büszke rá, hogy ő még életiben soha nem gyújtott rá gyufával, pedig mióta az anyatejéről leszoktatták, azóta pipán él. Az acélja — ő ugyan acél-at mond — megvan negyven esztendeje, a taplót maga készíti hozzá, a kovát pedig, — azaz, hogy a kohá-t — amióta az esztét tudja, mindig innen szedegeti a Lebő földjéből. Szakember is benne, el kell ismerni róla.

— A sárgaszínű a legjobb, tudja, az úgy szórja a szikrát, mint a tüzes vas az üllön; a barna is jó, meg a veres is megjárja, hanem az üvegszínűben valami huncutság van, mert az nem szikrázik.

Az üvegszínű az obszidián, messzi vulkánok meg-

üvegesedett lávája, amivel nagy utat kellett megtenni az őskori fűtülős zsidónak, míg a hegyi vademberek közül lehozta a homoki vademberek köze. Hát hallgatja az öreg Köszönős András a beszédet arról, hogy a régi öregek száz esztendeig éltek és megszólal:

— Nono. Úgy köll ezt érteni, ahogy most is van. Ötven esztendeig él az ember, ötvenig mög beszélnek róla, oszt így van ki a száz.

Ez körülbelül így igaz s akkor se mondhatna igazabbat az öreg kovakőbányász, ha az Institut koszorús tagja volna. Az ember addig él, míg van valaki, aki emlegeti s akkor nincs többé, amikor már a kakas se kukorékol utána.

Aki csak szóba állt velem ezen a tájon, mindenkit kikérdeztem, honnan való eredés a családjá, mikor kerüllek a rétre, mit tudnak azokról, akiket mindig úgy emlegetnek, hogy „a régi öregek”. Negyven ember közt mindössze egy öregasszonyt találtam, aki annyit tudott, hogy a nagyszülője anyját Csöngő Balog Ételnek hívták. De az már sehogyse ment a fejébe, hogy a másik nagyszülőjének, az apja után valónak is kellett anyjának lenni, azt is csak hívták valaminek.

— Tudja az Isten, — mondta egy kicsit tamaskodva — azon még sose gondoskodtam.

Nemhogy az ótezer, de az ezer esztendő fogalmát se bírom megértetni velük. Mintha azt magyaráz-

nám nekik, hogy mennyi a Szíriusz távolsága fényévekben. Mindennap hallom azoktól, akik elballagnak a Lebő tövében, amint meghányják-vetik maguk közt, amit tőlünk hallanak az ősokról.

— Ötezer esztendő t mondott az igazgató úr. Mög hogy itten temető vót. De hát öreg embör vót az apám, hetvenkilencedikben járt, mikor möghött, nagy időt mögért, látott, hallott sokat, de sose emlegette, hogy itt valaha temető lött von a.

Tizenegy emberrel dolgoztatok, mind oda volt a háborúban, de magától egy se beszél róla. Az adó, a disznó, a búza, a jégeső, a jó kis ásó, a kutya, a macska, a ser vasárnap délután és elkomorodott nagy-nagy csöndök olyankor, mikor hallják, hogy arról értekezünk a Jánossal, tudok-e még pénzt szerezni a jövőheti ásatásra? Mi lesz aztán, teremő Isten, ha megint elfogy ez a kis munka is?

— De mi lössz itten a télön? — mindig ez a felhördülés koppan bele a csöndbe.

A városi szegénynek eddig is ez volt a miatyánk ja s ezt is rossz volt hallgatni. De abban valami különösen szívszorító, hogy most már a paraszt is ezt imádkozza. Tudja-e valaki? Tudják-e azt, hogy a Belsacárok palotáin sohase ég olyan ijesztő menekel, mint amikor parasztok ujja írja azt rá?

— Mi lössz? Hát úgy járunk, mint a gólyák.

A gólyákra pedig nagyon rossz világ jár az idén a magyar Kánaánban. Kiszáradtak a semlyékek, el-

apadtak az erek s az emeletes madár most jut ínségbe, mikor már majd a fiókák is tátogatják a szájukat. Kénytelen egy kis külföldi kölcsönhöz folyamodni, vagyis hogy csirkét halászni a tanyaudvar gyöpén. Az ember még csak elnézné neki, de az asszony átkozódik és szidja Isten madarát a teremtőjével együtt. Nincs mit tenni, le kell verni a gólyafészket a kazalról, meg a tanyatetőről.

Magam hallottam, amikor az egyik emberem újságot a többinek:

— Tegnap én is fölmondtam a szállást a gólyának. Úgy jajveszékölt szögény pára jószág, mikor leszedtem a fészket, hogy jobb szerettem volna mögöskivetülni, mint ezt hallgatni. Most már ötödik esztendeje vót a mi kvártélyosunk;

A kevésbeszédű, mord embernek elharmatosodik a szeme, mikor beszámol a kilakoltatási eljárásról

Nem felel rá senki, csak a száraz föld döngül ángyot, ahogy keményebben vágódnak bele az ásók. Mindenki arra gondol, amire én. A gólya szent madár s távoltartja a háztól a tűzveszedelmet. Aki a fészket elpusztítja, azt szerencsétlenség éri.

Attól félek, a gólyák meghazátlanítása még rosszabbat jelent, mint az, hogy mostanában a varjak még éjszaka is kárognak a réten.

Hát ilyen beszédek folynak itt, mert tetszik tudni, ezek csak szüklátóköri parasztok. Ne vegyék sértésnek hazánk táglátóköri jelesei, de őket nem em-

legeti senki. Erre nézve ugyan nem indítottam nyomozást, de nem tartom lehetetlennek, hogy itt a Lebón, harminc centiméterre a kőkorszakhoz, esetleg a nevüket se ismerik. Az utolsó történeti név, amit itt emlegetnek, a trónörökösé, a „Rudol”.

Ez igencsak így van másfelé is, hanem itt egészen különös indokát hallottam a Rudolf halhatatlanságának.

— Nem lóhet az, hogy möghalt volna a „Rudol” — mondja egy élemedett menyecske. — Én már nagyocska lány vótam akkor, úgy emlékszök rá, mintha tegnap lótt vóna, mikor rebösgették az esetjét. De mink itt a Lebón akkor is tudtuk, hogy nem történhetett az mög.

— Miből tudták, lelkem?

— Nem ögyébbül, mint abból, hogy itten nem vót kiadva miatta a gyász ...

*

Lebőnek most már lesz temetője, könnyebben rászánja magát az ember a meghalásra, hanem a megszületés még mindig meggondolandó dolog. Tegnap meséltek valami Lakó nevezetű népekről, akiknek a héten szép nagyfejű gyereket adott az Isten, csak már krumplit is teremtene hozzá.

— Mög is sertötte a kézit Mihály a szüléskor — trécselte valaki s erre ütöttem föl a fejem a térképről, amelyikbe eltelekkönyveltem a kőkori sírokat.

— Hát mi keresni valója volt ott a Mihálynak!

— Hát ű az apa. Ű bánt el a gyerökkel, mög az asszonnyal.

— Bába nincsen ezen a tájon? Azt is a Tiszántúl-ról kell hozatni?

— Hát akinek lelik rá. Ugyan itt is van a rétön, arra a tanyák közt, de az is messzi van, mög kocsit is kíván éccakának üdejín, osztán mög a díjját is nagyon mögkéri. Nem gyün ki három pöngön alul. így osztán a szegényebbik embör maga töszí mög a szolgálatot az asszony körül.

Alighanem így volt a kőkorszakban is, de abban nem vagyok biztos. Hanem azt most már értem, honnan az a nagy anatómiai jártasság, ami minyárt az első nap megütötte a fületem egy idevaló, nem nagyon komolyan mondott, de mégis hátbor* zongató átkozódásban.

— Akadtál volna körösztbbe az édesanyádban!

Ezt ugyan a kutyának is mondják, meg az ásó-nyélnek is, de, gondolom, a tapasztalatot nem azok körül szereztek.

Pedig micsoda humoruk, micsoda fantáziájuk van ezeknek az embereknek, ha jókedvükben érem őket. Például szombat esténként, mikor kiszámolom nekik a napi héttől hétig tartó munkáért a heti huszon-négy pengőket.

Már kitörülköztek a hamuból, porból, már a válon az ásó, lapát, mikor odaköszön hozzájuk bizo-

nyos nevezetű Négyökrű József. Beteg ember ez a József, hasrágásos s az ellen legjobb lehasalni a földre. De hogy ne vesszen kárba az idő, ilyenkor a hasrágás mellett picézéssel is foglalkozik. Most is e kettős foglalkozásból jön a Porgány mellől, amely az ősidőkben mint hatalmas folyam fogta körül a Lebőt, most azonban igen hitvány erecske.

Nagyon savanyúképű férfiú ez a Negyökrű, ha halat fogott volna, azt okvetlen ecetes hálnak fogta volna ki, s a humorának is van valami cibere-íze.

— No, embörök, — kiált föl a dombra — rágyujtanátok-e, ha dohánytok mög masinátok volna? Mert pipám neköm is van.

Etetik a fenével, aminek itt tíz válfaját ismerik, de ez csak barátságból van, ami abból is látható, hogy végül mégis csak Nagyökrű teszi le az acskót a haza oltárára. Ki cigaretlit sodor, ki pipát töm belőle és Vince, akit úgy is hívnak, hogy sáska-bajuszú, az egész respublika nevében hálát mond a nagylelkű adakozónak.

— No, Jóska, adnék neköd valami nagyon jó tanácsot az embörségödért, ha megfogadnád.

— Mondja kend, no.

— Ne a Porgányra eredj máskor picézni, hanem a Tiszára. De úgy, hogy először gyújts alá a víznek, oszt ha fölforr a Tisza, akkor mindjárt főtt halat horgászhat ki belőle.

Különös szavaik és különös metaforáik vannak ezeknek a réti embereknek. A Imreolkodást úgy mondják, hogy cubúlkodás, aki dologtalanul sütkérezik a napon, azt szidják, hogy mért pirizsel, aki lassan jár, az lentetve mén s a kötözködő ember izgáncs-ot vet. Ezt mintha hallottam volna már Tiszán innen is, hanem a másik hármat nem találok a Tájpszótárban se.

Két szokásmondásakat is érdeemesnek látom följegyezni.

Könnýű neki, mikor a kenyér is az ő keziben van, meg a kés is, — ez az egyik. Nagyon ajánlom publicista kollégáim figyelmébe vezércikk-címnek.

A másik meg ez: Kenyere sincs, mégis karajt akar szegni. Ebben meg a mai magyar sors van benne. Mottója lehetett volna az országgyűlés költségvetési vitájának.

ÖNVÉDELEM GYANÁNT

Színhely: a kettőshatári állomás váróterme. Ez a váróterem egy fapad, amelynek három és fél lába van. A hiányzó féllábat az pótolja, hogy a pad az őrháza kertecske kerítéséhez van támasztva. Két ember, ha összeveti a vállát, valamivel biztosabban ülhet rajta, mint egy.

Idő: hat óra. A városban még csak délután hat óra, itt már esti hat. Szatymaz még nem jelzett, ennélfogva Tóth bácsi nem gyújtotta még fel az állami mécsest, mert Tóth bácsi, noha csak egy atomja az államhatalomnak, tisztában van vele, hogy az államot csak a takarékoság mentheti meg. Tóth bácsinak azonban javára írandó, hogy az államhatalom jelentékenyebb tényezőivel szemben már tavaly ilyenkor is takarékosan bánt az ország petróleumával.

A csillagok igen molnárszeműek, ahogy idevaló nyelven mondani szoktuk. Ez annyit jelent, hogy nagyon ragyogóra vannak súrolva. Csak az a kár, hogy olyan messze vannak az égi tüzek s pipagyújtáshoz nem lehet belőlük paraszt kaparni. Gyufám pedig nincs, elgyújtogattam odakint a hún temetőben, ahol napáldozatkor találtunk egy asszonysírt s csak a mesterséges világítás igénybevételével szedhettük ki a fekete homokból a dinnyemagot formázó fekete

üveggyöngyöket. Mivel azonban a zsebeimben mindig szottak skatulyából elszabadult gyufák bujkálni, fedező útra indulok a különböző zsebekben. Az expedíció azonban nem egészen veszélytelen, mivel az állam tulajdonát képező pad nem tekinthető szilárd talajnak. Az ismeretlen embertárs, aki nekem vetett vállal osztozik velem a statuszkvó fenntartásában, kitalálja, mi szándékban vagyok s elejét veszi a bonyodalmaknak azzal, hogy lángra lobbant egy szál gyufát és elém tartja.

— Ehun-e — azt mondja.

— Köszönöm szépen — barátságoskodok vissza s míg a pipa bekapdossa a lángot, szemügyre vesszük egymást. Ő rajta is bőrből való ruha van, én rajtam is. Csakhogy az övét ködmönnek hívják, az enyémet meg bőrkabátnak. Az ő ködmöne szalmás, az én kabátom sáros. Én mindjárt látom őrá, hogy a kazlak közül jött s ő is kitalálja énrólam, hogy nem vagyok őgróf.

— Hun dógoznak? — kezdi az ismeretségekötést, ahogy megint elnyel bennünket a sötét.

— Itt a Lippai Sándor tanyáján.

— Vályogvetés?

— Nem. Régi csontvázakat áskálunk.

— Ahán, a búzeom. Ugyan mi napszámot kapnak!

— Kettőötven.

— Ölég szép a mai világban. Ugyan a búzeom fizethet is. Abbul a sok aranybul, amit mindönfelül összeszödet.

— Aranyat?

— Hát, tömérdeket. A szögedi búzeomba a múlt hétön is tíz mázsát hoztak be a kiszombori határbul.

— Mese az, hallja.

— De nem mese az, mert az újságba is ki vót téve.

— A tíz mázsa arany?

— Még tán több is, úgy lőhet. Mert úgy írta az újság, hogy tehőrajatóval vitték be a kultúrpalotába, amit összeszödtek.

— Tudja az Isten — szívok a pipán akkorát, hogy megszikrásodik a füstje. — Járt már maga ott?

— A búzeumba? Karácsonykor, meg húsvétkor igön csak föl szoktam tekinteni mise után. Hát maga?

— Én is meg-megfordulok benne. De én még sose láttam ott egy szakajtóra való aranyat se.

— Nem ám, mert azt nem mutogatik. Mönjön csak be azon az ajtón, amelyiken tilalmazva van a bemönet.

— Maga bement már?

— Eceör mögnyitottam az ajtót, de nem engedött. Csak a kulcslukon láttam az aranytányérokat.

Erre nem mondhattam mást, csak annyit, hogy „ejnye, hejnye”. Mert ami igaz, igaz. A múzeum egyik raktárszobájában csakugyan ott vannak a nagyszentmiklósi Attila-kincs galvanomásolatai. Valóságos aranytól futtatott, ezüsttől szalajtott klenódiumok. Éppen azért szedtük ki őket a néznivalók közül, hogy valami jámbor hún utód be ne roppantsa értük vasárnap tömegeléskor az üveget.

Pad-társam most már, hogy elámuláomat látta, erősen nekibátorodott a mesélésnek.

— Az ám, aranytányérról eszik ott a dilektor, hallja. Nem úgy, mint maga, mög én.

— Maga látta már?

— A dilektort? „Úgy vélök hozzá, hogy az az alacsony küseded barna lóhet, aki mindig olyan mérgesen nyiti az ajtót.

Annyit én is tudok a történelemből, hogy a császároknak, királyoknak muszáj inkognitóba öltözni, ha olyan embert akarnak találni, aki szemtől-szembe megmondja neki az igazat s hogy ők a nagy igazmondásért mindig egy zacskó aranyat szoktak adni örömben. Úgy illett, hogy elismerésemnek én is valahogy így adjak kifejezést. De sietni kellett, mert már jelzett Szatymaz. Az arannyal terhelt autó nem esett kezem ügyébe, így csak egy pipa dohánnyal kínáltam meg a ködmönös embert. Szumátrai dohánnyal kedveskedett valaki, Attila se szítt olyant.

— No, mit szól hozzá?

Tóth bácsi meggyújtotta az állami pilácsot. Annak a fényinél láttam, hogy informátorom bicskával faragott képe elfintorodik.

— Marhatüdő köll ehhön, hallja. Fogadok, hogy a maga gazdája nem ilyet pipál.

— Micsoda gazdám? — felejtkeztem rá értetlenül.

— Hát aki a napszámot fizeti az aranyásásért. A búzeomos. Nini, hát maga nem ideszáll? Az nem harmadik, hé!

— Nem baj, — szóltam vissza a kapaszkodóról — ez térségesebb.

Azt hiszem, most a ködmönös ember mondta, hogy

„ejnye, hejnye”. S alighanem fölveri holnap a dorozsmai piacot azzal a hírrel, hogy borzasztó sok aranyat találhatnak a Lippai Sándor tanyáján, ha már a napszámosoknak is így futja az uradásra.

*

Ezért muszáj némi földerítő megjegyzéseket fűzőm ahhoz az újságtudósításhoz, amely szerint teherautóval hozattam haza Kiszomborból a kincseket. Rendes ember a holnapra is gondol. Megfordulnék a síromban, ha az unokámnak azt vetnék valamikor a szemére, hogy azt a palotát, meg azt a pár száz hold földcskét, amit majd ráhagyok, mind a kiszombori kincsekből vettem. De ennél még nagyobb baj is lehet. Esetleg nem marad egyéb örökség a gyerekre, csak a sáros bőrkabát, meg annak a zsebében egy fakó fapipa. S kitegyem magam, annak, hogy az unokámnak, ha majd ésszel élő ember lesz belőle és kijön a fejfámhoz, míg a Miatyánkot mondja is értem, mindig az járjon *AZ* eszébe:

— Hej, öreg, öreg, de nagy kutya lehettél, ha olyan kis idő alatt úgy el tudtad tékozolni azt az oktalan sok kiszombori kincset!

Már akkor inkább csak elmondom leltár szerint, mivel volt béelve az a teherautó.

Hát bizony nagy osztozás lesz abból, ha majd kiönt az eső vagy kiver a hó az ósírokból és ráérek a zsákmányból mindenkinek kiadni a jussát. Olyan tu-

dósoknak is, akik ma még nem is sejtik, hogy nem hiába vagyok én olyan jó fiú, rájuk is gondoltam, míg a föld alatt bujkáltam.

Bartucz Lajos barátomat, az antropológia doktorát nem számítom ezek közé, mert ő tudja, hogy súlyra, tömegre mindig az ő része a legtöbb. Nyilvántartási könyveiben úgy szerepelek, mint a legnagyobb koponyaszállító. Most is hoztam neki vagy négy láda portékát. Száz-egynéhány koponyát, laténe-belit, hunt, gepidát, avart, szlávot, honfoglaló magyart, majd kiválogatja ő, melyik milyen náción volt. Ahány koponya, annyi gyertyácska abban a sötétben, amely a történelőtti és a történelemben hajnalló magyar földet takarja előttünk.

A combcsontokat a szegedi egyetem egyik tudósa kapja, Mátyás tanár úr, aki hajszálvékony metszetet vág ki a közepükből és mikroszkóppal vizsgálja meg a csontsejtek szerkezetét. Az ő elmélete szerint, a csontsejtek alakulása egészen más a lóháton élő népeknél, mint a gyalogszerrel ténfergőknél s másképp szerkesztődtek azok a sík vidék lakóinál, mint azoknál, akiknek az ősei a hegyek közül szálltak le a rónára. Minél több anyagot kap, annál biztosabban megállapíthatónak véli a rassz-jelleget.

Széki Tibor professzor úr, a kémikus, szokta nekünk megtenni azt a barátságot, hogy analizálja a bronzainkat, az üveggyöngyeinket, az ezüstjeinkét s kiállítja azoknak a keresztlevelét, amin nagyon sok fordul meg. A laikus szemében az egyik bronz olyan, mint a másik bronz, de van olyan bronz is, amelyikre

azt mondja, hogy ezüst. Pedig az az ezüst olykor csak fehér bronz, ami azért fontos, mert az ázsiai divat volt valaha, tehát akinek a sírjában azt találtuk, az a messzi keletről jöhetett. Azt pedig Szentpéteri professzor úr, a mineralógus mondja meg, hogy mely vidékről kerülhetett ide a hegyikristályorsókarika, az ametisztgyöngy és a homoki nomádok legbecsesebb drágaköve, a kéziörlő, amivel lisztté törték a gabonát. A két professzor úr természetesen csak törmelékeket kap az anyagvizsgálatra, — ami egész, azt magunk rakjuk üveg alá.

Az idén mind a kettőjüknél nagyobb zsákmányt kap Greguss doktor úr, a polgári tanárképző főiskola botanikusa. Az ő mikroszkópja mondja meg a széndarabkákról, amiket a népvándorláskori sírokból leltünk, — s amik talán a megégett állatcsontokkal együtt a halotti tor tüzéből kerültek oda, — hogy milyen fának a rostjaira lehet bennük ismerni. Így gyűlnek az adatok arról, hogy milyen fákból álltak hajdan az alföldi erdők. Ezért kell megvizsgálni azokat a farostokat is, amelyek a kések, kardok elmállott fatokjaiból rozsdásodtak bele a sírok vasmelléleteibe. Az a furcsa, hogy ilyen farostokat néha a kengyelvasakon is találni, aminek még eddig nines magyarázata. A vascsatokon, a bronzpitykéken, az ezüstboglárokon gyakran megtapad egy-egy szövetfoszlány, bőr darabka. Ezek gondos leáztatás után mind a tudós mikroszkópja alá kerülnek, azokkal a milliméternyi fonálpárányokkal együtt, amelyeket a gyöngyök füzőlyukaiból lehet kiszabadítani. A

mikroszkóp mindezekből köteleket csinál s elárulja, milyen vászonból készült az ösök viselőruhája, volt-e afelett nemezféle s díszítették-e magukat selyemmel. Ezek elsősorban művelődéstörténeti kérdések, az idén azonban az egyik kiszombori temető olyan talányt adott fel, ami a botanikust talán még jobban izgathatja, mint engem. Ennek a temetőnek vagy liarminc csontváza szőrös volt.

— Ennek a csontváznak haja van, igazgató úr — mondta szemmelátható megdöbbenéssel János nevezetű ásató jobbkezem, ahogy az első koponyát kiemelte. Ugyan csak az egyik os parietale-t, mert a koponyavarratok már a földben eleresztették egymást.

— Az, — nézegetem a csontot — csak az a furcsa, hogy ennek a koponyának belül is haja nőtt.

Jánosnak az volt a véleménye, hogy ez követ lehetett, vagy valami más olyan nagyfejű, akinek olyan kicsi volt a feje, hogy kívül nem fért el rajta a haj, azért volt kénytelen befelé is nőni. A pszichoeapilológiai vitának azzal vettem véget, hogy kibontottuk a nyakat is, a vállat is. Az is be volt gyapjasodva. A karsontok is, a bordák is, a lábcsonatok is, némelyik csak fölül, másik alul-fölül.

— Ez valami nagyon finom gyökérfonadék lehet, amelyik ujjnyi vastagon begubancolta a csontokat, aztán rájuk száradt.

— Több, mint egy méter mélységben? — kérdezték hitetlenkedve a napszámosaim, akik mind olyan

emberek, hogy járatosak mindenféle gyökérismében, hiszen az Isten az ő kenyerüket a földben tette le. Ilyen gyökereket azonban még egyikük se látott.

A mélység engem nem ejtett gondba, hiszen némelyik kórónak a gyökereivel két méter mélyen is találkozni. Csakhogy ezeknek a különös hajszálgyökereknek itt nincs semmi folytatásuk felfelé. Akkor honnan kerülhettek ezek ide?”

A tizedik szőrös csontváz aztán még meg is tetejezte a rejtélyt. Ahogy a combcsontról lehámlasztom a gubancot, vörösödik alatta a csont. De nem úgy, ahogy a petrifikálódott csont szokott, a kiszívott tájték barnás-vörösségével, hanem úgy, mintha be volna mázolva piros festékkel. (Őskori csontokon találni is valami piros földfestéket, de a népvándorlás idején már nem.)

Ettől kezdve aztán minden csontvázon megbontottam a gyapjút. Egyik piros volt, másik nem, de amelyik az volt, az csak ott piroslott, ahol erősen rátapadt a szöveték. Néhány marékra valót külön elskatulyáztam belőle a botanikus számára. Az ő dolga eldönteni, valami festőnövénynek a hajszálgyökerei szóttek-e takarót a mezítelen csontoknak, vagy annak a nemeznek a maradványai tapadtak-e rájuk, amibe begöngyölték őket koporsó helyett. S a tudományos vizsgálat majd csak kianalizálja a festék minéműségét is.

Azok számára, akiket érdekel a dolog, ide jegyezhetek még valamit. Néhány csontvázon gyékényfosz-

lányokat találtam, azokat tehát kétségtelenül gyékény-pokrócba csavarva temették el. Ezeken a csontokon nyoma se volt se szörgubancnak, se megfestődésnek.

*

Ezek voltak azok a tudósok, akiknek a számára nem lesz meglepetés, ha megtudják, hogy nekik is ásattam. De Szabó professzor úrnak, aki a fogászati katedrát tölti be a pesti egyetemen, bizonyára meglepetés lesz s remélem, nem kellemetlen, ha kapni fog innen Szegedről egy ládika fogat és állkapocstörédket, olyan elomlott koponyákból, amiknek az antropológus nem vehette volna hasznát. Tavaly megígértette velem a professzor úr, hogy majd őrá is gondolkok, ő tán már el is felejtette, de én állom, amit fogadtam. Csupa hiteles fogakat kap, gepida tejfogakat, hún nagyapák és avar nagyanyák állkapcsait és olyan zápfogakat, amelyekbe árkádokat szerkesztett a caries. Bizonyára érdekes stúdiumokat fog rajtuk végezni s talán döntő adatokat is kap a fogszű történetéhez. Némelyek azt mondják, már az ősembereknek is odvasodott a foga, mások szerint a fogszű kultúrszerzemény s csak azóta van, mióta a fogorvosok ki vannak találva. Ezen az utóbbi alapon kénytelen vagyok megállapítani, hogy a hunok és avarok már nagyszerűen el voltak látva fogorvosokkal.

Van azonban még néhány kiszombori leletem, amelyhez specialista kerestetik. Például egy abnormális vastagságú koponyafödél — a többi részét elvitte az eke, — amelyen kétpengősnyi átmérőjű ke-

rek lyuk van. Ezt nem az eke vágta, se nem bunkó törte, szép szabályos, sírna széle van, amit vagy az ősidők *javas-a* trepanalt rajta — az orvos őse, maga a szó is, — vagy, ahogy két mostani javas barátom is lehetségesnek mondja, — a luesz. Mert, úgy állítják, akik értenek hozzá, az is szokott ilyen trepanálásokat végezni. S mivel én már a bronzkorból is túrtam ki ilyen *agyafúrt koponyát* s mivel még mindig nincs lezárva a vita, hogy Amerika fölfedezői importálták-e Európába a lueszt, vagy már Szókratész is annak köszönhette horpadt orrát, nem volna érdektelen, ha valamelyik szakember eldöntené, hogy ezekkel az ásatag argumentumokkal le lehet-e zárni a vitát.

De még a trepanalt koponyáknál is nagyobb gondot adnak most nekem a lókoponyák. Ezen pedig ne tessék elmosolyodni, mert ez roppant komoly dolog. Népvándorlaskori emberkoponyát ezrével találni addig, míg lókoponyát egyet, örül a régész, ha nagy sírmezőkön, sokheti munka után egy-egy lovassírt talál a gyalogszeres népek százai közt. Nekem olyan szerencsém volt az idén, hogy találtam olyan temetőt, ahol negyven sír közül tizenkettő lovas volt. Még pedig — s ez a historikusokat érdekelheti, — két lovas-sírba, a kengyelek és az ékszerek típusa szerint, avarokat temettek, tízbe honfoglaló magyarokat. Az avarokat egész lóval, a magyarokat csak a ló fejével és négy lábával. A sírok közt nincs nívókülönbség, amiből időbeli különbségre lehetne következtetni, nem egymás fölé vannak ásva, hanem szép rendjében egy-

más mellé, amiből azt lehet kikövetkeztetni, hogy nem igaz az, mintha Nagy Károly frankjai itt egy lábíg kiirtották volna az avarokat. Találtak azokból itt még a honfoglaló magyarok is s aztán együtt éltek-haltak s üdvözült kiki a maga rítusa szerint.

A lókoponyákat behoztam, igen tekintélyes helyet foglaltak el a legendás teherautóban s őrizzük őket, mint a szemünk világát; már tudniillik kerülgetjük őket, hogy rájuk ne lépjünk. Mert tudjuk, hogy a magyar lőtörténet szempontjából kincset érnek ezek a koponyák, amelyekhez apró lovak tartozhattak valaha, mint ahogy természetre gazdáik is az emberek aprajából valók voltak. Ismerem Besskó Jenő alapos könyvét a honfoglalók lovairól, amely annál megbecsültnivalóbb munka, mert szerzőjének nagyon kevés anyag állt rendelkezésére, de nem tudom, ő, vagy rajta kívül valaki foglalkozik-e ma ásatag lovakkal. Éppen azért ütöm ezt dobra, hogy ha van ilyen tudós, erre majd csak jelentkezik.

Ezzel körülbelül számot is adtam mindenről, ami — nem kerül a múzeumi termék szekrényeibe, még akkor se, ha majd lesznek szekrényeink és tudjuk őket hova tenni. Ezek a szokott *cifrasági találmányok*, amint a ködmönös nemzet mondja, ugyan a ködmöntelen is úgy mondja, ha úrral beszél. Kardok, kengyelek, lószerszámdíszek, férfiöv érefityegői, aszszonyok encsem-bencsemei. Egészen szokatlan csak egy van köztük: tojánhéj, amit egy szegényesen el-

eresztett öreg hölgy markában találtunk. A tojás, mint másvilági útravaló, elég gyakori dolog az úgynevezett hún sírokban. Volt olyan temetőnk, amelyiknek háromszáz sírjában találtam. De ez nem olyan tojás, mint a többi. Barnára festették, valamivel és a barna festéken át szabályosan kanyargó, létrafogazású girlandokat kapartak a fehér mézhéjba. Ezt a díszítést mind a hetvenhárom darabon látni.

Tudniillik a húsvéti tojásnak ez a tiszteletreméltó őse ennyi darabban jött ki a kegyetlen száraz, szikes földből, amelyen néha csak a csákány fogott. Már a másfélezeréves szorongatás is szétnyomta, meg az ásó hegye is nekiszaladt s így nagyon megszorítottam a darabszám-statisztikát, mire dobozba került. Hűségese munkatársaim azonban, Sebestyén és Czögler tanár urak erős fogadást tettek, hogy szerves egésszé kögítik a hetvenhárom morzsát. Amilyen elszánt emberek, ki is telik tőlük. S ha sikerül nekik, akkor majd letesszük a piros tojás barna őset az összehasonlító néprajzi tudomány asztalára, hadd gungorgassák az etnográfusok.

AZ OTTFELEJTETT CSONTVÁZ

Tulajdonképpen Kotormány János volt az oka mindennek. A személyem körüli miniszter, az egyetlen ember, akiről névszerint is megemlékeztem a végrendeletemben. Tudniillik beleírtam, hogy temetésem helye öelőtte eltitkolandó. Kitalne tőle, hogy fölásna, ha megtudná, hova dugtak. Csak azért is, hogy személyes tapasztalatom legyen már egyszer róla, milyen finoman tud ő bánni a csontokkal.

Ettől pedig ne legyen lúdbőrös a háta senkinek, mert következnek itt ennél borzalmasabb dolgok is. De mindenért ez a János a felelős, akiről eddig csak azt lehetett tőlem hallani, hogy igen derék egy ember, kár, hogy nem kettő.

Hát hiszen, ami igaz, abból nem is tagadok én le semmit. S azt tartom, hogy ha van egy kis hála a szegedi nemzetben, akkor Jánosnak szobrot emelnek valaha a múzeumi szolgalakás bejárója előtt, persze homokkőből, mert minket az illet, szerénységünk szerint is, meg azért is, mert mesterségünket a homokon üzzük. Többesszámban pedig azért beszélek, mert arra számítok, hogy mellékalaknak én is rákerülök a szoborra. Legalább fültanúja leszek egyszer, amint János előadást tart a népeknek az ősokról, beleértve magamat is, mint igazgató urat. Előre

megígérem, hogy egyszer sem fogok nagyot prűsz-szenteni az előadásra.

Aztán meg nekem is jussom van többszámaban szólni, hiszen János is szokta azt tenni. Nyilvánvaló, hogy János azért használja a plurálist, mert engem is képvisel. Föl van rá hatalmazva. Autogramot is szokott helyettem adni s mondhatom, jobban jár velem, mint akit én szolgállok ki. Ő csak olvasható aláírást tud produkálni, hiszen azért nem tud szegény magasabb fizetési osztályba előlépni.

Hanem azért a hattyasi temetőben mégis elhibázta János a dolgot. Illetve én hibáztam el, mikor hitelt adtam a szavának.

Háromszázhatvannyolc csontvázat szedtünk ott fel két esztendővel ezelőtt. Szépen sorjában feküdtek az ősök: ember, gyerek, asszony, egy-két napi munka után szinte ki lehetett lépni, hova esik sír.

S éppen e miatt a nagy rend miatt fogtam én gyanút, hogy itt valami nincs rendben, mikor az ásatások után letisztáztam a helyszínen fölvett térképet.

— Nézze, miniszter úr, — mondom Jánosnak — ez a két sír nagyon messze van egymástól. Itt alighanem lent felejtettünk egy halottat.

— Nem löhet az — rázta a fejét János. — Hanem azok az illetők felejtettek el oda halottat tőnni.

Az ám, csakugyan, ezt én is fölérhettem volna ésszel. Mégis csak szerencsém van nekem, hogy olyan miniszterem van, akinek jobban vált az esze, mint a gazdájának.

A múlt nyáron azonban rájöttem, akármennyire tekintélytisztelő ember vagyok is, hogy a miniszterek szava se mindig szentírás. Krumpliszedés idején mentem keresztül a Hattyason, megkérdeztem a gazdát, használt-e a földnek, hogy kiszedtük belőle a csontokat. Nem győzött hálálkodni.

— Akkora itt az idén a krumpli, uram, mint más-kor a dinnye volt. Úgy lőhet, ezőknek előtte azért kaptunk olyan aprós krumplit, mert azok az ősökök lehúzgálták a nagyját magukhoz.

Többszörös öröm volt nekem ezt hallani. Először, hogy íme mégis csak komoly tudomány az enyém, van annak gyakorlati haszna is. Másodszer, hogy a magyar ilyen szépen kimutatta a háláját, ősökökké nyilvánítván az őseket. Hát kitől hogy telik, szép kitüntetés ez nagyon ebben a szegény világban. Aztán azzal is tisztultak egy kicsit a népvándorlás-kor nemzetiségi problémái, hogy a hattyasi ősök még a föld alul is fölnyúlkáltak a krumpliért. Hát azok vagy nem hunok voltak, vagy a hunok nem voltak atyánkfiak. Ez perdöntő tanúságtétel lehet, okvetetlen megírjuk felvinci Takács Zoltán és Fettich Nándor tudós pesti barátainknak. Hadd lássák, hogy minket se a gólya költött ám!

Sajnos, a dolog máig se került a tudós világ ítélőszéke elé. Nagy okom volt hallgatni róla. A krumpliszürettről való beszámoló így folytatódott:

— Hanem nézze, ezön a kis folton, öt-hat bokor alatt olyan hitvány kis krumpli termött, mint a mogyoró. Föl nem foghatom, mi lőhet ennek az oka.

Én mindjárt tudtam, de viláért se mondtam volna, elkedvetlenedve vállat vontam. Persze, hogy úgy van, ahogy én mondtam Jánosnak. Ott felejtettünk egy csontvázat és az húzgálja le a krumplinak az érdemesebbjét. Bosszantó, bosszantó, de ezért az egy sírért csak nem kezdünk itt új ásatást. Nevetéséges lenne egy rongyos csontváz miatt, ami mellett valószínűleg egyéb sincs egy rossz vaskésnél. Olyant találunk másfelé is, százával, meg ezrivel, mert abban az időben is több volt a választójogra meg nem érett, mint az elérett.

Én nem is csináltam volna kázust ebből az egy csontvázból, hanem ő csinált magából. Elkezdett engem kísérteni. Ez olyan komolyan veendő, mint ahogy mondva van. Mihelyst egy kicsit megfáztam és lázt mértem magamon, a csontváz azonnal megjelent. Egész közönséges csontváz volt, láttam én már ilyent egypár ezret, csakhogy azok mind feküdtek, ez meg állt s mondhatom, ez nagyon lényeges különbség. Az meg egészen kellemetlen volt, hogy amint a lázam emelkedett, akkor a csontváz elkezdett járni. Igen aprókat lépett, de különöseket. Derékmagasságig emelte a térdét s meglógatta a lábászárát, mielőtt letette volna. Alapjában jókedvű csontváz volt s nem is állt neki rosszul, mikor az ágyamig érve, az ágy szélére nyújtotta a fállábát. Hátborzongató, de határozottan kecses mozdulat volt, ahogy utólag rájöttem. Azért utólag, mert úgy szemtől-szembe sohase tudtam annyira erőt venni magamon, hogy pontos és elfogulatlan anatómiai

megfigyeléseket tehessek. Arra kellett figyelnem, amit a csontváz mondott. Azon kezdte, hogy nem szép volt tőlem, amit vele tettem, nem adott rá semmi okot, hogy mellőzzem, nem kellett volna azokkal összeszövetkeznem, akik megrágalmazták s azon végezte, hogy ha tudnám, ki volt ő ezerhatszáz esztendővel ezelőtt, akkor bizonyosan fényes elégtételt szolgáltatnék neki s azt nem bánnám meg. Szerettem volna kimagyarázkodni s a Jánost tolni előtérbe, de sohase sikerült. Egyrészt, mert akár-hogy tátogtam, sohase tudtam megszólalni, másrészt pedig annyit beszélt, hogy úgyse tudtam volna tőle szóhoz jutni.

Minden ésszel élő ember azt mondja erre, hogy kinek mi a kenyeré, azzal bajoskodik, mikor lázas. Hát én is ezt mondom, bár ami a kenyeret illeti, azt j én nem keresem a csontszedésen, hanem rátékozlom.; Hanem azért egészséges koromban én is mindig ilyen észszerűen magyaráztam magamnak a dolgot. Nem a csontváz jön énhozzám, hanem én ténfergek a rögeszmém körül, mikor nyavalyáskodom.

Hát persze, persze. Nohát azért se persze. Aki eddig idehallgatott, az most szedje marokra a bátorságát.

Ezen a héten esztendővégi hivatalos számadásokat csináltam, teljes egészségesen. Már amennyiben ilyen dolgot lehet egészségesen csinálni. Háromszáze-gynehány nyugtának kétezervalahány tételén végiglegetni, először számszerűségi, aztán leltárszerűségi s végül okmánybélyegszerzőségi szempontok-

ból. Hogy csakugyan négy-e a kettő meg kettő, rajta van-e a nyugtán a szárazbélyegző, meg a rendes bélyegző, nem maradt-e le róla az olvashatatlan aláírás, tintával van-e az eszközölve, vagy tintaceruzával vagy csak közönséges irlával van szerkesztve, mert akkor nem gilt az egész, hiába olvashatatlan. Legfőként pedig, hogy ki van-e a két és félszázalékos bélyeg és oda van-e az ragasztva, ahová kell és át van-e írva és nincs-e fogyatékosan írva, avagy nincs-e túlzottan írva bele abba a gyönyörű bélyegmezőbe, amely sokkal kényesebb az Isten által teremtetett mezőknél s amelyhez csak az a másik fogható, ahol rendőrhatóságilag tilos a gyepre lépni.

Minden emberi kitalálásnak méltánylója vagyok s még a máléban is tudok szépséget találni, ha az kívántatik tőlem, de a számadásszerkesztésről, hiába gyakorlom annyi oktalan sok esztendő óta, még ma se hiszem el, hogy én e célra volnék a földön. Nem tehetek róla, de sokkal piszkosabb munkának találok, mint az ásatást. No, csak úgy fizikailag értem. Mire az ember egy számkolumnáról azt hiszi, hogy most már végzett vele, akkorára tintás lesz a könyökéig, tintaceruzás a haja tövéig, rágyújt a tollszárra, tüzes végivel veszi be a szivart és mikor nagy hálaistennel megfordítja a rubrikás papírt, akkor veszi észre, hogy a tisztázatot gyúrte bele a papírkosárba. Ugyan odavaló is volt az, mert mikor újra kezdi az ember, akkor veszi észre, hogy az előbb egy kilencest négyesnek nézett, egy ötöst meg hármassnak, ami egészen érthető dolog s misztikussá

csak ott válik, hogy ilyen csekély tévedés hogy eredményezhet a végösszegben hatezerkétszázhetvenöt pengő differenciát.

Ennek a kiderítése már természetesen a városi számvevőség dolga, amely boszorkányos ügyességgel mindig a végére is jár a legbonyolultabb misztikumoknak is. Ezt mindig a főszámvevő úr szokta tudtomra adni, akit én a legokosabb embernek ismerek az élők világában.

— Bátyám, — mosolyog rám kedvesen az okmányolt számadások bércei közül — egy-két hiba van az elszámolásaidban.

— No hallod, csak hivatali szolgálatom huszonhatodik esztendejében nem kezdek új szokást.

— A tizenegyedik tételnél visszakapsz huszonkilenc pengő két fillért.

— Jelen!

— A harmincadik tételnél a visszajáró összeg hetvenhárom pengő.

— Te ember, mit csinálok annyi pénzzel?

A főszámvevő úr szelíden mosolyog.

— A százötödik tételnél a kilenc pengő kilencven fillér két rubrikával előrecsúszott, kilencszázkilencven pengő lett belőle, tehát erre be kell fizetned kilencszáznyolcvan pengő tíz fillért. Most úgy jártál, bátyám, mint a vásárhelyi Vasziszt a fuvarossal. Összeveszték a pálinka árán, a kocsmáros kilökdöste a vendéget az utcára, még ott is folytatták a nézeteltérést, végre aztán a Vasziszt visszaoldalgott a söntésbe. No, mire mentél a paraszttal? — kér-

dezte a felesége. — Jól elbántam vele — mondta Vasziszt büszkén — háromszor is ütöttem addig a kalappal, míg ő egyet a löccsel.

Hogy ez nagyon jó eset, de mi köze ennek az otffelejtt csontvázhoz?

Hát az, hogy mire végére értem a számadásaimnak, akkorra jelentkezett. Oda lyukadtam ki, hogy van még kétszázhusz pengő elköltetlen pénzem, mert jól gazdálkodtam, mi legyen most már azzal? Ha délig el nem költöm, vissza kell fizetnem a vám kasszájába, a jövő évre nem lehet átvinni, sőt még le is szállítják az előirányzott milliárdokat, mert ehol, az idei pénzt se tudtam fölhasználni. Most már mi a hólyagos himlőt vegyek, aminek éppen kétszázhusz pengő az ára?

Lehunytam a szemem, hogy jobban lássam a nagy problémát, de rögtön ki is nyitottam. Oldalba dőfött a leghegyesebb könyök, amit valaha ember viselt. Még föl se pattant egészen a szemem, máris tudtam, hogy ő van itt, az otffelejtt csontváz.

Csakugyan az volt, közelebb hozzám, mint valaha. Ott ült az íróasztalomon, a számadások Beleg-jein s kedélyesen veregette sarkaival az asztal oldalát.

— Rossz ember, — csattantotta mosolyformára az állkapcsait — mindig hiába hívtalak, most már aztán véglegesen beköltöztem hozzád.

Hogy milyen nyelven beszélt a csontváz, azzal nem szolgálhatok. Valószínű, hogy a csontvázak olyan nyelvet beszélnek, amit mindenki megért.

— Tessék talán a székbe — próbáltam magamhoz térni.

— Ó, köszönöm, úgy ki vagyok pihenve, inkább nyújtózom egyet; — roppantak meg a perecei — elég karcsú vagyok.

Igen, hát asszony, most már értem a gesztusai kecsességét. Meg a kitartását is, persze. Szegényke, bizonyosan az ura után jött.

Eltalálta, mit gondolkodok s megcsikorította apró fehér fogait.

— Ugyan eredj már azzal a vén buhulival! Az a sokbronzos tütünke volt az, akinek egy ép csontját se találtad. Már életében kásává mállott.

Akkor az anyaszív nem hagyott neki nyugtot. Gyereke után jöhetett. Azt azonban alighanem Pestre küldtük. Bartucz Lajoson kell keresni, az antropológuson.

Kicsit lehajtotta a fejét.

—Nem értem, mit gondolsz. Nem emlékszem. Most már én se értettem. Akkor mi keresnivalója van itt egy csontváznak, aki feketne szép nyugodtan a krumpliföldben s küldözgethetne fel kék, meg piros tüközem-virágokat?

Haragosan megdobbantotta a padlót.

— A legjobb barátnőmet behoztad s üvegkoporsót csináltattál neki, csudájára járnak minden vásárnap. Hát nem vetted észre, hogy ökörtérdű volt? Ezt a térdet nézd meg és add nekem az üvegkoporsót. Neki csak kréta-kaláris van a nyakában, de az

én gyöngyeim kalcedonból valók. Hidd el, többet érek én, mint az a csempefogó.

— Igen, — néztem a számadásokat — az asszony-ság megér nekem kétszázhusz pengőt. Annyit adok érte.

— Amaz mennyibe került? — nyújtotta előre ma-dárfejét.

— Körülbelül két pengő ötven fillérbe.

Elégedetten, merem mondani, boldogan nevetett, én pedig megírtam a nyugtát.

— Tud írást?

— Nem voltam én rabszolga — rázta gögösen a fejét.

— Akkor fogja meg a végit ennek a festékes bot-nak — nyújtottam felé a tollszárat és a keze ke-resztvonását tétettem vele a neve mellé. Ezt a ne-vet adtam neki: az otffejejtett csontváz.

Aztán leszámoltam neki öt pengő húsz fillért.

— Ezen pedig hozzon az asszony-ság okmánybélye-get. Ha ide el tudott jönni, majd csak eltalál a tra-fikba is.

Úgyes fehérszemély volt, hamar visszajött 67 da-rab nyolcfilléres és 2 darab kétfilléres okmánybélye-gel. Még azt is el tudta referálni, hogy a trafikban azt mondták neki, nagyobb címletek most nincse-nek. Ezt csak ott hallhatta, mert két év óta mindig ezt mondják.

Ennyi bélyeget egy negyedíves nyugtán nehéz el-helyezni. Szerencséje a csontváznak, hogy ilyen praktikus emberrel találkozott, mint én. A negyed-

ívet felragasztottam egy félívre. De a félív is kicsi lett, felragasztottam egy ívre.

— Így ni, most már csak át kell írni a bélyegeket.

Az ám, de mivel? A nyugta szövegéből betűnként se futja többre negyven darab bélyegnél. Mi a fűtyülős fülemülével írjuk át a többit?

— Nem emlékszik, asszonyság, véletlenül arra a búcsúztatóra, amivel a hún főkantor Attilát elsi-ratta? Az tán elég hosszú lesz.

Szerencsére emlékezett, ezen is átestünk.

— Most már tartsa ide, húgom, a homlokát. Erre rákenek egy leltári számot, nézzük csak, melyik következik. Ez az, ni: Rég. Növ. Napi. 2127/1930. Ezt most még ráírom a nyugtára is, aztán asszonyság akár vissza is mehet mindjárt a Hattyasba.

— Hogyhogy?

— Úgy, hogy a leltári szám a fő, nem a leltári tárgy. Ha a szám megvan, akkor a tárgy nem fontos.

Ezt nem értette meg, de egy csontvázról nem is lehet ilyesmit kívánni. Kijelentette, hogy ő mindjárt be akar feküdni az üvegkoporsóba. Azzal már csörtögött volna is kifelé.

— Az ám, de...

— Hogy a barátnóm lakik a koporsóban? — húzta föl a vállát. — Azt csak bízd rám. Még olyan kilakoltatást nem pipált, mint amilyent most kap.

Megmondtam neki, hogy nem arra gondoltam, ha-

nem a pénzre. A vételárra. Kétszázhusz pengő, levonva a bélyegek árát.

— Csak a fényes pénzek kellenek, a nyakamba — legyintette el a bankókat.

— Pardon — tenyereltem rá a vételárra — ez itt marad az utolsó fillérig, letétben. Továbbá kérem a két térdkalácsát, meg az egyik vállpereceét.

— Mi-it? — kezdtek el zörögni a csontjai.

— Amit mondtam. Tetszik tudni, ezt a nyugtát okvetlenül megleletezik, sőt azt sejtem, valóságos kéj gyönyörrel leletezik meg. Ez a bölény az illetékkihágások közt, hogy a népvándorlaskori régi jó világ nyelvén beszéljek. S mivel a vételár az illetékbírságot nem fogja futni, kénytelen vagyok ragaszkodni azokhoz az ízékhez. A térdkalácsokhoz, meg a vállperechez.

Úgy eltűnt az én kísértetem, hogy Csaba királyfi se érte volna utól, pedig mégis csak ő volt a legkitűnőbb úrlovas. Azt hiszem, soha többet nem is jön a nyakamra az elfelejtett csontváz.

Mégis csak nagyszerű találmány az a leletezés, amitől még a halottak is elrémülnek.

ARANYFIBULA VAGY A VILÁG ÍGY MEGYEN

Ezeröttszáz évig feküdt a földben az aranyfibula, de mikor előbújt belőle, nem vette észre, hogy a világot valami különösebb változás érte volna, mióta ő leköltözött a partoldalba. Bógott a tehén, egy mérges kakas megkergette a sovány birkát s egy kíváncsi disznó szaglászta az aranyfibulát, ahogy a hangjából kiértett, határozott jóindulattal.

— Röff, röff — taszította meg az orrával — éppen téged kerestelek, giliszták császára.

A disznóorr drótkarikája megcsikordult az ékszer köbetétjén. A megkarikázott orrhoz tartozó sertésállat bosszúsan kapta föl a fejét.

— Röff, röff — lökte odább a fibulát s a hangban most már leplezetlen megvetés nyilvánult.

A disznó a művelt emberi társadalomban is megmaradt őszinte lénynek s nem szimulál érdeklődést a régészet iránt. Ha akarná joggal mondhatná el, hogy a régészet föllendítése körül nagyobb érdeme van neki, mint a világ hatalmasainak, de senki se hallott még tőle ilyen kijelentést. Lehet, hogy ez azért van, mert a disznó ismer szégyent, de az is lehet, hogy a disznó korlátoltsága nem ismer határokat.

Elég az hozzá, hogy a szenvedelmes turkálót az a csalódottság fogta el, amelynek keserősége nem ismeretlen azoknál, akik tudományos kutatásokkal foglalkoznak. Gilisztát keresni és aranyfibulát találni semmivel se kellemesebb dolog, mint aranyért turkálni és gilisztát lelni.

— Röfff, röfff, röfff — mondta harmadszor is a disznó és a hang tónusában most már volt valami a szívből jött káromkodásból. További fejleményeknek, amelyek megpecsételték volna a fibula sorsát, a gondviselés vetett véget, amely ha egyáltalán megérkezik, mindig a végszóra érkezik, bizonyosan azért, mert ha korábban érkezne, akkor senki se venné észre.

— Huni, te, fene az orrodba, mán mögint kitérod a káposztát — kurjantott a gondviselés és egy ecetfasuttyogóval le is csapott az illetékes fül tövére.

— Rö-őf, rö-őf, rö-őf — mérte föl az utat a tudományos művelkedésben megzavart kutató, nyomon követve a gondviselést képviselő Andris gyerektől, aki disznókergetés közben rálépett a fibulára, úgy-hogy annak leroppant a tője.

Ilyesmi sebesülés aktív bros-túnél százs százalékos rokkantságot jelent, az olyan agg harcosnak azonban, aki az ántivilágból maradt meg mutatóba, még jól is áll. A mérges kakas például egyáltalán nem vette figyelembe ezt a sérülést, amikor megállt a homokban nyugodtan fekvő fibula előtt és szemügyre vette jobb válláról balvállára és balválláról jobb vállára fordított nyakkal, ő csak a piros, zöld és kék

gömbölyűségeket látta benne, mint újfajta kukoricaszemeket. Pislogott egy darabig, mint aki előtt új elmélet alakul ki, aztán megrázta a taraját és a gyakorlati kísérletezés mezejére lépett.

— Csipp, csipp — kapott egy piros kukoricaszemhez, de keménynek és mozdíthatatlannak találta. A zöld se akarta a jót követni, a kék se. A rubinok, türkizek és zafírok állták a helyüket az aranyrekesztékekben. A kakas tovább csipkedte őket, azzal az ostoba csökönyösséggel, amire csak kakas képes. Nem ért semmit, de azért utoljára mégis csak diadalt kukorított. A tyúkokban nem szabad megingatni az illúziót.

Mire a tyúkocskák előgurultak, akkorára a kakas már fölszállt a kocsirúd végére, rúdvégéről a köcsögtartóra s onnan biztatta házanépét, hogy lássanak hozzá, amit meghagyott nekik. A tapasztalt tyúkok azonban mingyárt szétszéledtek, mihelyst egyet koppan a csőrük a cifra kukoricán. Csak egy jérce szentelt neki nagyobb figyelmet, az is azért, mert kellett magát a kakas előtt. Addig ürgette-forgatta, míg élére állította a fibulát. A napsugarak úgy vágódtek bele, hogy a disznókergetésből visszafordult Andrisnak a szemét majd kiverte a nagy fényesség.

— Hű, de szép metália, — vette a tenyerére a gyerek — ugyan ki vesztött el tégödet, te?

A fibula nem tudja megmondani, hogy őt egy gót királykisasszony viselte a vállán és ha tudta volna is, Andris azért nem lett volna okosabb, mert sose hallotta még hírét a gót királyoknak, se ő, se senki

ebben a tartományban. Királyfélék se szoktak itten lófringolni, egyszer járt erre a Rudol a feljebbvaló esztendőkbén, de az se az volt.

— Valami tisztí encsöm-bencsöm löhetött — mondta delezéskor a gyerekek az apja. — Negyvennyócbán vertek ezön a tájon agyon a népek egy túszturat.

— Csak nem aranybal van tán? — nézegette az asszony is a cifrasági találmányt.

— Eszöd levele — nevetett az ember. — Hiszön látod, milyen sárga. Réz, mög üveg.

De azért kipróbálta a szélit a bicska élével. Faragni lehetett, mint az ólmot. El is farigcsálta volna játékból, ha a gyerek utána nem kap.

— Adja neköm, édösapám, én tanáltam.

— Megállj, jó lössz ez óra-nehezéknek — mondta az ember, de olyan rettentő könyörgősen nézett rá a gyerek, hogy mégis csak odadobta neki a bolondságot. — Ne no, de hát mit tudsz vele csinálni?

Egyebet nem tudott vele csinálni, minthogy napnak, vagy lámpafénynek tartotta s elnézegette, ahogy szórta a szivárványos szikrát. Hordta az ingderékban, a lajbizsebben, utoljára meg azt találta ki, hogy a kalapja pántlikájába tűzte, mint az útkaparók a réznumerust. Nevetett is rajta az egész dülő, nem is hívták már máskép, csak Aranyos Andrisnak.

— Bolondot csinálsz magadbul, te gyerök — pirogatta az öreganyja, a szüle, aki öregasszony-

szokás szerint, mindenkinek az örömét irigyelte. Nem is nyugodott addig, míg le nem kapta a kalapról a medáliát s bele nem hajította a kútba. A víz fenekén aztán, a kantacserepek, törött kaszakövek, tolluk-tört rozsdás kulcsok és néhai macskák közt egészen otthon érezhette magát a gót királyok kle-nódiума. Azoknak ugyan mesélhette, hogy ő milyen nagy nemből származik. A kút fenekén olyan egyenlőség van, hogy annál tökéletesebbet a nagyvilágon se lehet kívánni.

A demokrácia azonban itt se örökös. Mikor a vödör már több izszappal szivárog tele, mint vízzel, akkor a gazda szól a kúttisztítónak, bizonyos nevezetű Mityók szomszédnak és az leszáll a mélységbe rendet csinálni. Ugyanazt cselekszi, amit a nagy vizeken a kotrógépek, csakhogy ő több ésszel él, mint azok. A törött vaslábat fölküldi ugyan jogos tulajdonosának, de már a rozsdás ollót nem adja át a nyilvánosságnak, mert abból ügyes ember nagyon alkalmas kukoricamorzsoló vasat szerkeszthet a kishéj végébe. Mityók pedig az az ember, akiről azt szokás mondani, hogy érti magát, amit, magunk közt beismerhetjük, valóban nem minden emberről lehet elmondani. Amikor az aranyfibulát kitapogatja először a lábafejével, aztán megemeli a tenyerével, mindjárt tisztában van vele, hogy ez megérdemli a hazavitelt. Nem is hajaz ugyan hozzá, mi lehet, a csillogása is gyenge a kútfenék homályában, de azért mindjárt eldugta az inge derekába. Ha már megvan, majd csak akad valami rendeltelése is. S ha

nem, az se baj, legalább lesz valami a háznál, amiről nem tudják, mirevaló.

S az aranyfibula csakugyan sokáig hányódik Mityókéknál, hol a kemencenyakon, hol az asztalfiában, míg végre Mityók rájön, hogy azt az Isten is dísznek szánta az ő tarisznyája szíjára. Lám, van is rajta két lyuk, amivel rá lehet erősíteni s Mityók magatelten mosolyog, amikor így fölborítja a szegény embernek való bőröndöt. Előre örül neki, hogy csodálkozik majd az asszony és hogy adják meg az elismerést a cimborák, mondván, hogy fene az eszébe ennek a Mityóknak, mindig vannak neki ilyen kitalálásai.

És valóban nincs is semmi hiba, az emberek megingt beismerik, hogy Mityóknak jól vált az esze és az aranyfibula is egészen jól érzi magát a szegény ember tarisznyáján. Az arany csak villogni akar és mindegy neki, hol villog, csak sokan lássák — az aranynak ilyen a természete. És úgy lehet, hogy mikor királyokat szolgált az aranyfibula, akkor nem is villogott olyan tömérdek népek közt, mint most, mert mi volt a gót királyok udvara egy mostani hetipiachoz képest? Igaz, hogy az emberek nem állnak meg a csodára, amely egy parasztember tarisznyáján tündöklik feléjük, de ebben csak az emberek a hibásak, akik sose ott keresik a csodát, ahol van. Mityók különben nem is igényli a közbámulatot, sőt szinte megakszik benne a vér a nagy ijedtségtől, mikor elhalad a boltok előtt és rászól egy úriember:

— Hé, földi, jöjjön csak be egy szóra, hadd nézzem, miféle csat van a maga tarisznyáján?

Mityóknak most egyáltalán nem vált az esze, mert ha váltana, akkor elszaladna tarisznyástól. Így azonban engedi magát behúzatni a boltba, túri, hogy a tarisznyát leszedjék a válláról és egy szót se mer szólni, mikor az úriember lefeszzegeti a szíjról a csatot.

— Nézze, atyámfia — mondja nagyon barátságosan az úriember — hagyja itt nálam ezt az izét, aztán majd nézzen be érte mához egy hétre, addig adok róla írást, jó?

— Adhat, ha akar — mondja Mityók kelletlenül, mert a barátságos hangra ugyan fölenged a dermedtsége, de eszébe jut az is, hogy az írások bajt szoktak csinálni. De hát nem tett ő semmi rosszat — nyugtatja magát és még az írás készül, körülnéz a boltban s észreveszi, hogy olyan bolt az, ahol az aranyat adják, veszik. Nem járt ő soha ilyen helyen s nem is jön ide többet, az Isten süllyessze el, csak még egyszer kiszabadulhasson innen.

— No itt az írás, jó ember, mához egy hétre jöj-jön vissza vele, ne féljen, nem bánja meg, énbennem megbízhat.

Mityóknak éppen csak ez a bátorítás kellett, hogy egészen megkeveredjen. Mért mondhatta neki az az úriember, hogy ne féljen? Valami gyanúba fogták? Hiszen nem mondja, van úgy, hogy a város fűvére ereszti legelni a tehenet, de csak olyankor, mikor az Úristennél egyéb nem látja s azt is minden esz-

tendőben meggyónja a tisztelendő úrnak. Meg ehhez mi köze volna az aranyművesnek? A csat körül lehet valami hiba. De abban nem ő a hibás. Ő be tudja bizonyítani, kinek a kútjában találta. Be? Hiszen nem szólt róla senkinek. De meghitel rá, az asszonnyal együtt.

Úgy ért haza Mityó, mint akit a rossz lelkek kergetnek s egy álló hétig minden éjszaka olyan nyögéssel volt álmában, hogy az asszonynak kellett fölrángatni.

— Mőgint azzal álmódott kend?

— Azzal, verje meg az Isten, aki kitalálta — türülgette a homlokát Mityók s ki nem mondta volna annak az átkozott csatnak a nevét.

Az aranyfibula pedig azalatt megkezdte városi pályafutását. Az ékszerész az a fajta ember volt, aki szeretett vasárnap délelőttönként elidőzni a múzeumi üvegszekrények előtt, elmélázni az ősök hagyatékán és fölépítgetni lelkében az elomlód időket, mikor nagyobb volt a forgalom és kevesebb az adó. Megméricskélte a tarisznyacsatot, tanácsot kért a kollégáitól s utoljára még csak magára hallgatott, bevitte az aranyfibulát a múzeumba.

— Igazgató úr, tetszik tudni, mi ez?

Az igazgató úr egy kicsit megszédült, a szivarját is az égő végivel dugta vissza a szájába, de ettől észre is tért. Megmondta, hogy ez meroving-fibula, ebből meg ebből az időből, csak éppen azt nem tudta megmondani, mennyit ér.

— Azt majd én mondom meg — vette elő a boltos

a jegyzőkönyvét. — Az aranyérteke ennyi, meg ennyi. A kövek is érnek valamit. A régiségi becséhez én nem értek. Az anyagi értéke kilencszáz pengő körül van. De a paraszt, akitől elvettem, be fogja érni kétszázötven pengővel. Meg is veszem annyiért, ha igazgató úr ad nekem érte ötszázat.

Az igazgató úron meglátszott, hogy szeretne a nyakába borulni a derék embernek. Éppen csak az tartotta tőle vissza, hogy arra azt a választ kaphatta volna, „hoci, nesze”. De hát honnan teremten ő elő ötszáz pengőt a magyar glóbuszon?

— Kedves barátom, itt kultúrfölény van, de pénz nincs. Azt nekem előbb össze kell szedni. De össze-szedem, ha térdig kopik is érte a lábam. Adjon háromnapi haladékot, de addig is hagyja itt a fibulát.

Három nap alatt együtt volt a pénz, még egy kis föle is került. Borzasztó ravasz emberek a múzeum-igazgatók, mikor múzeumi üzletről van szó. Elő-guberálta az utolsó ötvenpengősét és fölment vele a gazdájához, a Városhoz.

— Kedves gazdám, nézd meg ezt a kincset, ez valamikor Attilának a bíborpalástját fűzte össze. Lehet, hogy éppen akkor, mikor az esküvőjét tartotta Ildikóval. Ez úgy megér nyolcezer pengőt, mint nyolc fillért. Én azonban meg tudom szerezni ezerért. Ha te adsz ötszázat, a másik ötszázat összekoldulom a hún utódoktól. Tulajdonkép már el is van jegyezve az egész, most inkasszálják a szolgálak, nézd, ötven pengőt már össze is szedtem.

— Hát te ilyen üzletember vagy? — mosolyodott

el a Város, részben az igazgató úrra, részben az Attila sicherheits-tűjére. — Persze, hogy ezt nem szalajthatjuk el. Hát majd kapirgálunk egy kicsit a láda fenekén.

Az igazgató úr ezután nyakába vette a várost, most már kis betűvel és mindenkinek elpanaszolta, milyen bajban van. Ötszáz pengőt ugyan adott a Város, de hát az nem elég. Itt muszáj lesz kinyitni a bugyellárisát mindenkinek, aki el nem fajzott Attilától.

Isten ostorának még ma is nagy a tekintése. Három nap alatt befolyt az ötszáz pengő sarc a Nagy tiszteletére. Akkor a Város is hozzátette a maga ötszáz pengőjét.

— Kész az üzlet — telefonált az igazgató úr az aranyművesnek. — Most már a fibula párját is meg lehet találni.

— Hiszen majd szót értek a paraszttal, csak bejőjön — ígérte a boltos.

S Mityók, ha némi kétségek között is, mégis csak megjelent időre. Bátorítónak maga mellé vette az asszonyt is.

— Itt megvársz — mondta neki a sarkon. — Látod, az az a bolt. Ha egy óra hosszáig ki nem eresztenének belüle, akkor a te dolgod, hogy szabadítasz ki.

De nem telt bele félóra se, mikor már Mityók igen széles kedvben mártogatta a kalácscipó fehér belét a piros paprikáslébe, az asszonymak pedig serrel kedveskedett. Az ékszerész pedig ugyanakkor átadta

a nyugtát az igazgató úrnak az ötszáz pengő ellenében.

— Nagyon köszönöm a múzeumhoz való jóságát — szorongatta a kezét az igazgató úr. — Hát most már úgy-e rendben vagyunk?

— Nem, — mondta egy kicsit restelkedve az aranyműves — még nem vagyunk rendben. Valami alázatos kérésem volna.

— Tessék — döbönt meg a múzeumos ember és rátenyerelt a fibulára. — De azt előre megmondom, hogy nekem a többi pénz tartaléknak kell...

— Ó, nem arról van szó — köhécselt a boltos. — Csak írást szeretnék kapni arról, hogy ezer pengőért adtam el a fibulát.

— Nem értem.

— Kérem... tetszik tudni, a mai világban milyenek az emberek... Engem a kollégáim leszamaraztak, hogy mit szaladozok én a múzeumba, a helyett, hogy beolvasztanám azt a finom színaranyat, amilyen már nem is terem mostanában ... Tetszik tudni, nem szereti az ember, ha kinevetik. Ezért kellene az írás, könyörgöm.

— Így már igen — derült fel az igazgató úr és átadta az írást, amivel a derék ember igazolhatta, hogy de bizony érdemes a múzeummal üzletet kötni,

— Most már igazán rendben vagyunk — fogta a kalapját az ékszeres.

De most meg az igazgató úrnak támadt kétsége, hogy csakugyan rendben van-e minden.

— Kérem, ne haragudjon meg a kérdésért, de

csakugyan kifizette ön a kétszázötven pengőt annak a tanyai embernek? Tudja, engem bánt egy kicsit a lelkiismeret és ha nem volna így kisémmizve a múzeum, a magam pénztárából dupláznám meg annak a szegény embernek a járandóságát. Azért kérdezem meg, hogy csakugyan megkapta-e legalább azt, amit ön?

A kereskedő elővette az irattáskáját és mosolyogva kiszedte belőle az üzleti könyvét.

— Tessék. Számítottam rá, hogy igazgató úr ezt meg fogja kérdezni tőlem. Itt van beírva, kérem. S tessék elhinni, hogy nagyon jól járt velünk ez a Mityók. Hiszen még sokallta is, amit kapott. Írást kért tőlem, hogy tíz pengőt fizettem neki a tarisznyacsatjáért.

— Írást? De hát mit akart azzal?

— Istenem, hát ő is ésszel élő ember. Kétszáz-negyven pengőt eltitkolt az asszony elől.

A kereskedő elment, mosolyogva és mosolygott az igazgató úr is.

— A londoni börze — gondolta magában.

Az aranyfibula is mosolyog az üvegszekrényben. Azt mosolyogja, hogy nincs szebb az igazmondásnál.

CSÖNDES KIS HÍREK

A nyári-útban keressük az ősoket, akikről úgy ver a szó, hogy eleink lehettek valaha. Legalább Antal, a kubikos, ilyen véleménnyel volt, amikor a tavaszon az íróasztalomra tette a vászontarisznyáját.

— Bögre-e, vagy koponya? — tapogattam a tarisznya gömbölyödését.

— Ez csak a bögréje, — csomózgatta ki a jó ember a tarisznyamadzagot — az öreg tata bent maradt a kanális partjában.

Valami ínségcsatornát ásattak a népekkel, annak az oldalából gurult ki a füstös, kormos cserépbögre.

— Hát ezt hún gölöncsér szerkesztette, fiam — fogtam rá a kezét a kincsre.

Antal hangja egy kis neheztelést érzett.

— Nem tesz az semmit, akárhunnan való gölöncsér csinálta. Azért csak úgy ésszel élt az, mint mink.

— Miből gondolja, Antal?

— Abbul, hogy még most is kolbászszaga van a fazéknak.

El kellett ismernem, hogy ez a régészeti megfigyelés páratlan a maga nemében, de sajnós, azt is konstatálnom kellett, hogy minden ténybeli alapja hiányzik.

— Szagolja csak meg még egyszer, Antal! No? Érez valamit?

Antal szusszantott egyet-kettőt s kénytelen volt megcsóválni a fejét.

— Most már nem érzek rajta semmit, hallja. De tudja-e, mért?

— Mondja, no.

— Mert mind kiszagolgatták belüle a népek a jó szagot.

— Melyik népek?

— Hát a többi kubikosok. Hallja-e, úgy szagoltatták tegnap egész nap, mint kutya a kásás bográcsot. De, tudja, nem tilthattam el őket tőle, mert mostanában nem igen dúskálódnak ilyen szép szagban.

— No, majd ha a többit is kiszedjük a földből.

— De nem lehet ám. Mondom, volt ezeknek az eleinknek magukhoz való eszük.

— Hogy-hogy?

— Úgy, hogy befeküdtek a kocsiút alá, mert ott nagy tilalomban vannak. Az utat nem lehet felbontani, mert az államé.

— Hátha mégis. Majd szót értünk az állammal.

Antal hitetlenkedett. Fájdalmas tapasztalatokat tehetett az állammal való szótértés irányában.

— Szokás-mondás, hogy ökörben ne keress ikrát.

Egy szóval se mondom, hogy ez a szentencia minden alap nélkül való, de azért néha meglepetés is éri az embert. Engem is az a kellemes csalódás ért, hogy az illetékes államépítészeti hivatal első szóra megadta az engedélyt. Sőt huszonnégy óra alatt írásban

is megküldték. De még az útkaparónak is kiadták az órdrét, hogy jó kolléga módjára karoljon fel és ne gáncsoljon el, mint veszedelmes konkurrenst. Nagy darab földön nem találkoztam ennyi hivatalos előzenyességgel. Azzal viszonzom, hogy nem névszerint mondok érte köszönetet, nehogy baj legyen belőle. Hátha valami sérelem érte a közigazgatási etikát? Mit tudom én, nincs-e arra valami utasítás, hogy a hivatali tekintély megköveteli a nagyképűséget?

Elég az hozzá, hogy keressük az ősoket a felbontott útban, de az ősök most jobban kerestetik magukat, mint ezelőtt. Persze, hiszen megmondta Antal, hogy van azoknak magukhoz való eszük. Nem kívánkoznak a mai világban a föld fölé, mikor a föld alatt sokkal elszívelhetőbb világ van. Még tán ajánlási íveket is íratnának velük alá, ha megtaláltatnék magukat.

No, majd meglátjuk. Még a holtak előkerülnek, ráérünk egy kicsit elnézelődni az élőkön.

„Az út, mint olyan.” Hát ez az út, mint olyan nem is olyan, mintha út volna. Csak azért út, mert rendben tartják, mint ahogy a beteget injekciózzák. De nincs rajta keréknyom és egész nap nem látni rajta verebet. Két szélén szemfödélle peregnek össze az akác szirmok. A szél néha megfodrozza a fehér takarót, de se ló lába, se ember talpa nem tapossa. Ez az út halott út, amin reggeltől estig négy kocsis szimulálta az életet. Pedig szép, széles út különben, ősi magyar tékozlással szabott. Talán már Árpád lovasai is úgy találták, talán még a római légiók tapos-

ták ilyen szélesre. Biztos, hogy évezredek óta a népek országútja volt, fegyveres hadaké és békés karavánoké, öntözte vér és verejték, reszkettette diadalordítás, kavarta porát jajveszéklő tömegek futása, hullámzott fölötte búcsúsok éneke és vásárosok nótája. Élte azoknak az utaknak az életét, amelyek visznek valahová. Ez az út most nem visz sehová. Vakon végződik, egy-két hajításnyira ide, ott, ahol éjjel-nappal puskák néznek farkasszemet egymással. Az utak hosszúéletűek, túléltek az évszázadokat és évezredek, amelyek áthaladtak rajtuk, de néha meghalnak, ők is s nagyon boldogtalan az a nemzedék, amely megéri egy út halálát.

„A válogatós ember.” Valamikor, kutyúrégész koromban, a napszámosaim munkaidejéből körülbelül egy óra pazarlódott pipagyújtásra, A háború óta cigaretlizik a szegény ember s ez múzeumgazdasági szempontból duplázza az idővesztést. Ugyan most már ez is múlt idő, mert ennek is vége. Most már se nem pipáznak, se nem cigarettáznak az embereim. Eldohánytalanodtak — akárcsak a múzeum.

Most már csak beszélgetnek az embereim az elmúlt gyönyörűségekről. Az egyiknek van egy tajtékszิปkája s abból szeretne egy kis hasznot húzni, ha már öröme úgyse lehet belőle. Ajánlhatja a másíknak.

— Egy zsák krumpliért neked adom. Pedig ló van rajta kifaragva, még pedig fias ló.

Megszólal a harmadik:

— Már akkor inkább az enyimet vedd meg, test-

vér, mert azt érdemesebb nézegetni. A valóságos Tündér Ilona van rajta kifaragva meztelenül.

— A ló többet ér, sógor! — erősködik az első.

— Majd csak hatvan felé — kacsint a második.

— Amikorára megvakul.

— Kicsoda?

— Hát a sógor.

Ebből nagy nevetés lesz s mivel a csősz éppen akkorra érkezik oda, ő is kiveszi a részét a közörméből s aztán megkérdezi, hogy mit nevetnek.

— Azt nem mondjuk meg kendnek, mert kend nagyon válogatós ember — incselkednek vele.

Megkérdezem, miben válogat?

— Hát a dohányban.

— Maga még pipás ember?

— Én még az — mondja némi kényességgel és ki is szabadítja a belsőzsebből a mocskos kis makrapipát.

— Pipás, de nem dohányos — szól ki a gödörből valamelyik helyreigazító.

— Hát akkor hogy válogat a dohányban?

— Úgy, hogy hol krumplilevelet szíj, hol salátát, hol meg feketenadálylevelet, de egyikben se tud megállapodni.

— Most már igen — mondja a csősz komolyan s nagy erőlködéssel igyekszik füstre hozni a makrát.

S mikor már túl van a nehezen és kezd szivárogni a pipából valami fanyar kék pára, elégedetten magyarázza:

— Ezt már passzió szívni, mert ez fán termett. Meggyfalevél.

„A tekintélyi elv érvényesítése.” Lelőhely vadászaton vagyok a harmadik dűlőben. Valami kopár halmot láttam messziről, a felé igyekszem. Lucernatábla mellett haladok el, jó félméteres csapás vezet rajta keresztül. Keményre taposott ösvény, lehet, hogy lopott út, de a gyakorlat törvényesítette. Most is rövidíti rajta az útját egy rongyos ember. A rossz példán én is fölbátorodok, megyek utána. Az ösvény túlsó végén megáll, egy kicsit hátrabillenti a fél fejét, aztán egészen megfordul és elállja az utat.

— Ez tilos út, hé — néz sunyin és szól félregörbített szájjal. Ha kutya volna, már késő volna ütfőt keresnem. De hát ember s úgy lehet, van is oka így acsarogni az úrra. Megpróbálom jó szóval békíteni. Rá is mosolyodok.

— Láta, hogy legeltem, jó ember?

Eltátja a száját és pislant egyet-kettőt. Nem tudja, mit gondoljon rólam. Minden esetre számítva elhúzódik az utamból és megcsöndesedve mondja:

— Áztat nem állítottam.

— No látja, akkor nem tettem több kárt a lucernában, mint maga. Magáé ez a föld?

— Nem, — csóválja a fejét — nem az enyim. Nincstelen vagyok én.

— Maga a csősz?

— Nem, nem én vagyok.

— Hát akkor mit rendelkezik itt? Kicsoda maga?

— Én? — mondja fölemelt fejjel és szigorúan.

— Én a csőznek a keresztapja vagyok.

Így már igen. Hiába, csak az összekötetés ad az embernek tekintélyt. Most már azt se kérdeztem meg, mért tilos az nekem, ami neki szabad. Csak megemeltem szó nélkül a kalapom a csőz keresztapja előtt, aki a tekintélyi elvet ilyen tökéletesen érvényesíti a hereföldön.

„Pártfogói jog.” Déli kenyerezgetés közben a követválasztásról beszélgetnek az embereim. Nem ők kezdek, hanem én. Kérdezem, hogy fűjt-e már a szele a faluban?

Nem, nem igen fűj. Némely részük nem is hallotta még, hogy már megint követválasztás lesz. Mernék fogadni a fél fejembe, hogy ha kéményseprőválasztás lenne, sokkal könnyebben kimenne a szemükből az álom. Mert kéménye minden háznak van, még az ő sárgunyhójuknak is, de mi közülük önekik az országházához?

— Mégis, mi hallatszik, ki lesz a követ?

— Hát akit az urak akarnak — vonnak vállat.

Nem bánnák, ha az urak a mostani követet akarnák, mert az nagyon jó ember. A községnek is sokat tett, meg a szegénységet is mindig fölkarolta. Három-négyezer pengőt mindig szétosztogatott, ha lent járt s még csak meg se kérdezte, hogy hívják, aki-vel jót tett.

— Igaz, hogy itten se mindenki tudja az ő nevét
— mesélte az egyik napszámosom, fiatal legényke. —

Az én édesapám se tudja még máig se, pedig ő rászavalt.

— Hogy szavalt rá, ha a nevit se tudta?

— Úgy, hogy nagy szívességgel fogadták, mikor fölment szavazatot tenni és megkérdezték tőle, hogy „hát maga, öregem, kire szavaz?” „Hát csak a legjobb emberre írják be”, azt mondta az atyus, osztán el is találta, hogy kire kell a szavazatot tenni, mert azt mondták neki, hogy „maga, öreg, derék ember” s még szivart is adtak neki.

Egy hosszú, köhögős ember, aki félkönyökre dőlve szundikált a kenyerezés után, éppen most köhögte fel magát álmából.

— No, nekem nem adtak — szólalt meg, ahogy kifulákolta magát. — Nekem azt mondták, hogy kitakarodjak, még szépen vagyok.

— Igen, mert te azt mondtad, hogy a dematrákát írják be — mondta a Tündér Ilonás szipkájú.

— Csakis. Most is azt mondanám, ha pártfogó volnék.

— Egy fene az — ásított valamelyik. — Úgyis csak osztraka az mind.

A köhögős nem hagyta magát.

— Nem úgy van az. Én tőlem is azért vették el a pártfogói jogot, mert félnek tőle, hogy az igazságnak fogom pártját.

Most jöttem rá, hogy ezek a szavazati jogot pártfogói jognak hívják. Országunk nagy urai, értitek-e, micsoda kevélysége van ebben az ezeresztendős megaláztatásnak? Hogy ezek a halljakendek, ezek a fü-

szál-emberek kezdenek rájönni arra, hogy ti vagytok a kéregetők és ők a pártfogók? Hátha egyszer az eszük is azt mondja nekik, amit most az ösztönük!

Egyelőre azonban nem kell félni tőle, hogy kinyílik a szemük. Inkább lecsukódik még a köhögős pártfogóé is. Az ösztövé, fáradt emberek úgy hevernek szanaszét a fűben, mint ledöntögetett bronzszobrok. Némelyiknek csak a szája van ki az arcra borított kalap alól és meg-megrándul a bajusz alatt. Álomtarisznyából folytatják a kenyerezést.

„Posta jön.” Nekem hozzák a postát, táskaszámra az utánam küldött leveleket. Ahogy összenyalábolom őket és visszavonulóban vagyok összes termeimbe, — van nekem pipacs-szobám is az árokban, meg somkórótermem is, meg iszalag-szalonom is, még pedig kékvirágú vad klematiszokból — utánam szól az egyik magyarom:

— De sok ellensége lehet az igazgató úrnak!

— Hát amennyi rendes embernek illik, — szólok vissza — hiszen azokkal egész az ember. Vagy látott már maga almafát nagygyá nőni a nélkül, hogy féreg ne rágta volna?

Bontogatom a leveleket, kiörülöm magam nekik s akkor jut eszembe, hogy nini, mit is mondott az elébb az az atyámfia. Kiszólok neki a lapulevelek alól:

— Úgy-e, miről gondolta azt maga, hogy nekem sok az ellenségem?

— Hát az a kegyetlen sok levél, mondok, az nem jelenthet jót.

— Maga nem szokott levelet kapni?

— Nem, hála Istennek, én nem kaptam, mióta a háborúból visszakerültem.

Erre egy kis körvallatást rendeztem. Kiderült, hogy tizenegy ember közül ebben az esztendőben kilenc még nem kapott levelet. Kettő kapott, de abban se volt köszönet — ügyvéd küldte mind a kettőnek.

ANZIKSZ AZ „ÜDÍTŐ BERKEKÉBŐL

Az Üdítő Berkek alatt nem asszonyfehérbőrű nyírfák romantikus társasága értendő, se nem polgári vadszőlőlugas, amely tekepályára szemeteli a levelét. Még csak egy nyavalyás bodzfa se tartózkodik az Üdítő Berkek-ben. Egy városszéli duttyánnak a neve. ez, ahol savanyú a bor, goromba a csárdás és nagyon barátságosak a legyek. Azelőtt nem hívták semminek se, holott akkor még igen szelíd ember volt a gazda és szívelhető borral szolgálta a közjót. De úri ember nem volt járatos ezen a vidéken, az erre lakó szegény emberek a maguk borát itták s a kocsmáros halálra unta magát, mint békében a külügyminiszter. Ez nagyon idevaló hasonlat, mert az unalom államférfiúi ötletre ihlette a csárdást. A kerítésre felszegezett egy hosszában kettéhasított lepedőt és arra olajos piros festékkel rákente: „ÜDÍTŐ BERKEK”. Ezt a felírást meglátta egyszer a gimnázium természetrajz-tanára, aki cincérspecialista volt és tanulmányi kirándulást rendezett a legelőre.

— Hol vannak itt a berkek? — kérdezte csodálkozva a kocsmárost, aki kint pipázott a lócán a ház végében.

— Tessék befáradni. Csak ide az eresztét alá.

A tanár úr befáradt s a kocsmáros kinyújtotta a karját:

— Tetszik látni? Azokat a szép ecetfákat ott a kazlaktól jobbra. Hát az ottan ótemető, annak a berkeiben üdülnek a régi öregek, Isten nyugtassa őket.

A tanár úr jót nevetett, megivott egy hosszúlépést az eresztét alatt s másnap már kijött harmadmagával. Egy hét múlva kicsalták a polgármester urat is annak a kedvéért ideszokott az öregtakarékos igazgatója is s nem telt bele egy esztendő, mikor már meg-savanyodott a bor és a kocsmárost valamelyik vendége, akit feldühített a gorombaságával, feljelentette árdrágításért.

— Hja, — védekezett a férfiú — az „Üdítő Berkek” luxushely. Ha miniszter jár a városban, az is mindig tiszteletét teszi ottan.

Csakugyan úgy van, a duttyánt a hivatalos emberek is méltányolni kell, mint a helyi idegenforgalom legfőbb tényezőjét.

— Megállj, — mondják az idegennek, aki kinézeltölte magát a piacon és föltekintette a menyasszonyokat a fényképész kirakatában, a kapu alatt, továbbá lenézett a templomtorony erkélyéről a határra és megvárta a friss csapolást a Koronában — megállj, te ember, hiszen te még nem is voltál az „Üdítő Berkek”-ben.

Nekem is ezt mondták s most itt üdülünk hetennyolcan, mindnyájan magamformájú „javabeliek” és elcsöndesedve nézünk ki az eresztét alól a zuhogó esőbe. Van már vagy négy órája, hogy szeretgetjük

egymást a régi és új barátokkal s körülbelül oda-értünk, hogy mindenki szeretne már jóéjszakát mondani a másiknak, de senki se meri kezdeni. Gazdáim csak titokban pislognak az órára, mert azt gondolják, hogy én mint író bizonyosan korhely ember vagyok és meghasadna a szívem, ha hajnali harangszó előtt kellene lefeküdnöm. Pedig én előbb kezdtem az órát lesegetni, mint ők s igen mehetnékem volna már. De hát ha ezek a drága, jó emberek kijöttek éjszakázni a kedvemért, csak nem bánthatom meg őket? Nem mondhatom meg nekik, hogy oszlojlatok, oszlojlatok, gyerekek, mert én nagyon le vagyok hervadva.

Jártam én ebben a városban már máskor is, innen-onnan vagy harminc esztendeje, valami halmot bontogatam a vályogosban s most azért jöttem vissza, amit akkor itt hagytam. Akkor csak felét tártuk fel a partnak, most nekifogtuk az ásót a másik felének, ne mondhassák az ősök, hogy nem egyforma szívvel vagyok mindnyájukhoz.

Nagy az érdeklődés, sok a szájatató asszony, lány, gyerek — csak úgy, mint harminc esztendővel ezelőtt, gondolom magamban. Most is azt beszélik, hogy a gugahalál idejében temetkeztek ide, most is megcsudálják, hogy milyen jó foguk van a halottaknak, most is sügnak egymásnak valamit, ami nem az én fülemnek van szánva, — nem változott itt azóta semmi se.

Nem ám, ahogy mércsikélem a csontvázat, csak olyan hideg tejföl csurran a nyakamba fölülről, mint akkor. Fölnézek, ejnye, még ez az öreg szüle is

mintha az volna, aki akkor gubbaszkodott a kosarával az árokparton.

Kitornázom magam a gödörből s becsomagolom papírba a felhozott nyílhegyeket.

— Az meg nyílpuska — magyarázza a szüle a többieknek.

— Hát maga látott már ilyent? — fordulok hozzá meglepődve.

— Hogyne láttam volna, — pittyeszi le fogatlan öreg száját — járt itt már kincskereső máskor is.

— Fényes nappal?

— De hallja, olyan szép barna fiatalember volt az, hogy megvilágosodott volna tőle az éjszaka is. Igaz-e, asszonyok? Hiszen emlékezhetek rá tik is, hogy onnan lestük a kerítés mögül.

— Régen volt az, Mari — szuszogta egy másik vénség. — Húszesztendeje, vagy még több is.

— Több ám. Inkább harminc.

— A fene tudta — mosolyodok el befelé és nem tagadhatom le magamnak, hogy jólesik a mosolygás. Ha mellény volna rajtam, most bizonyosan megrántanám az alját. A férfi-megelégedettségnek ez a gesztusa.

— Nem emlékeznek a nevire? — állok a két öreg-asszony elé, kihúзва magam a napsütésben.

— Arra már nem — csóválja a fejét a Mari nevezetű. — Csak azt tudom, hogy Szegedéből való volt.

— Lehívtak az egyik gödörbe. Mire előbújtam, a két

szüle már eltipegett. Mintha megérezték volna, hogy utánuk nézek, az egyikük visszafordult.

— Bácsika! — kiáltott valakinek.

Körülnéztem, kinek szól, de nem tudtam kitalálni.

A napszámosaimnak a fejük se látszott ki az árkokból.

— Bácsikaaa! Ugyan legyen szíves megmondani, hány óra!

Fájdalom, semmi kétségem se lehetett benne, hogy én vagyok a bácsika. Persze, persze. Mégis csak jó, hogy az elébb meg nem rángathattam a mellényem alját.

— Ööt! — kurjantottam oda két hűgomnak a két tenyerem tölcseréből. S éreztem a hangomon, hogy nekem ma nem lesz többet kiabálhatnékom.

Bolondság, bolondság, de azért mégis rámnehezedt egész napra a fiatalsággal való találkozás. Az „Üdítő Berkek”-ben aztán lassanként elszelidült s csöndes rezignációval emeltem búcsúra a poharat.

— No, gyerekek, Isten áldja meg a városotokat. Tartsa meg ilyen csöndesnek, békésnek, tisztességesnek.

Nem sok értelme volt a tósztnak, mégis kiütötte a dugót az elakadt diskurálásból.

— Ezt már áldathatod — toltá el a poharat az egyik öreg fiú. — A mi városunk már meghalt. Az, amelyik minket nevelt. Új város ez, új nép, új erkölcsök, ej, jobb erről nem is beszélni.

De azért most fodrosodik neki a beszéd igazán.

Nagyon beleúszunk a keserűség folyamaiba, azok pedig mind abba a fekete tengerbe torkollanak bele, amit úgy hívnak, hogy politika. Senkinek se mestersége közülünk, de azért borzasztó benne vagyunk és temetünk mindent. Meghalt a liberalizmus, a nemes konzervativizmus, az idealizmus, az igazi arisztokrácia, az igazi demokrácia, az erkölcs, a közéleti tisztesség, de hát mi csodálnivaló van rajta? Hiszen Magyarország is meghalt.

No, azért nem terjesztünk rémhíreket, hiszen hivatalos emberek is vannak köztünk, rendőr is. Csak éppen ilyeneket beszélgetünk:

— Te, Gyurka, szeretnél-e még egyszer fiatal lenni?

Gyurka éppen a rendőr, magasabb sarzsíjú. Le-csapja a poharat és megborzongva mondja:

— Rágondolni se jó most fiatalnak lenni. Örülünk neki, hogy öregek lehetünk.

Jó hangosan beszéltünk, ahogy az már éjfélután szokás. Különben se zavartunk vele senkit. A leg-homályosabb sarokban, a kutyaól közelében ült még valaki, de az, mikor nem aludt, akkor ivott s nem mutatta, hogy valami közössége lenne a józan társadalommal.

Annál jobban megrezzentett bennünket, mikor egyszerre csak ráncsikordult egy kicsit berozsdásodott hangon.

— Az urak, úgy-e, nem ismernek engem? Némaságunk igazat adott neki. Ez aztán felbáto-

rította arra is, hogy kissé tántorgó önérzettel kilépjen a homályos sarokból a függő petróleumlámpa fényébe.

— Tessék engem megnézni. Csak unzensenirt, mélyen tisztelt uraim.

Teljesítettük a kérését. Megnéztük! Kopottas úriember volt, fehér csokornyakkendős, idősecske már, hasban vállas, érdekes sokratesi arccal. Az orra tömpe és piros.

— Tetszenek engem látni, kérem alássan? Hát engem se a gólya költött. El tetszik azt hinni nekem?

Nem nyilvánítottunk véleményt.

— Én, kérem alássan, állami végrehajtó vagyok, innen a szomszédból, a vízközből. Hát azért mondom, hogy engem nem a gólya költött, tessék elismerni.

Elismertük. A végrehajtókat a pénzügyminiszterek költik, ami nem a legszebb vonásuk a pénzügyminisztereknek. Ezt meg is mondtuk nyíltan.

— Nem úgy van az, mélyen tisztelt uraim, — emelte föl a szavát a vízközi ember — mert én egy közszükségleti szerv vagyok. Vagyok, ezen van a súlyok, kérem. A hangsúlyok. Vagyok. Én meggyőződtem róla, hogy a mélyen tisztelt urak minden szépet meghalattak már e hazában, sőt azt mondták, hogy szeretett hazánk is halott. Nos, uraim, nincs itt meghalva minden. Teszem azt, én is vagyok, tehát létezem, mint közszükségleti tény. Mert kérdem én,

fizetnének a mélyen tisztelt urak adót, ha én nem léteznék? Proszit!

Koccintottunk vele és elismertük, hogy csupa színigazság, amit mond. Tessékeltük közénk, de azt mondta, nem igényli az ülést, mert ő meg akar bennünket győzni, tekintettel arra, hogy minket jóhiszemű téveszme irányít.

— Ugyebár, a mélyen tisztelt uraknak nem volt szerencsájük a semlyéki regálebérlőt ismerni? Bizonyos nevezetű Izsák izraelitát. Én se ismertem ezen egyént, mert az én gyerekkoromban már nem egzisztált regálebérlő. De hallottam róla, hogy csúnya, fukar izraelita volt, igen nagy utálatnak örvendett a saját nemzetebéliek körében is. Engedelmet kérek, nem akarok senkit se sérteni, nem olyan ember vagyok én. De ami igaz, azt kimondom, nem szerették az izraeliták ezt az Izsákot, össze is beszéltek, hogy ezt szemébe megmondják neki, ámbátor gazdag izraelita volt és hirtelen természetű. Beállított hozzá a Dávid, a templomszolga és összecsapta a kezét. „De Izsák, az Isten szerelmire, mitül van maga olyan sárga, mint a kükeric?” Izsák kilökte az ajtón, utána kiáltotta, hogy bolond, aztán megnézte magát a tükörben és látta, hogy csakugyan olyan sárga, mint a kikerics. Aztán jött a Náci, a tollas és ez is összecsapta a kezét. „Neked van valami nagy bajod. Izsák, mert te úgy izzadol, mint egy ló.” „A ménkű, aki bemegy a fejedén és kigyón a talpodon”, dühösködött Izsák, de ahogy megtörülte a homlokát,

erezte, hogy az csupa víz. Aztán jött Dolfi, a rőfös, megmarkolászta neki a pulzusát és ráordított: „Ember, aki vagy, téged a frász tör és van neked olyan lázad, hogy ha ágyba nem fekszel, nem adok neked három napot.” Izsák toporzékolt, de azért érezte, hogy láza van, felbontatta az ágyat és fogvacogva belefeküdt. Harmadnapra mind odagyültek az ágyához az izraeliták, bebugyolálták fehérbe, elnóbiskálták felette a könyörgéseiket és azt mondták neki, hogy jó lesz, ha lefogja a szemét, mert ő már meg van halva. Izsák csikorgatta a fogát, de érezte, hogy muszáj lefogni a szemét. Akkor odaállt elébe Mózsi, a kocsmáros, halotti beszédet mondani. „Te Izsák, neked már mindegy, mert te már meg vagy halva, azért most már megmondhatom, hogy szívtelen, kegyetlen, cudar lator voltál, aki azt se érdemlitted meg, hogy a nap rád süssön, most már legalább tudod.” „Hát te is tudd meg”, ordított föl Izsák, „a többi betyárral együtt, hogy ne volnék csak meghalva, úgy ütnék közéték, hogy öten hatfelé esnétek.”

No, ez régi vicc lehet, neveltünk is neki, ahogy a tisztesség kívánja. A víz- és borközi Sokrates azonban feddőleg emelte fel a mutatóujját.

— Nem olyan nevetséges ez, mélyen tisztelt uraim. Mert méltóztassék azt elhinni, hogyha mindig csak azt hallja az a liberalizmus, meg demokrácia, meg az erkölcs, meg az édes haza, hogy ő így meg van halva, meg úgy meg van halva, akkor utoljára el-

hiszi. De tessék nekem hitelt adni, ne hinné csak el, hogy ő meg van halva, úgy közé ütne a vesztőinek, hogy öten hatfelé gurulnának. Hát mit lehet ehhez szólni, kérem alássan?

Hát mást nem lehet, minthogy addig csakugyan nem kell félni, míg a végrehajtók optimisták.

HEVERÜNK A GYÖPSZÉLEN

Igen, tizenkettedmagammal heverek a gyöpszélen, amelyik a zab-tarlót beszegi és ez elég furcsa tény-körülmény. Még nem lehet több délután három órá-nál, ahogy a csordakút gémjének árnyékából látom — ehhez szoktam az órát igazítani, ha megáll — és ez nem számít a nap heverdel-szakaszai közé. De van itt még furcsább dolog is. Tizenkettőnk közül csak nekem van jussom a napot lopni, mert csak én vagyok úr és mégis egyedül én követek el fegyelmi vétséget, mikor végighemperedek a papsajtok közt. A tizenegy célszerű szegényember, akiket ősök kere-sésére fogadtam napszámba, csak a parancsoknak tesz eleget:

— No, emberek, heverünk egyet, míg elhalad fö-löttünk a meleg. Legalább kibeszélgetjük egy kicsit magunkat.

Szó sincs róla, nem olyan parancs ez, hogy két-szer kellene kiadni egymás után. Heverni is jó, meg beszélgetni is. Mikor az ásók és lapátok munkában vannak és az ősök csontjait kocogtatják, olyankor nincs helye a beszédnek. Olyankor legföljebb rövid dialógusok vannak, amelyeknek nagyon kevés a tu-dományos értékük. Úgyszólván csak akadémikus értékük van. Például mikor tisztába teszünk egy

csontvázat, vagyis lehámozzuk róla a földet és söp-rűvel, kefével megagjusztáljuk, hogy illendőkép jelenhessen meg a fotografáló gép előtt, olyankor csak a meghatódás szuszogásai hallhatók. A szívére mén az embernek az a gondolat, hogy lám, egy-két-ezer év alatt mi lesz az adófizető polgárból.

Csöndes elmosolyodások történnek a lompos bajuszok alatt, de tovább nincs a diéta. Mert ha már olyan bolond ez a városi úrféle, hogy ilyesmire költi a pénzét, — azt Isten tartsa meg sokáig ebben a tökéletlenségében — hát ne mondhassa, hogy nem szolgálnak meg érte a népek. Hiszen annyi esze úgyis van az embernek, hogy egy kormos cserépbög-réért vagy egy rozsdás bicskáért nem szakajtja meg magát a dologban, de sok olyan fajtája van a naplopásnak, amiért nem érheti szó az embert. Például kikapja a szél a kezéből a cigarettapapírt, azt fél-óráig kergeti a tarlón s csak mikor visszahozza, akkor veszi észre, hogy nini, a masinatartóját meg elejtette útközben, most azért kell visszamenni. A másiknak megvan a pipája, de az meg az acskót keresi félóráig. A fene teremti, hová lehetett, mi-kor olyan biztos helyre tette az elébb, mérgiben, hogy akkor is úgy elbújt? Biz az a gatyakorcban — tartózkodik, mert itten másféle retikül nem használatos és nem is azért van keresőben, mintha elvitte volna a markoláb, hanem hát ezzel is csak telik az idő. Az is rendjén való dolog, hogy az ember időn-ként vasával fordítja fölfelé az ásót, végighúzza az élén az ujját, aztán megcsóválja a fejét és morog

hozzá valamit. Hogy mit, azt nem érteni s nom is miránk tartozik, hanem a távollevő vasárosra, aki most valami hűvös sörházban üldögél, nem is sejtven, hogy minden órában egy ördög küldetik hozzá a Lehegő-halomról, azzal az instrukcióval, hogy bújjon bele a vasárosba. Ez az ásonézegetés valami ősi sámán szertartás lehet, éppen azért nem is tehet ellene kifogást az ember, különösen aki úgy ragaszkodik a tradíciókhoz, mint én.

Hát ezek mind megengedett dolgok és bele vannak értve a napszámba. Ellenben az már fegyelmi vétség részemről, mikor én magam parancsolom a népeknek, hogy tegyék le a szerszámot és húzódjanak egy kicsit az árnyékba, míg a nap mérge elhúzódik egy kicsit a kopasz halom fölül. Réaumur táblalmánya negyven fokot mutat a napon — ugyan ő mutatna többet is, de az üvegfüjő zsugori ember volt és kurtára szabta a csövet a kénesőnek. Én magam állom a meleget, de ha megszédülnék is bele, én értem nem lenne kár, mert én destruktív ember vagyok. De az embereimet néhány esztendővel ezelőtt még úgy hívták, hogy nemzetfönntartó elem, — ugyan most már nem hívják semminek se — hát ő értük felelős vagyok és igenis, lehevertetem őket a gyöpszélbe.

De nemcsak az emberség teszi, no. Van ennek most nagyobb oka is. A rémhír, amit Szirovica hozott a halomra.

Szirovica kukoricacsőz, ennélfogva ki merem írni a nevét, mint rémhírterjesztőt. A csőz hivatalos ember, tehát jussa van neki rémhírt terjeszteni. Aztán meg igazság szerint nem is terjesztette ő a rémhírt, csak úgy négy szemközt adta tovább. Hivaltársával, a pulival közölte értesülését, de azzal se sora-végrül. Nem elijeszteni akarta, hanem megnyugtatni.

A puli ugyanis, míg a gazdája föltekintette, hogy mennyire haladtunk tegnap óta az ösökkel, megorrontotta az egyik gödörben a vizeskorsónkat. Nagy úr itt az embernek való víz, messziről kell hozni, biciklin is félórába kerül, míg térül-fordul vele az inspekción. A cserépkorsónak külön fészket ásunk & legmélyebb sírban, ahol már nyirkosodik a föld s ott is betakarjuk ponyvával, hogy föl ne forralja és el ne szívja a forráság.

Annyira eljutott a puli, hogy lekacimbálta a ponyvát a korsóról, sőt azt is felfedezte, hogy van annak az oldalán egy lyuk, amely drótos híján csak úgy házilag foltoztatott be, pecsétviaszal. Azt is fölérte ésszel a puli, hogyha ezt a foltot fel lehetne törni, akkor hozzájutna a vizecskéhez és elkezdte nyalogatni a pecsétviaszot. A hivaltársnak ez a hiába-való erőlködése buggyantotta ki Szirovicából a rémhírt:

— No, puli, fene beléd, mögbuktál, mint a kormány.

Hiszen bizonyosan tudott volna más hasonlatot

is, de a csőzök olyan emberek, akiknek van érzékük az aktualitásokhoz.

Nem mondhatnám, hogy a rémhírre kiesett az ásó az embereim kezéből, de énbennem még mindig maradt annyi a városi emberből, hogy fölkaptam a fejem.

— Mit beszél maga, Szirovica¹? Kitől hallotta, hogy megbukott a kormány?

A csőz megvonta a vállát.

— A községházán beszéltek röggel. Megját szotta magát a Lócsild.

— A Lócsild?

— Hát. Vagy nem úgy hívják az illetőt, aki föl szokta fogadni a kormányt, mióta a király elmúlt? Neköm így mondta az Ábel, a dobos. Köröszttestvérom, tudja, tán üsmeri is.

Nem ismerem Ábelt, de nagyon eredeti felfogású közjogász lehet. Őszinte érdeklődéssel faggattam tovább Szirovicát a válság részleteiről.

— De hát mégis mi lelte azt a Lócsildot?

— Úgy lóhet, mögharagudott.

— Nem hallotta, miért?

— Azt mán ű tudja. Úgy rebösgetik, mögsértötték. Mög vót ebédre híva a kormányhoz, oszt csúfot töttek vele.

— Hogy-hogy?

— Úgy, hogy a kormányminisztörök mind aránytányérról öttek, a Lócsild elé mög csak cintányért raktak. Erre oszt az asztalra ütött és kiadta a nyargalót az egésznek.

— Ejnye, ejnye. Aztán mi lesz most az országgal?
Szirovica megbillentette a fejét.

— Hát mi lönne? Fogad a Lócsild új kormányt. Tudja, csak úgy mén az, mint a csöszfogadás. Csak kisebb a gond, több a komenció.

*

Erre mondtam én aztán, hogy. no, emberek, hüvösöljünk egy kicsit. Megegett a szívem a kormányon, hogy ilyen hirtelen kiesett a Lócsild gráciájából. Valahogy kifejezésre akartam juttatni a részvéteket. Megállítottam egy órára a munka vonatát s fölkeszültem rá, hogy majd meghányjuk-vetjük ami volt, meg ami lesz.

De hát egészen más lett belőle, mint amit én vártam. Nem érdekelt a nagy eset az én embereim közül egyet se. S nem én vizsgáztattam őket, hanem ők engem. Hogy miféle népek voltak azok, akiket itten felturkálunk? Aztán meg, hogy meg nem ette őket a föld annyi idő óta”? Bizonyosan leöntötték a halottakat spiritusszal. Én erre azt vetem, hogy az lehetetlen, mert még akkor nem volt pálinkafőzés, Nem mondják ki, de érzik a szavukból, hogy nagyon lecsökkentett a szemükben ez; a tudatlan beszéd. Pálinkának meg pinának mindig lenni kellett, mióta Isten a világot megteremtette.

— Hát nézze, itt vannak ezök a kis hösrék a holttemők fejénél — kacsint rám az egyik szittyá. —

Mit gondol maga, igazgató úr, mire valók voltak ezek?

— Ezekbe ételt tettek a halottaknak, hogy ne éhezzenek, míg átérnek a másvilágra.

— Látja, ezt nem jól tudja, engedelmet kérök. Ezökből pipáltak a régi öregek.

— Az, ám, — mondom — csak az a hiba, hogy még akkor nem ismerték a dohányt.

— Hiszön nem dohányt pipáltak azok, kéröm. Vizet öntöttek a bögrébe, abba nádcsovét dugtak, azon bugyborékolnak, így múltatták az időt.

Be kell látnom, hogy ez sokkal észszerűbb magyarázat, mint az enyém. Viszont én is tudok olyant, amit ők hagynak helyben. Az nagyon tetszik nekik, hogy a nagy úrral a szolgálait is eltemették, csak az a kár, hogy ez a szép szokás kiment a divatból. Milyen jó lenne, ha most a Wekerle kegyelmes úrral a végrehajtókat is eltemetnék.

Persze ezt nem ők mondják, mert ők nem ismerik névszerint a kegyelmes urakat. Én se mondom, csak gondolom, egy suhanó pillanatra, aztán magam is elfelejtem az egész krízist. Előszedem a ládából a régészeti atlaszokat és mutogatom a mindenféle köböl, csontból, cserépből való cifraságokat. Elmagyarázom azt is, melyik mire szolgálhatott. Közelebb hajolnak, elnémulnak, van, aki a száját is eltátja, a tudomány szemmeláthatóan erőt vesz a lelkeken. Még Szirovica se menekedhet az ígézet alól, ő is közénk fúrja a fejét.

Csak azt nem szeretem, hogy a csőszön olyan különös formában vesz erőt a megilletődés. Végigmosolyogja az egész előadásomat. Nem is állhatom tovább, megkérdem tőle, mi tetszik úgy neki.

— Tetszik neköm ez az egész kitalálás — mondja zavartalan derűvel.

— De hát mégis, min mosolyog úgy¹? De lélekre, Szirovica!

— Azon, hogy mi lössz abbul, ha egyszer az én öregapámat mögtanálják az urak.

— Hát mi lenne? — vonok vállat. — Ha ilyen szép nagy szál ember volt, mint maga, nagyon neki-örülnek ezer esztendő múlva és beviszik a múzeumba. Azt hiszik, hogy ő volt a Rudolf trónörökös.

— De hisznek arrul mást is, hallja. Mert, tudja, különös törvénye volt az én öregapámnak. Nyolcvanhárom esztendő korában halt meg, mindön foga rég kihullott mán akor, de azért mind magával vitte a sírba.

— No?

— Volt neki egy bőr-acskója, abba gyűjtötte össze a kihullott fogait, mind a harminckettőt, oszt möghagya, hogy ha möghal, tőgyük az ölibe az acskót, mert ő úgy szeretné, hogy a föltámadáskor a keze-ügyiben lögyenek a fogai. Hát azon mosolyogtam én most, hogy milyen kitalálás lösz abbul, ha egyszer olyan ősembört találnak, akinek az öliben vannak a fogai.

Hát azt magam is szeretném látni, akár onnan

felülről, akár innen alulról, milyen lázba hozza ezer esztendő múlva a hajdovai csósz Öregapja a Régészeti Akadémiák Nemzetközi Szövetségét.

*

A biciklis ember megjött a vízzel. Kézről-kézre jár a korsó, nagyot húz belőle a csósz is, a puli kétségbeesetten ráncigálja a gazdájá gatyaszárát.

— Gyere no, te veszött — veregeti meg a kis szőrgombóc fejét a csósz s körülnéz a tarlón. Biz itt nincs semmi itatóedény. Újra a szájára veszi a korsót s egy kicsit megrökönyödve gondolom, hogy a csósz tulajdon szájából fogja megitatni a pulit.

Nem, csak kegyetlen jól esik neki a hideg víz. De ahogy megelégtí magát, leveszi a tasla kalapját, leteszi a földre, behorpasztja a tetejét s teleönti a posztótányért.

— No, te bojnyik, ez a tied.

S míg a kutya szétvetett lábbal lefetyel, arra gondolok, levelet kellene írni annak a Lócsildnak. Ha van még üresedés nála, ezt a Szirovicát okvetlen fogadja föl. Mert ez olyan országcsősze lesz, aki elől sohase apad el a víz.

DUSÁN A MÚZEUMBA KERÜL

Nem hiszem, hogy Dusánnak azért kötötték volna hátra a sarkát kiskorában, mert azt kiabálta, hogy nem akar üveg alá kerülni a múzeumba. Sőt bizonyosan még akkor se gondolt ilyen borzasztóságra, mikor először mondtam neki dobár dan-t.

Ez is ott történt Szőregen, a Szív-utcában, ahonnan a Máder kéményseprő urat beleraktam az újságba, mint olyan derék magyar embert, akit én mindjárt megtennék felsőházi tagnak, ha rajtam állna.

Hiszen van ott más is, úgy lehet, nem is egy, aki olyan idegen zamattal beszél a magyart, mint az öreg Máder úr. De már olyanok, nem tudom, hányan vannak, akik kívárnák a cseresznyefájukat a tudományért és nem kérnék meg az árát, belekalkulálva harmincesztendei termést. Félreértés ne legyen belőle, nem általánosítok. Tudok én olyan országnagyot is, aki nem kever üzleti szempontokat a dologba, hanem elvi alapon nem engedi be a régészt az uradalmába. Igen derék úr különben, szívesen látott, mikor fölkerestem és nagyon barátságosan kérdezte meg, hogy mivel lehet szolgálatomra.

— Nekem semmivel, méltóságos uram, mert én ezen a vidéken teljesen érdektelen jött-ment vagyok.

De reggel séta közben észrevettem, hogy a gőzeke ősi csontokat ropogtat a nagyparti dűlőben...

Hanggal, arccal éreztettem vele, milyen nagy öröm az, nekem, hogy örömet mondhatok neki ezzel az újsággal. Ó is mosolyogva vágott a szavamba:

— Ó, nemcsak ott! Az egész uradalomban. Emlékszem, már gyerekkoromban is mindenféle fehérlettek szántáskor a csontok.

— És ásattak valamikor méltóságos uramék? Megütődve nézett rám.

— Az nem a mi dolgunk, kérem.

— Nem úgy gondoltam, kérem szépen — siettem jóvátenni a sértést. — Méltóztattak figyelmeztetni talán a Nemzeti Múzeumot?

— Ugyan kérem! Ezek miatt az izék miatt?

— Ma avar koponyákat rugdostak szét a béresek. Azok voltak itt az ős földesurak. Csupa lovas földesúr.

Egy kicsit értetlenül nézett rám. Szemmeláthatólag nem volt elragadtatva az avar őskortól. De ezt nem mondta ki, átterelte a dolgot vallásfilozófiai térre.

— Tudja, én azt tartom, amit az Isten a föld alá szánt, legjobban azt ott hagyni. Nem igaz?

Kérdésre felelni illik. Ezt feleltem:

— Méltóságos uram, akkor a krumplit, meg a répát mért méltóztatik fölszedetni? Hiszen az Úristen azt is a föld alá szánta. Nem igaz?

A méltóságos úr nem mondott véleményt és azt hiszem, nagyon sietett a nevemet elfelejteni. Én se teszem nevezetessé az övét, mert többre tartom a

Dusánét, aki a tudomány révén nemcsak az újságba kerül be, hanem a múzeumba is. Már mint a sokezer-éves tálak és csuprok révén, amiket a németek olyan komoly tudománynak tartanak, hogy nemrég adtak ki róluk egy tizenötkötetes lexikont. Néhány magyar helynév is akad benne, — fogadom, hogy a második kiadásban Szőreg oldalakat kap. És Szőreg híressé tételében nagy része lesz ennek a Dusánnak.

Valamelyik napszámósom említette, hogy Dusán szomszéd is talált egy-két agykoponyát a kertjében. A Sztojkov Dusán, ha ismerem.

Nem, egy-két ezer ismerősöm közt Dusán szomszéd eddig nem szerepelt. Nem is szívesen nyitottam rá a kisajtót. A falu magyarjai nem nagyon kényeztették el a múzeumot. Kutyát ugyan nem uszítottak rám seholse, de vasvillaszemet vetettek rám. Hát akkor mit várjak az olyan magyartól, akit Dusánnak hívnak?

Hiszen ami azt illeti, nem is fogadott úgy, ahogy a régészt rendes magyar fogadni szokta. A rendes magyar csöndesen elnézi a konyhaajtóból, hogy ugyan mire mennek a kutyák a garabonciás deákkal, aki belül akar kerülni a kerítésen. Ha a garabonciás ijedten polkázik vagy segítségért rimánkodik, akkor már vesztett ügye van. Haladni kell szép nyugodtan a fenevadak közt és gügyögni nekik barátságos szavakat, olyanokhoz azok nincsenek szokva, ennélfogva zavarodottan elsompolyognak. Erre aztán a gazda, beletörödvén abba, hogy a házörzök nem eszik meg a vendéget, indítatva érzi magát, hogy éppen most

menjen be a színbe a köszörűkövet megkeresni s a hasidékon lesni, hogy ugyan visszafordul-e a vendég. Ha azonban a vendég olyan szemetlen, hogy leül várakozni a gerenda fogára, akkor a rendes ember mégis csak előjön, de a köszönést hallatlanná teszi, illetve úgy viszonozza, hogy hasbavágja a legközelebb ért pulit, mondván:

— Ött vóna meg a fene a nevednapján.

Ha a vendég úgy teszi magát, mintha ez a jámbor kívánság nem neki szólt volna, hanem a kutyának és ellenvéleményt jelent be, amely szerint nagy kár érné a világot, ha e nélkül az ejnye, de takaros kis kutya nélkül maradna — akkor aztán be lehet adni az instanciát az ősök irányában.

Ahogy Dusán fogadott engem, abban nem volt semmi magamegjátszás. Éppen az uborkaágyban guggolt, — nem tudom, egyenesítette-e az uborkákat, vagy görbítette — de mindjárt főlegyenesedett az ajtócsikordulásra. Nem azért, hogy a köszörűkőhöz meneküljön, hanem hogy élém jöjjön. Azzal adta vissza a köszöntésemet, hogy már várt is. Csakugyan csontokba, cserepekbe akadozik az ő ásója is, mint minden szegény emberé ezen a tájon.

— Hát egy kis próbát tehetnénk-e?

— Lehetségesnek lehetséges — mondja Dusán, de némi akadozással.

— Csak bátran, jó ember, hiszen maga a gazda, én kérek szívességet. Azt megígérem, hogy a földjét nem rontjuk el. A termőt, az első két ásónyomot kü-

lön lapátoljuk, hogy behúzáskor ne a nyers föld maradjon felülre.

— A, nem az — csóválja Dusán a fejét. A felől nincs semmi nyugtalansága, látta ő már azt a szomszédoknál is, hogy csináljuk. Hanem azt mondjam meg neki nyiltan, ki fizeti ezután az adót?

— Mi után?

— A találmányok után, amik a földekben vannak. Megintem, hogy ne olyan hangosan, mert valami illetékes meg találja hallani s besúgja a harminchármas bizottságnak, hogy ebből valóban nagyszerű új adót lehet kreálni. S megígérem neki, hogy akár-hogy fordul a dolog, én állok helyt mindenért.

— Hát akkor kész az engedelem — hatalmasít föl Dusán, csak arra kér, hogy a kis körtefájára vigyáztassak. Apró kis fa, alig ér derékig, de van rajta öt-hat olyan télikörte, amiben csak királyok foga vásik. A nevét is megmondta, mert Dusán kertészember, de én bizony elfelejtettem, csak a dudvák, parajok nevét tudva kívülről, a királyok gyümölcseiben nem igen vagyok járatos.

A próbaásás nem sok jóval bíztatott, mert csak a laponon húzhattunk árkot, a kertben még paradicsom volt. Hanem a királyok fogára való körtében mégis csak kár esett, de azt maga a gazda csinálta. Tudniillik, megkínáltam Dusánt szivarral, az egyetlennel, amely még nem esett áldozatul a zsebemben a régészetnek és Dusán revánsot adott. Leszakította a legszebb körtéjét és a táskámba tette a használati utasítással együtt. Dugjam el otthon az ágyam szalma-

jába, ott érik az meg legszebben karácsonyra. Ez volt huszonzét esztendő alatt az egyetlen múzeumi keresetem a fizetésem fölül. Igaz, hogy ezzel se volt szerencsém, mert táskástól együtt elhagytam valamerre, mire hazavergődtem. De tán jobb is így, legalább nem haragudhatnak meg rám a királyok, hogy elettem előlük.

Hát ez nagy eset volt, ez a körte, mint Dusán irántam való jóindulatának a bizonyosága, de ért ennél nagyobb meglepetés is. Dusán negyednapra felkéréselt.

— No, mi újság, Dusán? Csak nem ért meg ilyen hirtelen a paradicsom?

— Nem, még nem egészen. Még jócskán volt közte zöld.

— Akkor nem lehet még ásní?

— Dehogyan. Hiszen azért szedtem le zöldjében a paradicsomot. Hogy ásathasson az igazgató úr addig, míg a szép időben tart.

De hát nem hagyhattam ott azt a temetőt, amelyikben éppen benne voltunk, míg minden őst ki nem szedtek belőle az utolsó térdkalácsig. (Értendő alatta az ellenség térdkalácsa, amiből kanálfejet faragott az ősember. Hogy lepipált az minket fantázia dolgában! Az ellensége térde kalácsával kavarta az aludtfejet! Hány mai embernek az étvágyát helyrehozná, ha fölújíthatná ezt a divatot!)

Álló hétig mindennap megérdeklődte Dusán, mikor megyünk már őhozzá. Végre aztán csak odajutottunk, sőt már tovább is hurcolkodtunk. Ma délben szedtük

föl Kotormány úrral az utolsó csontvázat, míg a többiek az ebédhez kijáró pihenőjüket fogyasztották. Ilyenkor szokta a principálist bizalmasan informálni.

— Dusánnak egy kikötése volna, igazgató úr.

— Jókor jut eszibe — mondom meglepetve. — Mi kívánnivalója van?

— Hogy tetszene beletenni az újságba, mit találunk az ő földjén. Szeretne rá büszke lenni. Meg is ígértem neki, hogy kitesszük.

Egy kicsit eltűnődtem, egy kicsit el is borulok rajta. Mikor lesz az én vérszerint való fajtámnak ilyen ambíciója?

De nem erről van most szó, hanem, arról, hogy a szolgálom ígérteit be kellene váltani. Csakhogy ahhoz ez a hely kicsi. Nagy könyv kellene ahhoz, majd meg is írja azt egyszer valaki, ha megint jó világ lesz s én már most gratulálok neki az akadémiai tagsághoz, ami azért bizonyosan kijár. Én készen hagyok rá mindent, ásatási naplókat, térképeket, fotográfiákat, cserépből, kőből, bronzból való, keresztlevelezett himmi-hummik százait meg ezreit, őneki csak éppen az észet kell adni hozzá, amivel rendszerbe zavarja az egészet. Hiszen utóvégre, ha nekiveselkednék, én is össze tudnék szedni egy kis szisztematikás fantáziát, de nem is való az ilyen paraszt-régészhez, meg nem is vagyok én olyan telhetetlen ember, hogy mindent eldolgozzak az utódaim előtt.

Itt van például a Dusán kertjében egy őskori tűzhely. Hamujában három óriásedény, amiknek a tisztelőtére külön ládákat kellett készíttetni, hogy egész-

ben beléjük lehessen őket bujtatni; mellettük egy kiégetett kis agyagpadka, azzal szemben a gödör falába fúrva egy borzasztó hatalmas isten. Igenis, egy arasz hosszú isten, valami kemény kőből szerkesztve. Most már ugyan csak elhajított fenőkőnek nézné az ember, ha meglátná az árokparton és arra se tartaná érdemesnek, hogy odább rúgja, de négy-ötezer esztendővel ezelőtt ő előtte kuporgott itt a padkán a bronzkori Dusán, kérvén tőle napot és esőt, barmok hizását, csigák és kagylók szaporaságát, kelevények, köhögések és hazajáró lelkek távoltartását, a szerint mérvén a tiszteletet, ahogy az isten viselte magát. Ha kövérre nevelte a malackát, akkor a bronzkori ember kent hozzá egy kis hájat és loccsantott rá a méhsörös köcsögből; ha derékfájatással mutatta meg a hatalmát, akkor leütötte a fejét a bronzcsákánnyal, behajította a pörnyésgödörbe és fabrikált magának emberségesebb új istent, kő helyett csontból.

Már most jó volna tudni, hogy hova szaladt a bronzember ebből a gödörből és miért bízta rá a fenőkő-istenre, hogy vigyázzon a tűzre, míg ő visszajön és hol csellenghetett el úgy, hogy még máig se jött vissza, — azonban ez részben a tudomány dolga, részben a bronzember feleségéé — nem találhatom. Inkább a gazdának szólok:

— No, Dusán, kuporodjon oda egy kicsit arra a padkára.

Kéreti magát, sokallja ezt a tisztességet.

— Hamar. Hamar. Azért kell egy embernek ott

lenni a képen, hogy mértéke legyen az edények nagyságának.

Ez már más, a tudományért ezt az áldozatot is meghozza Dusán. De én még most se vagyok megelégedve.

— Végy le a kalapját, ne takarja el az arcát.

— Jaj, akkor meglátják, hogy kopasz vagyok — tör ki Dusánból a nemes férfihiúság, de azért csak szót fogad, mint a családi tűzhelyen engedelmességhez szoktatott férfiú.

És így Dusán ott guggol földje kincsei mellett, egy kicsit büszkén, egy kicsit megilletődötten és becsületes képével, nyílt homlokával így fog bekerülni a múzeumba, üveg alá, hogy ott megláthassák mindenféle népek és nemzetek és irigykedve mondogathassák, hogy lám, milyen sokra vitte ez a Dusán, holott se császár, se király, se kegyelmes, se méltóságos, csak egy hallj a-kend kertész a faluszélen.

Hátha kedvet kapnak tőle a nagymájúak is!

CUCI JÁNOS NEM HAGYTA MAGÁT

1. Cuci János célszerű szegényember Klárafalván. De olyan szegény, hogy még ragadványneve sincs. Nem ilyen Cuci, vagy amolyan Cuci, csak Cuci, minden nélkül.

— Különös név ez a magáé — mondtam neki, mikor először kezét fogtam vele. — De legalább nem lehet összetéveszteni más emberével.

— Nem is idevaló nemzet vagyok én — magyarázta Cuci. — Csak bevándorlott. Az apám vándorolt be ide Klárára, mikor én még csak egy-két esztendő voltam.

— Honnan vándoroltak be?

— Makóról.

— Nem volt valami nagyon körülményes bevándorlás. Makó tizenöt kilométerre van ide. Három óra alatt bevándorolhatott az öreg Cuci. PásztoreMBER volt. A Gerlice báró juhait őrizgette. Egyszer délidőben elnyomta az álom egy kis halmon. Arra ébredt fel, hogy egy ősz öreg ember hajlik fölé.

— Kelj föl, fiam — rázta meg a vállát. — Eredj máshova aludni, ez nem arra való hely.

Hogy mért nem arra való, nem mondta meg. Cuci pásztor pedig nem kérdezte. Örült neki, hogy tovább

ment az ősz öreg ember és nem tett vele semmi csúfságot.

Családi körben azonban mindig emlegette, hogy a körül a halom körül valami hiba lehet.

— De hát sok ilyen kitalálásuk volt a régi öregeknek — mondja Cuci János bizonyos szkepticizmussal, amikor elbeszélte nekem a családi legendát. Nem akarta megbántani az apja emlékét, de restellte volna, ha azt hiszem, hogy ő is olyan régifajta öreg.

— Sok mindenféle halmon aludtam én Sztarizombortól a Doberdóig, de nekem sohase jelent meg az ősz öreg ember.

A Cuci Jánosok szemét jobban kinyitotta négy esztendő, mint azelőtt a régi öregekét négyszáz.

2. Cuci János a munkanélküliek létszámába tartozott akkor, mikor először találkoztam vele a nyáron. Az aratásnak már utána voltunk, a cséplésnek még előtte. Ráért nézelődni a falu szélén, ahol kccsiderékszámra szedtük ki a dirib-darab cserepeket egy nagy partból. Nagyon csöndes szóval megkérdezte, hogy kellene-e még napszámos és belenyugodott, mikor fejcsóválással mondtam neki nemet. Nem is lettem volna rá figyelmes, ha ő pártfogásába nem vesz engem. Jó négy kilométert kellett mennem a vasúti őrházig, magyaráztattam magamnak az utat az embereimmel s akkor szólt közbe Cuci:

— Majd elvezetem én egy darabig az igazgató urat, úgylis arra van-menésem.

— Hát egy pohár vizet találnék-e valahol, Cuci?

— Tessék, igazgató úr — nyitott ki Cuci egy kis-

ajtót — ez éppen a mi házunk. A kislány mindjárt elszalad az artézikútra, én meg addig megkeresem az igazgató úrnak a késnyelet.

— Micsoda késnyelet?

— Tapasztottam a Tót Péterné házát és ahogy csinálom a sarat, érzek valamit a lábammal. Megkeresem, hogy meg ne szórjon, hát egy késnyél.. Bronz vagy mi lehet, mert zöld szíronya van, itt hányódott az asztalfiában még a télen is, mindjárt előkeresem.

Kicsit soká kellett keresni, mert az asztalfiából kivette a Péter gyerek, a Péter gyerek meg oda volt varjűfészket szedni s mire az előkerült, az én vonatom rég elfütyült. De megérte a késnyél, mert nem volt az késnyél soha, hanem igenis volt egy ritkasép griffes szíjvég, amely másfélezer évvel ezelőtt valami hún-avar úr övszóján fityegett.

— No, Cuci,— mondom nekidámodva — mit adjak én ezért magának?

— Semmit se, igazgató úr,— teszi hátra Cuci János mind a két kezét — hiszen semmiség ez.

— Dehogy semmiség. Nekem többet ér, mintha színaranyból volna, de sima. Látja, ezt a griffes díszet még nem is láttam eddig semerre se. Ingyen én ezt el nem fogadhatom magától.

— Én meg pénzt nem fogadhatok el azért, ami nekem semmit se ér. Dolgoznom se kellett érte, véletlen találat.

Nem huzakodtam tovább Cuci Jánossal, a kislány meghozta a pohár vizet, annak adtam egy pengőt

— No Isten megáldja, Cuci, majd megköszönöm én még ezt magának.

— Nincs azon mit köszönni, — mosolygott Cuci — inkább még a galarist is előkeresem.

— Micsoda galárist?

— Tudja a manó, miből van. Valami gyöngyféle, azt meg Deszken találtam, mikor a néném házát tapasztottam.

Kutatott-matátott asztalfiókban, ládafiában, de nem ért az semmit, még a gyerekeket meg nem ijesztette.

— Mindjárt agyonváglak benneteket, ha a galárist elő nem kerítitek!

Erre aztán csak előkerült a galáris, még pedig a puli nyakából, ahová a kislány kötötte. Szép volt az ott nagyon, piros pántlikán a fekete szőr közt az opálos, kékesfehér nagy kalcedon-dió.

A puli nem mutatott semmi bánatot, mikor nyakdíszétől megfosztottam a kultúra nevében. Meg is ígértem neki, hogy ha a múzeum kitömött puliját megessi a moly, vagy az a kendermagbogár, amit a jó Isten külön arra a célra teremtett, hogy a múzeumok keretén belül folytasson közigazgatási tevékenységet, akkor őt veszem be az üveg alá a magyar pulik képviselőjében.

Cuci Jánosnak azonban nem ígérhettem semmit. Még csak azt se, hogy fölfogadom napszámosnak. A halomból, ahol dolgoztunk, kifogytak az ősök. Tót Péter kocsikovács nem engedett be bennünket a grifftermő krumpliföldjébe. Tovább kellett mennünk egy

faluval. Cuci Jánossal jó egészséget kívántunk egymásnak.

3. Cuci János ma reggel beállított a hivatalos műhelyembe. Másodmagával jött, egy vékonyképű fiatalemberrel. Egy kicsit el voltak fogódva, hogy beeresztették őket a sokablakos házba, de ahogy megláttak, igen bizodalmasan ragyogott rám a szemük.

— Megjöttünk, igazgató úr. Ha vélekszik még rám.

— Nem felejtem én el az ilyen rendes embert, Cuci János.

— Ez meg Molnár József. Falumbeli. Klárái.

— Tudom, rendes ember ő is. Napszámosom volt, igaz-e? — kezeltem a fiatal magyarral is. — Hát mi jót hoztak?

— Egy kis jóvátételt — nyúlt a kitlije zsebébe Cuci János és kitett az asztalra egy bronzcsákányt. Frissen, földesen, szép zöld patináját nem barbárkodta le senki, még csak bicskaheggyel se kapart rajta próbát, hogy ugyan nem arany-e. — Te is add elő, Jóska, amid van.

A fiatal gyufaskatulyákat szedett elő a zsebéből. Az egyikben két ezüstgyűrű volt, két ujjcsontocskával. A másikban István szent király ostyavékony dénárja ezüsből, de egészben. A harmadikban két pár fülönfüggő karika, A negyedikben kis nyitott karika, aranyból. Az egyik vége felpödörítve, mint a gácsér farka. Úgy hívják ezt az ékszert, hogy hajkarika. Az avarok, meg a régi magyarok ebbe fogták bele a befonott hajuk homlokba hulló tincset és eligazították

a halántékukra, hogy ne előgessen a szemüknek. Rendesen bronzból, ezüstből csinálták, az aranyból való ritkaság.

— Hát itt a jóvátétel — igazgatta elém Cuci János a skatulyákat. — Ez az első sírból való, ez a harmadikból, ez a negyedikből, az aranykarika a hatodikból. A másodikban, meg az ötödikben nem volt semmi, mert azok csak aprószentek sírjai voltak. Ötvenhét centisek.

— Megmérték, Cuci?

— Hát. Ahogy az igazgató úrtól láttam. Csak nekem nem volt colostokom, oszt csak úgy az ásónyelire jegyeztem rá bicskával a mélységet is, meg a hosszúságot is. Azt azután a faluban meghitelesítettük a mértékkal.

— Most már mondja meg, hogy jutottak maguk ezekhez.

— Mondom, kérem. Ástuk. Jóvátételnek.

— Micsoda jóvátételnek? Mondja el, Cuci János.

4. Cuci János vallomását szórói-szóra adom vissza.

— Olvastuk a Magyar Hírlap újságban, hogy igazgató úr fölmagasztalta a szőregieket. A Máder kéményseprő urat, meg a Sztojkov Dusánt. Ugyan nem is mink olvastuk, hanem a boltos említette nekünk, megkértük, hogy olvassa csak föl. Fölvolvasta, csakugyan úgy volt megírva, ahogy elmondta. No, mondom ennek a Molnár Józsefnek, én nem hagyom magam, hát te hagyod-e? Azt mondta ő se hagyja. No, ha te se hagyod, akkor fogjunk össze, karoljuk föl a

magyar nemzetet. Mutassuk meg, hogy mink is csak úgy benne vagyunk a kultúrába, mint a Máder, meg a Sztójkov. Majd szembesülünk az igazgató úrral, hogy Klára is van annyi, mint Szőreg. Hát tessék.

Három nap ástak négy helyen reggeltől estig. Két partban nem találtak semmit. A harmadikban találtak a bronzcsákányt. A negyedikben találtak a nagy temetőt, Szent István király korából.

— Melyik halom ez, Cuci? Meg tudná mutatni a térképen?

— Meg. Ez a kicsike itt a kukutyini dűlőben, amelyiken az ősz öreg ember azt mondta az édesatyámnak, hogy keressen más helyet, mert az nem alvásra való.

5. Cuci János, miután kezeimhez szolgáltatotta a jóvátételt, még egyszer benyúlt a zsebbe.

— Ezt meg tessék a múzeumi felszerelésekhez tenni. Ezt odaszántam ajándékba — tett elém még egy kis papírcsomagot.

— Kibontom a papírt, egy bicska van benne. Igen rendes tülöknyelű bicska, szegény ember szalonnázó készsége.

— Nem értem, Cuci. Ki bicskája ez?

— Az enyém. Tavaly vettem a zombori búcsún két pengőért.

— Miért akarja ezt nekünk adni?

— Tudja, igazgató úr, nekünk nem volt olyan kis spatnink, amivel maguk szokták a csontvázakat fel-tisztítani. Csak úgy körömmel kapargattuk őket, de

nagyon kemény volt a föld, nézze, mind letöredezett a körmöm. No, mondom Jóskának, ez így nem jó lesz, még elkeverünk valami apróságot, inkább előveszem a bicskát. Az osztán szuperált is, de tudja Isten, azóta nem tudok vele kenyeret szegni. Hiszen tudom, hogy nincs abba semmi, a holt se más, mint az élő, de azért mindig úgy megképzenek előttem a tetemek, ha kenyeret vágok a bicskával. Hát csak tessék eltenni a szerszámos ládába a többihez.

— Mivel tartozom én maguknak mindezekért, Cuci?

— Ezért nem jár semmi. Ha majd bontatja igazgató úr a temetőt és fölvesz bennünket napszámba, azt igen szépen megköszönjük. De ezt nem fizetségért tettük. Ez csak jóvátétel a magyar néptől. Hogy az se alábbvaló, mint a morva, meg a szerb.

Erre csak nagy lélekzetvétel után lehetett megszólalni:

— De a bicska? Az már csak nem jóvátétel?

— Nem. Azt magán jószántambul adom ajándékba.

— De emléket csak adhatok érte? A magam bicskáját?

— Nagy tisztességnek fogadom.

6. Cuci János klárafalvi tapasztó-emberről nem lehet több srófát írni, mert innen kezdve szomorúra fordulna a Das Lied vom braven Manne. Nem fogadhatom fel napszámosnak, mert nincs miből ásatni többet s István szent király népének csontjait az eke vasa fogja széthányi. A nagy leépítéseknek a sze-

gény kis magyar múzeumok az első áldozata; jobb erről nem beszélni, mert vagy káromkodás lenne belőle, vagy fogcsikorgatás. Pedig én ezt a dalt himnusznak szántam Cuci Jánosról, aki nem hagyta magát és bizonyosságot tett róla, hogy nem halálra való fajta az övé.

SZENT KIRÁLYOK POGÁNY MAGYARJAI

Ha az elejét megírtam, már csak elmondom a végét is. Ne vethesse szememre Cuci János klárafalvi célszerű szegény ember, hogy semmiért hoztam hírbe.

Ez a szegény ember volt az, aki meg akart ásatni velem egy halmot, mert azon valaha az ő édesapja őszszakállú emberrel álmódott. Azt mondtam neki, nem vagyok én államférfi, hogy álmok után igazodom. Cuci János erre nekiállt harmadmagával, három napig túrták a halmot maguk szakállára s negyedik napon elém tettek egy marék encsem-benesemet.

— Ha nem hitt az úr nekem, higgyen a maga szemének. Fizetés pedig ezért nem jár semmi, mert ez becsület dolga volt.

Ezek voltak az előzmények s ezekért kapott Cuci János az Országos Rákóczi Szövetségtől egy igen szép elismerőlevelet. Meg is érdemelte, mar csak azzal az ijedtséggel is, amit akkor kiállt, mikor az asszony megjelentette neki, hogy már megint levelet kapott, az Isten tüze pusztítsa el, aki az írást kitalálta. (Mert Cuci János csak ügyvédi felszólításokat szokott levélben kapni. Cuci János ugyanis háztulajdonos is. Egy klárafalvi palota negyedrészenek a tulajdonosa. Olyan ingatlanak, amely egyben egyetlen ingó va-

gyona is. Cuci Jánosnak. Testvérek közt is megér 150 pengőt.) Kapott továbbá egy pesti doktor úrtól tíz pengőt. Ugyan ezt inkább én kaptam, azzal, hogy váltsam vissza rajta a bicskámát Cuci Jánostól s turkáltassak még vele egy kicsit, ha érdemes. (Isten fizesse meg a doktor úr jó szándékát. Én csak azzal tudom viszonzni, hogy nem írom ki a nevét. Ezért a könnyelműségért bizonyosan fölemelnék az adóját száz pengővel.)

Ezek után tartozó kötelességem beszámolni róla, hogy megérdemelte-e Cuci János a hírbehozást.

A halom, amit két hét óta vallatunk egy kis össze-lopkodott pénzből — hogy honnan loptam, az majd csak akkor tudódik ki, ha a legmagasabb bíró vesz fogtomra; addig csak annyit vallhatok be, hogy egy morzsa angol arany se volt benne — a halom lehet olyan háromezer kvadrátméter. A köbtartalmát is ki tudtam volna számíttatni azzal az okos emberrel, aki erre képes volt, de az nem volna hiteles. Ezekben a mostani sarakban legalább egy tizedét elhurcoltam a halomnak a cipőmön. Jó darabon, mert négy kilométerre van tőle a bakterház-megálló.

Szép kerek halom ez különben, olyan négyméteres púpja a rónának. Nem magától támadt púp, hordott fekete humusz a fenekéig. De hát kik, mikor, honnan hordták össze? Hiszen ahonnan ekkora földtömeget elvettek, ott völgynek kellett volna támadni. Annak

pedig sehol sincs nyoma, ameddig ellátni. Ezt a doni bot mintha tenyéren hordták volna össze nagyon ráérő és nagyot akaró emberek. Mi célra, az mindig titok marad. Egy a sok titok közül, amiket az ásó soha nem fog megfejteni.

Talán egyidős világhírű testvéreivel, a piramisokkal. Csak ő olyan szegény magyar piramis a világhír minden reménye nélkül. Cuci János a felláhja és én vagyok a Howard Cartere. Kétszáz pengővel és háromszáz gyufaskatulyából álló laboratóriummal.

Az bizonyos, hogy az avarok és magyarok már készen kapták ezt a földpiramist.

*

Eddig 130 sírt nyitottunk fel. Nem nagy munka volt, a föld engedelmesre puhult s a halottak csak három-négy ásónyomra fekszenek. (Látszik, hogy nem tudnak az utódok dolgairól semmit, különben bizonyosan sokkal mélyebbre húzódtak volna mostanában.) Valahányukat a gőzeke is felszaggatta, mikor a határ még Gerliczy-uradalom volt, egyet-mást, ahogy a régi cselédek mondják, össze is szedtek, de a múzeumnak nem tartották érdemesnek hírt adni. Az uradalmak mifelénk nem tudnak róla, hogy múzeum is van a világon. Az ilyesmit átengedik a Cuci János uraságoknak.

Szép sorjába fekűsnek a halottak, arccal a Napistennek fordulva, ahogy jó pogányhoz illik. Itt azonban egy kis baj van. Ezek a halottak már nem jó pogányok voltak, hanem jámbor keresztények. Itt

nincs helye semmi kétségnek, mert igen keresztény érmeknek egész sorát találták a sírokban. Összesen 29 darabot. Azaz ne nagyítsunk, tekintélyes szám marad az akkor is, ha az igazat bevalljuk. Az ostyavékony kerek ezüstlemezekből — az első magyar pénzekből — 25 darab egész, 3 darab fél és egy darab csak egynegyed. De ezeket nem mi tördeltük el, hogy gazdasági föllendülésünket eszközöljük velük a mai nyomorúság napjaiban. A pénzecskeket már ilyen darabállapotban kapták útiköltségül a nagy útra menők. Szép szabályos a törési vonal, mintha olló vágta volna. A magyarázat? Ha akarom az, hogy garaszkodtak a halottakkal. De hát mást tettek volna, mikor nem kényszerítette rá őket senki? Még akkor nem voltak kitalálva a pénzügyminiszterek. (Meg is látszik a temetőn, nagyon sok benne az öregember.) Nekem jobban esik azt gondolni, hogy a szeretet törtette szét a halott útravalóját. Fél dénárt elvitt a férj, felet ittfogott az asszony, hogy őrizgesse addig, míg őt is haza nem hívják s akkor összeilleszthesse az egyedülvaló édes uránál maradt fél-pénzzel. És ahol csak negyed dénárt kapott a halott¹? Hm. Ott, úgy lehet, többre tartották hozzá a juszt.

Hát hiszen ez poézisnek elfogadható, de egy cseppet se keresztény religióba való. Különösen, ha azt is hozzáteszem, hogy az obulust néhány sírban nem a halott markába vagy mellére tették, hanem a szájába. Úgy, mint az igazi obulust a görögök.

Csakhogy ezeket az obulusokat az első keresztény magyar királyok verették. Amiről eddig le lehetett

szedni az ezüst lilásfehér penészét, az mind az első keresztény századunkból való. Szent István, Endre, Béla, Salamon, Szent László — éppen kerek száz esztendő. Már egy hamisítvány is van köztük, még pedig első szent királyunké, Istváné. Első gyümölcse a némettel való összetestvéresedésnek, valami régensburgi huncut fabrikálhatta.

Most már mit jelent ez a halotti obulussal való pogánykodás? Tán azt, hogy a szent királyok deszki jobbágyai nem magyarok voltak? Dehogya is. Csak rá kell nézni a széles arccsontú, laposorrú mongol koponyákra! (Kettőn különösen van mit nézni. Az egyik táltos lehetett, a felső fogsorában dupla metszőfogak vannak. A másiknak a búbját meg kardvágás szelte le. Nagyon éles penge nagyon kemény kézben. Még most is borzadás nézni. Tudniillik, hogy micsoda kemény legény lehetett, aki még ezt is kiállta. A hatcentis hadi medáliának kívül be van forrva a széle!)

Bizony mind rendes magyarok voltak ezek, csak egy kicsit pogányok is, egy kicsit keresztények is. Korán kezdtük mink a kiegyezést nagyon s azóta is mindig azt csináljuk. (Még pedig úgy, hogy mindig belevesztünk.) A szent víz ellocsolta a szent tüzet, de a hamu alatt még pislogott a parázs száz esztendeig. Bujdosott a pogányság, de megvolt, életben, halálban. A halott a keresztény Istenhez ment,

ez volt a tanítás, a hivatalos regula, tehát keresztbe tették a karját és mellé tették a szent királyok pénzét, hogy tudja magát mivel igazolni a tett-helyen. De mit lehet tudni, mi az igazság? Hátha az, amiről az öreg vajákosok súgnak-búgnak, pász-tortúznél, holdas estén, a vízparton, mikor a lelek bugyborékolnak az örvényben és tüzes lidérc csipog a halmok tövében? Számot kell vetni mindennel. Lovat már nem lehetett a halott mellé fektetni — aki ilyet tett, *more paganorum* és kitudódott róla, azt négyfelé vágták, *more christianorum*. De legalább a lófejet, meg a ló csülkeit odalopták a halott mellé, mikor a pap oda nem nézett — ugyan az is lehet, hogy aki nem idegen leszármazás volt, hanem már a magunk vére, az be is hunyta a szemét. Négy ilyen lófejes sírt találtam, mind a négyet a halom közepén, egymás mellett, ami nem lehet véletlen. Nyilván urak voltak — az egyik csak serdülő gyermek — és dízsírhelyet kaptak. Kettő közülük vitézkedő ember lehetett, akkora kengyelekkel, amekkorákat még sohase láttam honfoglaláskori sírban. A csomóba rozsdásodott nyílhegyek is óriáshoz illők, van köztük olyan, amelyik lándzsának is nagy volna: 15 centiméter hosszú.

Hanem most álljunk meg egy kicsit, mert ebéd-idő van. Ezt az idő is tekintetbe veszi, mert most elcsendesedik az eső. Nem zuhog, csak lajhog.

Egymásnak veti a hátát a négy emberem — mert itt még csak kukoricaszárkúp sincs, amibe fészket lehetne rakni — és kibontják a tarisznyát. Kenyér szabadul ki belőle és zöldpaprika, ugyan most már piros.

— Hát a szalonna, Cuci?

— Leépítettük — mondja Cuci János csöndesen.

— Kisgyerekek vannak a háznál, azoknak kell.

*

A szent királyok, korában, úgy látom, nem volt ilyen nagy a leépítés. Ennek a kornak a temetői általában nagyon szegényesek szoktak lenni, a honfoglaláskori pompának híre sincs. Egyrészt elmúltak a könnyű kereseti lehetőségek, a közel és távol Európában való körültekintések, amiken vagy a fejét hagyta ott a kiránduló magyar, vagy süveggel hozta az aranyat, másrészt az új hit is puritánságra szoktatott. Ezekhez képest ez a temető nagyon gazdag. Még tíz sírt találtunk afféle isteneves halottal, aki még egy kis vaskést se vihetett a másvilágra. A többiben mindnyájában volt valami apróság. A legtöbben a halántékot verő hajfonatot Őszszetartó, gácsérfark módjára visszaperdülő karika, bronzból vagy ezüstből, egy aranyból is, ami meg lehetős ritka lelet. Nyolcvan körül jár ezeknek a hajkarikáknak a száma, amiknek a divatját, úgy tartják, a szlávoktól tanulták el a magyarok. Hogy

a bubifrizura nem volt divat, az bizonyos. Több asszony-sírban négyesével, ötösével találtuk a karikákat, a halántéktól le a térdig.

Gyűrűt ötvenet találtunk, — mindig a középső ujjon — ami olyan szép kollekció, hogy boltot nyithatnánk velük. De nem sok forgalmiadót kapna belőle az állam. A legtöbb gyűrű sodrott ezüst vagy bronzkarika, ez volt a kor uralkodó divatja, a sima kevesebb. Van azonban három olyan fejes ezüstgyűrűnk, amikért jó pénzt kaphatunk, ha a magyar kultúra leépítésében odáig érünk, hogy eladjuk a múzeumainkat. (Nem sok lépés van már addig s az igen nagy meglepetés lesz, mikor ki fog derülni, milyen sokat érnek azok — Amerikának. Igaz, úgysis lehet majd magyarázni a dolgot, hogy milyen bolond ez az amerikai.) Két gyűrűben valamilyen kő is van, talán hegyi kristály, lehet nemesebb kő is, annyit semilyen kő se ér, hogy a meghatározásért elpusztítsuk ezt a két Ötvösművészeti remeket, aminek határozottan — avar jellege van. Szent István és Szent László korában!

Itt megint valami olyan probléma van, amit csak azért nem merek a mai időkben izgatónak mondani, mert nem akarok fölháborítani senkit. A keresztény magyar temető négy sírjában — igaz, hogy ezek keresztben feküdtek a többiekre, de velük egy mélységben — olyan edényeket találtak, amelyek eddig mindig az avarokkal jártak együtt. Finom cserepű, kis fülesbögrék ezek, amiknek a füle arravaló volt,

hogy szíjra fűzve vihesse magával ivóedényét a lovas nomád. Hogy kerülnek az avarok Szent István, sőt Szent László magyarjai közé? Hogy a honfoglaló magyarok találtak itt a Nagy Károly által szétzüllesztett avarokból, az bizonyos. De hogy azok századokig megőrizték volna a viseletbeli dialektusukat, még a magyarokkal összekeveredve is, az nekem magamnak is képtelen föltevés. Egyelőre csak jelenthetek, de nem magyarázhatok. Talán — és ez volna a legvalószínűbb — a magyarok rátemetkeztek *egy* elfelejtett avar temetőre, azonban akkor felbolygatott sírokat kellett volna találnunk. De itt sírokat csak a gőzeke bolygatott fel, a legfelülete-sebbségeket s azok csak magyarok lehettek.

Szakemberek dolga ez, nem bolygatom tovább. Inkább arról a három pár tömör, nehéz bronzkarperecről adok számot, amin megint van találgatnivaló. Két vastagodás van ezeken az öntött ékességeken. Amikor a vad patinát lereszeltük róluk, akkor kiderült, hogy azok a vastagodások tátottszájú állatfejeket formáltak. Nagy természettudós legyen, aki megmondja, madárfejek-e vagy kígyófejek. Én tudatlan létemre a kígyókra szavazok. Megmondom azt is, miért. A két tátott csőr valami gömbölyűséget tart. Nekem az jutott eszembe, ezek azok a kígyók, akik „egy követ fűjnek”.

Eddig van a beszámoló a Cuci János által talált avar-magyar temetőről. Cuci János kapott érte 12 napra 28 pengő 70 fillér napszámot, azért nem 30 pengőt, mert félnapukat tönkreverte a fürgeteg. Hát ennyit csak megért az ügy és megérdemelt Cuci János?

KINCSÁSÁS HALOTTAL

Imre a semlyékben bajmólódott a malacokkal, mikor a csósz odahujántott neki:

— Hé?

— No?

— Mán mögént vizslatik.

— A szőlőt?

— Azt.

— Kicsodák?

— Mögént azok. A két úrforma.

— Az Istenüket! — vágta Imre a szárvágót mérgeesen a malacok közé, noha nem órájuk haragudott. A malacot arra teremtette az Isten, hogy turkáljon, de mit turkálódzik itt már megint a két úrforma? Három hét óta negyedszer ténferegnek itt a kórságosak, a nyavalya törje ki őket.

Az egyik úrforma én vagyok, a másik Kotormány János, a szolgám. Csakugyan negyedszer taposkáljuk már a kis parasztszőlőt, ahol húsz esztendővel ezelőtt arany-abroncsot találtak. Négy-öt szomszéd is itt céklézik velünk, azok már mind az én zsoldomban vannak, három hete korrumpáltam őket, az öregjét borszivarral, a sarjóját cigarettivel.

A szilvafa körül rugdossuk a homokot, mikor Imre a csósszel odaér a paszta végére. Megállnak,

néznek bennünket, tanakszanak. Egy-egy szavukat hozzámig kapja a szél. „Mit sanyargatik az embert?” „A nehézség üsse mögükét.” „Ha én mondom, nem lőhet a gránicon.”

Ezt a tilalmat a csősz mondja, nagy főnnyhangon, miközben előkotorássza a pipát és úgy tapogat a dohányzacskó után, mint aki biztosan tudja, hogy otthon felejtette. Imre húzza ki a magáét az ingerékből.

— Ehun-e, az én acskóm.

Szóval Imre is korrumpál. Nem is lep most már meg, mikor a csősz odaoldalog hozzám és fölkérdéz, ki vagyok, mi vagyok és mi jussom van nekem a gránicon kereskedni?

— Mert ottan már a szervök az urak! — biccent a nyárfák felé, ahol csakugyan idegen munda katonaszelleg. Ez már olyan terület, ahol csak a nyúl gyüszmélkelhet igazolvány nélkül, húsz kilométerre a szegedi várostul.

Nekem van hivatalos írásom mindenféle felsőbb-ségtől, de mind otthon felejtődött. Nincs nálam egyéb személyazonossági igazolvány, mint valami freiburgi Buchhandlung levele, az is csak azért, mert az autószemüvegem abba van csavarva. Fölteszem a szemüveget és a freiburgi német boltos levelet átadom a hivatalos embernek.

— Tessék, itt az igazolvány. Hogy hívják kendet?

A hang a lehető legszigorúbb, ami tőlem kikelik.

(Ki van próbálva, ezt használom, mikor bumbust játszom otthon az unokámmal.) Itt azonban még

tökéletesebb bumbusz akarok lenni. A noteszt is előveszem, meg az aranyplajbászt is.

— No mondja már, hogy hívják kendet?

A hivatalos ember nyel egyet és zavarodottan pillog oda Imrére. Hú, barátom, ez valami nagy úr lehet, mert rettentő mérges ember!

— Ize ... engöm ... hogy is csak ...

— Pútyi Császár Rókus — segít neki valamelyik szomszéd.

— Pútyi... Császár... Rókus ... így ni, — írom fel a nevet és nagyobb ijedelem okából szemmeláthatóan keresztet teszek utána, még pedig piros plajbással. Igaz, hogy a télen erről sok szóbeszéd lesz a disznótorokon és Pútyi Császár Rókust még a halála óráján is nyugtalanságban tartja, hogy mért is írhatott ez a városi úr az ő neve mellé piros keresztet — de hát a cél szentesíti az eszközöket. Íme a hivatalos ember most már letett a hatalmaskodásról és csak szelíd rábeszéléssel akar levenni a lábamról. Hiába, a hivatalos módszer mindenütt egyforma.

— Kár magának itt vergődni, hallja, mert nem ebben a szőlőiben van elrejtve a kincs.

— Nem?

— Nem hát. A majsi partban van.

— Hogy tudja?

— Az öregapám látta, mikor fölvetődött a lángja. Aztán mög az a jelönsége is mögvan, hogy amölyik tyúk oda mén kaparni, az kakassá változik.

— No, — mondom — akkor vigyázni kell, hogy az asszonyok oda ne menjenek.

Erre még Imrének is mosolygásra moccan a bajusza vége. A csősznek bátorítóan villan rá a szeme. „Ne félj, testvér, már most lóvá töszöm a garabonciást!”

Visszaadja a német levelet és tisztességtudóan mondja:

— Hát ha mög akar tisztolni, elvezetem a tett-helyre.

— A majsi partra?

— Csakis.

— Gyerünk no. Kotormány, maga csak nézelődjön itt addig. Mennyire van az a majsi part?

— Kinek hogy — méreget a szemivel a csősz. — Magának lőhet olyan két fertályóra.

De nem megyünk, csak tíz lépést, tanya végéig. Onnan már úgy fordulunk vissza, hogy a csősznek nem rövidszivar füstöl a szájában, mint az enyémben, hanem pántlikás. Tekintélyismerő ember vagyok én, tudom, kinek mi dukál.

— Emerre kerüljünk vissza, nézze, itt rövidebb az út — mondja olyan készséggel, amilyennel Ephialtes vezette egykor Leonidas hátába a perzsa királyt.

Imre sötéten néz az árulóra, de az ügyet se vet rá. Most már ő emlékszik leghangosabban, hogy melyik fa irányában is akadt az ásó az aranyabroncsba annak idején.

— Ezön a tájon löhetött — rúg meg egy nagy körtefát. — Itt heverték a többi encsöm-benesömök is.

— Kend látta őket?

— Tulajdon két szömömmel. Olyan muszáj-oskolás vótam mán akkor, nagyobbacska gyerök, itt haladtunk el mindön nap, oszt teleraktuk a zsebünket ezökkal a cifrasági tanálmányokkal, csereberéltük őket az oskolában sülttökért, mög almáért.

Velünk együtt nekiguggolt ő is, markolászta két kézzel a homokot, mondhatom, ekkora hatásági támogatásban még sohase volt részem — de foganatja csak nem akart lenni.

— Aztán sok volt az az encsöm-bencsöm? — álltam fel kinyújtódzani.

— Hát egy kubikos-talicska félig lőtt vóna vele. Nagyon nyugodtan mondta, engem a hideg rázott.

— Attól tartok, mind elsülttöközték azt maguk.

— Nem, — rázta a fejét — sok betaposódott, letemetődött abbú.

Már kezdett odaérni a nap, ahol a szegény ember megkente hájjal az eget, fáj a derekunk a sok hajladozástól, minden száraz levelet szétmorzsolunk a fák alatt, mikor egyszer csak Kotormány János felmutat az égre:

— Nini, mennyi daru!

Fölszegi az égre a fejét az egész társaság, csak én nézek a János összeszorított markára: ahogy hirtelen felém csavarhatja, kivillan belőle egy aranycsat.

— No, akkor én is mutatok madarat! — mosolygom el magam és rákiáltok az embereimre. — Káprázik a maga szeme, János, amott szállnak a darvak!

Én is odafordítom János felé a felnyújtott kezem, abból is kicsillámlik egy gránáttal berakott aranylemezke.

Igen, így kell azt csinálni, nem üthetjük dobra, hogy nyomon vagyunk, mert akkor reggelre elviszi a kincset a markoláb. Hazaküldjük a szomszédokat azzal, hogy csakugyan nincs itt mit keresni, meg most már nekünk is dolgunk van otthon, beletelik abba két hét, míg megint kijöhetünk napot lopni.

Mert csakugyan kell is egy-két hét a diplomáciai tárgyalásokra.

Sokkal nehezebb egy aranyeletet előkészíteni, mint egy világháborút.

Kezdi az ember a tanya legkisebb lakóján, a hatónapos pólyásbabán. A karjára veszi a kis szitytyát, csetteg-hüppög neki, rátapsikol ott, ahol leggömbölyűbb, a maszatos képecskéjét hozzádörgöli a magáéhoz és kijelenti, hogy ekkora gyerekben se ilyen szépet, se ilyen okosat nem látott még ebben a határban. Egyszer látta a Vaslapszky hercegek porontyát, az volt ilyen szép kis gomborrú gyerek — ugyan nem szokott erre nyulászni az a Vaslapszky herceg? Ezen a csintalan beszéden aztán elmosolyodik a menyecske és előhívja a kukoricagóréból a másik hún utódot — no nem tudsz szépen köszönni a nagyságos úrnak, te külűfejű?

— Annak örüljön, lelkem, — parolázok a külű-fejűvel — úgy szép a gyerek, ha nagyfejű. Nagy fejbe fér a sok ész, úgy-e, fiam?

A menyecske elszomorodva teszi tisztába a másik princ orrát.

— Az ám, de ennek mög szögénykémnek, nézze, milyen kicsire maradt a feje.

— Az meg azért jó, mert nem szaladhat benne szét az ész — nyugtatom meg az anyaszívet s hozzáteszem azt is, hogy a mai világban az viszi legtöbbre, akinek egy csöpp feje sincs.

— Hát magának van-e? — igazgatja az asszony az álla alatt a fejkendője csokrát.

Most aztán rajtam az elszomorodás sora. Bizony az én fejem alighanem nagyobb egy kicsit, mint kellene. Az asszony azonban kimagyarázza, hogy nem *úgy* értette. Azt akarta megtudni, hogy nekem van-e kis családom. Előkerül a zsebből az unokáim arcképe és vélemények cseréltetnek a fogzásról. Közben János megtanítja a gyerekeket városi hengerbuckót vetni és zsenge lelküket megmételjezi egy marék lopott mogyoróval. (Nagyobb igazság okáért az ő bokrukról lopta a mogyorót, amit megétet velük. A büntetőjogászok bicskája törjön bele, büntetendő cselekmény-e ez, vagy nem.)

Most már nyugodtan hazamehetünk ásóért, kapáért, homokrostáért, miegymásért, ami a kincskereső felszereléshez tartozik. Itt marad helyettünk a menyecske nagykövetnek és a két trajcig-fircig ügyvivőnek. Szerződötetésünknek az az egyetlen pontja,

hogy ha megengedi az édesapjuk az áskálást a bácsinak, a bácsi annyi gombóca-cukrot hoz nekik, hogy kalappal mérhetik.

Nem is lehet mondani, hogy Imre nagyon kéretné magát, mikor újra megszállóm a tanyát, most már napszámosokkal. Van egy-két kikötése, de azokat vállalom. Ami gödröt ásunk, azt be is kell húzni. Behúzzuk. Ha a kútból vizet merítünk, ne zavarjuk föl nagyon a vizet. Nem zavarjuk föl. Ha szerdán be kell nekik menni a városba piacra, legeltessük addig a tehenet. Én magam állok be tehénpásztornak. Van-e még valami?

— Hát vóna még egy — vakarja Imre a fülemögöt. — Egyszer elvesztöttem a halbicskámát itt a szőlőben. Kötözéskor csúszott ki a zsebömből, tudja. Lőhet vagy tizenkét esztendeje, azóta is mindig vigyázom. Hát az engöm illet, ha megtanálják.

— A magáé lesz — mondom és magamban neki-szánom Imrének az én angol bicskámát. — Hát kezdhetjük?

— Én tőlem kezdhetik, — von vállat Imre — hiszön nem az enyim a szőlő.

— Nem a magáé? — döbbenek rá. — Hát ki az ördögé?

— Az édosatyámé itt mindön, másnak ebben nincs szava, csak úneki. Ű mög mögmondta, hogy az égvilágon sömmiért sem engödi csúffá tönni a szőlejit.

Az ám, csakugyan, most kezd rémleni, hogy az öreg Mátyás itt a gazda, mondták azt már nekem a

szomszédok is, a fia csak olyan helytartó. Azt is megmondták, hogy az öreg Mátyás nagy természetű ember, nehéz lesz vele boldogulni. Talán két esztenedeje birkahúsrá éhezett, volt is neki egy szép kövér birkája, de sajnálta levágni azért a fertálykiló húsért, aminek az ő öreg gyomra meg tud felelni. Megmérte a birkát, aztán összekurjanttatta Imrével a szomszédokat, fölkérdetette őket, ki mennyi húst venne át s csak akkor történt halála a birkának, mikor a szomszédok lejegyezték az egészet a fertálykiló híján.

Mindegy no, csak próbát kell tenni az öreg Mátyással, akármilyen fahitű ember. A fő az, hogy szóbaálljon velem, aztán majd vezetem én, ahová akarom.

Sok nehéz csomót kibontottam már a homokos mezőkön, de ehhez nem tudtam hozzáférni. Bent pipált az eresnyakú, hosszú, sovány ősz ember az eresztét alatt és se tett, se vett, akárhogy udvaroltam neki, megbuktam mindjárt az első diplomáciai fortélyommal. Hiába tartottam elé a szivartárcámat, visszatolta.

— Tögye el, — utasított rendre — majd jó lössz az még magának is.

Kirukkoltam a kéréssel: engedje meg, hogy megkeressem a földjén az Attila királyt.

Ki sem vette a pipát a szájából, ahogy meghozta a döntést.

— Azt az egyet nem töhetöm.

— Mert!

— Csak.

Ha a paraszt csak-oz, föl kell hagyni minden reménnyel. Mert az körülbelül olyan, mint mikor az asszony indokol azzal, hogy „csak”.

— Attól fél, hogy forgalmiadót köll fizetni az Áttilátul?

Nem félök én.

— Mondja meg hát, mért kötélődzik, az Isten szentelje meg magát!

Rámvetette hályogos tekintetét a nagyszélű kalap alól.

— Nem engedöm a szőlömet csúffá tönni, no. Mögmondtam már az Imrének is, mit faréinál engöm az úri

Odanéztem a levelerügött, zörgöskórójú, gazdátlan parasztszőlőre, amely alig látszott ki a hónaljig érő csikófarkfű meg daruháj közül.

— Mennyi bora termett kendnek az idén ezen a száz út szőlőn?

— Termett vagy húsz liter — felelte mogorván.

Akármilyen mérges voltam, elmosolyodtam.

— Hát akkor, öregem, ezt már úgy csúffá tette az Úristen, hogy én jobban el nem csúfíthatom. Elővettem a pénztárcám.

— Ide hallgasson kend. Az egész szőleje nem ér kendnek száz pengőt. Én előre adok kendnek két-százat és lehet, hogy kap kend még másik kettőt is. Attól függ, mit találunk. De ha semmit nem találunk is, ez a kétszáz a kendé. Kárt nem teszünk

semmben. De ha tennénk is fában, tőkében, mindent külön megtérítünk. Érti-e kend?

Odatettem a pénzt a térdére. Visszatolta.

— Nem lóhet. Nem engedhetem.

— Miért?

— Mert úgyis hiába szögényítené magát. Nincs ott sömni. Ha lóhetött is valami, elkeverődött mán az onnan.

Elővettem a két aranyeletet.

— Ezt mind a kettőt ott találtuk a körtefa alatt.

— Möglóhet, de az nem arany. Ez a föld nem termi mög az aranyat.

— Azzal már kend ne törődjön. Ha én olyan bolond vagyok, hogy aranynak nézem és úgy fizetem, akkor kendnek egy szava se lehet.

Nem is volt. Csak a pipa szortyogott. Belegyűrtem a bankókat a zsebibe.

— Most pedig megásatom a körtefa alját, akár engedi kend, akár nem.

A nagyhatalmak mindig így szoktak elbánni a kishatalmakkal. Nekem nem szívem szerint való eljárás, de mást nem tehettem.

Tíz perc múlva már a kezemben volt az első almandinos aranyfityegő. Nagy lárma kerekedett belőle, összeszaladt az egész tanyai nemzet, az öreg Mátyás is kitalagott az eresztét alul.

— No, bátya, úgy-e hogy nekem volt igazam?

Mondott valami ühümöt a pipa mellől, de különös örömet nem mutatott. Még akkor se, mikor azt mondtam neki:

— Most már a másik kétszáz pengő is biztos. Azonfelül ahány himmi-hummit találunk, minden darabért kap kend egy pengőt.

Leült a szőlő hatjára és nézte a munkát. Egész estig ott gubbasztott, mint az orosz síkok kurgánjain azok a ködmönös, süveges bálványok, amiket rég semmivé lett turáni népek állítottak oda valaha. Csak éppen, hogy Mátyás nem csészét fogott a kezében, hanem pipát a foga közt és abban jóféle krumplicelevél sercegett a hitvány trafik közt.

Másnap már egy kicsit fölengedett az öreg kán. A pipát ugyan nem bírtam kidiskurálni a szájából, de azért elmondta, hogy nagyon esett akkor az eső, mikor itt a körtefa alatt ültette a szőlőt. Ugyan együtt ültették a Rózával, az asszonnyal, mert még akkor az is élt, Isten nyugtassa s igazság szerint az is az asszony gondolata volt, hogy szőlővesszőt kellene ebbe a rossz homokba duggatni, hátha megeredne. Hát meg is eredt, de azt már nem érte meg az asszony.

— Hála Istennek, hogy kend megérte ezt a nagy termést is — simogattam meg a vállát. — Mert csak kendnek van itt haszna az aranybogyóból, nem nekem. Nekem csak a gondom lesz vele több, amikor majd üveg alatt mutogatom a népeknek.

Minél mélyebbre kerültünk, annál virgoncabb lett Mátyás. Kifényesedett tekintetét le nem vette embeimnek a szőlőgyökerek közt matató kezéről és megmegreszkető szájával egyre szaporábban szedte a lélekzetet.

— Az arany mérge — gondoltam magamban. A kapzsiság reszketteti, hogy ugyan ki lesz-e a száz darab.

A kilencvenkilencediket írtam be, valami madárfejet formázó aranydísz és incselkedve fordultam hozzá:

— No bátya, ha az ötszázadik pengőt is megtaláljuk kendnek, akkor megisszuk áldomásnak az idei termést.

Abban a percben reccsent a tőke a János ásója alatt. Egyetlen halottja a kincsásásnak. Mátyás fölugrott, kikapta a pipát a szájából és elordította magát a szívenszúrt fájdalomával:

— Hé, Imre, ide gyertök! — Tudtam, hogy ez lösz belüle! Bántik a szőlőt... Az urak a szőlőmet... akit anyátokkal... ültettünk ...

A végét már csak nyöszörögte. Hideg vízzel locsoltuk fel és úgy támogattuk be Imrével az ereszt alá. Akkorra az eső is szemerkélni kezdett. Lehet, hogy a Róza lelke szálldosott ott és siratta a tőkét, akit együtt ültettek az urával és most megöltek a városi urak.

TARTALOM

	Oldal
Mit találtam a cirokföldön?	1
Igazlátók	12
Attila koponyájáról. (Nyílt levél a kultuszmi- niszter úrhoz.)	18
Hun sírok, hun nem azok...	
I. Kettőshatár, péntek reggel	29
II. Százötvenen túl	38
III. Szegények voltunk, de jól éltünk.....	46
IV. Valami közbe jött	56
V. Asszonyok smukkjai	66
VI. Arany!	78
VII. A jámborok, meg a zenebonák	90
VIII. Amik kifelejtődtek	99
IX. Bokrétolás	108
Mit tud a vajz?	125
A többi destruktívok	133
Leszámolás Attilával	140
Kéményseprőéknél Szőregen.....	149
Insula Lebő (levél is lehet a pénzügyminiszter úrhoz)	159
Jegyzetek a rétről	173
Önvédelem gyanánt	184
Az ottfelejtett csontváz.....	197
Aranyfibula	209
Csendes kis hírek	221
Anziksz az „Üdítő Berkek”-ből	231
Heverünk a gyöpszálon	241
Dusán a múzeumba kerül	250
Cuci János nem hagyta magát	259
Szent királyok pogány magyarjai	268
Kincsásás halottal	278